کوردستان

حیزبی دێموکراتی کوردستانی ئێران بڵاوی دەکاتەوە

www.kurdistanmedia.com

ژمارە ٩١٤ | هەینی، ١٥ی ڕەشەمەی ١٤٠٤ _ ٦ی مارسی ٢٠٢٦

دابینکردنی مافە نەتەوایەتییەکانی گەلی کورد لە چوارچێوەی ئێرانێکی دێموکراتیکی فیدراڵدا

لەم قۆناغە هەستیارەی ئێستادا کە ناوچە گرنگەکانی وەک ئازەربایجان و کوردستان زیاتر لە هەر کاتێک پێویستی بە یەکگرتن و خەباتی هاوبەشی کورد و ئازەربایجانی هەیە، بە داخەوە هێندێک کەس بەئەنقەست یان لە ڕووی نەزانی، هەوڵی دروستکردنی بەدگومانی و دووبەرەکی دەدەن و بوونی حیزبەکانی کوردستان وەک مەترسییەک بۆ سەر ئاسایشی ئازەرییەکان نیشان دەدەن. بێگومان ئەم جۆرە هەڵسوکەوتە مەیدان بۆ سوودوەرگرتنی دوژمنانی هاوبەش دەرەخسێنێت.

لاپەڕە ١٢

هەتا کاتێک لە ئێران حکومەتێک لەسەر کار نەبێ کە لە بەرامبەر خەڵکی خۆیدا بەرپرسیار بێ، ئەو حکومەتە لە بەرامبەر کۆمەڵگەی نێونەتەوەییشدا بەرپرسیارانە ناجوڵێتەوە و بەرژەوەندییەکانی ڕۆژئاوا بە گشتی و ئورووپا و فەڕانسە بەتایبەتی لە ناوچەدا هەروا لە مەترسیدا دەبن. بۆ ئەوەش پێویستە خەڵک و گەلانی ئێران بخرێنە ناوەندی بیرکردنەوە لە بارەی پرسی ئایندەی ئێران. ئەمەش دەبێ لەپێناو ئازادیی گەلان و دێموکڕاسی لە ئێران بێتە دی.

لاپەڕە ٤

کوژرانی دیکتاتۆر و کەوتنە گیانەڵڵای کۆماری ئیسلامی

«بە زۆر دەبێ بشکێ دەرکی قەڵایە»

مستەفا هیجری:

بەرژەوەندیی نەتەوەیی و هاوچارەنووسیمان لە گرەوی یەکڕیزیی کۆمەڵگەی کوردستانە

... ئەم هاوپەیمانییە بێجگە لە ڕێژیمی کۆماری ئیسلامی بۆ دژایەتیکردنی هیچ لایەنێک نییە. هەموو حیزب و ڕێکخراو و تاکێکی کوردستانی، مافی خۆیەتی لە ڕاستای خەبات بە دژی کۆماری ئیسلامی چالاک بێت و ئەرکی هەمووشمانە کە بۆ دابینبوونی مافی تاک و کۆی کۆمەڵگەی کوردستان، یارمەتیدەری یەکتر بین.

سەبارەت بە ڕێکخراوە مەدەنییەکان، دڵنیاین کە کۆڵەکەی سەرەکیی بەرەوپێشچوونی دێموکراسی و پێشکەوتنی کوردستانن. ژنانی پێشەنگ و لاوانی بەهەستی کوردستان، کە لە ماوەی بزووتنەوەی ژینادا بڕبڕەی پشتی بزاوتەکە بوون، سەرمایەی بەنرخی ئەم گۆڕانکارییەن. ئەرکی «هاوپەیمانی»، پێکهێنانی ژینگەیەکی ئارام و لەبارە بۆ چالاکی و بەردەوامبوونیان.

کوردستانی پاش کۆماری ئیسلامی، پێویستە ببێتە مەکۆی ئاشتی و پانتایەکی گشتی بۆ پێکەوەژیانی شارستانیانەی هەموو دانیشتووانی، بە هەموو جیاوازی و مافە ئایینی، نەتەوایەتی، سیاسی، زمانی و کۆمەڵایەتییەکانیانەوە.

لە کۆتاییدا، کۆمەڵگەی کوردستان دڵنیا دەکەینەوە کە دەنگی ئێوە سەرچاوە و مەرجەعی گشتییە. دەیان ساڵ بەرخۆدان و تێکۆشانمان بۆ ئەوە بووە کە هەموو دانیشتووانی کوردستان، هەست بە بوون و ناسنامە و مافەکانی خۆیان بکەن. کۆمەڵگەی کوردستان، کۆمەڵگەیەکی ڕێکخراو، وشیار و لە ڕووی نەتەوەییەوە گەشەی کردووە. ئەم تایبەتمەندییانە لە هەرێمەکانی تر کەمتر دەبینرێت. بەتایبەت بواری حیزبایەتی، ڕێکخستن و کۆمەڵگەی مەدەنی، ئەو ئەزموون و سەرمایەیەن کە هەمیشە دوژمنی بە چۆکدا هێناوە. لە ئەمڕۆ و داهاتوودا، هەوڵ بدەین ئەو تایبەتمەندییانە بەهێزتر بکەین کە بەردی بناغەی یەکگرتوویی و بنیاتنانی کۆمەڵگەیەکی ئازادن، بەدوور لە هەر جۆرە پاوانخوازی و هەڵاواردنێک.

(هەموو پەیامەکە لە لاپەڕەی ٢دا بخوێنەوە)

«هاوپەیمانیی هێزە سیاسییەکانی کوردستانی ئێران» ڕاگەیەندرا

٦ حیزبی سیاسیی ڕۆژهەڵاتی کوردستان لە کۆبوونەوەیەکدا «هاوپەیمانیی هێزە سیاسییەکانی کوردستانی ئێران»یان ڕاگەیاند.

بەیانیی ڕۆژی یەکشەممە، ٣ی ڕەشەممە حیزبی دێموکراتی کوردستانی ئێران، پارتی ئازادیی کوردستان، پارتی ژیانی ئازادی کوردستان، سازمانی خەباتی کوردستانی ئێران و کۆمەڵەی زەحمەتکیشانی کوردستان لە کۆبوونەوەیەکدا کە بەشداریی بەرپرسی یەکەمی ئەم حیزبانە بەڕێوە چوو، پلاتفۆڕمی «هاوپەیمانیی هێزە سیاسییەکانی کوردستانی ئێران» ئیمزا کرد.

لەو کۆبوونەوەیەدا کاک مستەفا هیجری، سکرتێری گشتیی حیزبی دێموکراتی کوردستانی ئێران ڕایگەیاند پێکهاتنی «هاوپەیمانیی هێزە سیاسییەکانی کوردستانی ئێران» پێویستییەکی گرینگی خەباتی ئێمە لە ڕۆژهەڵاتی کوردستان بوو. ئەم هاوپەیمانییە بەرهەمی چەندین مانگ وتوویژ بۆ لێکتێگەیشتن و هاوپێوەندیی زیاتر لەسەر بنەمای پلاتفۆڕمێکی هاوبەش بوو و بە ڕاگەیاندنی هاوپەیمانییەکەش قۆناغێکی نوێ لە خەبات و تێکۆشانی پێکەوەیی ئەم هێزە سیاسییانە دەست پێ دەکات.

سکرتێری گشتیی حیزبی دێموکراتی کوردستان لە وتارەکەیدا ڕایگەیاند پێکهاتنی ئەم هاوپەیمانییە هەوڵێکی بەکردەوەیە بۆ یەکڕیزی و یەکگری لەپێناو قۆستنەوەی هەل و دەرفەتەکان و ڕەواندنەوەی هەڕەشە و مەترسییەکان لە ڕۆژهەڵاتی کوردستان و بۆ ئەوەیە پێکەوە لە گۆڕانکارییە سیاسییەکانی ئێران و کوردستاندا دەور و کاریگەریی شیاوی خۆمان هەبێ. کاک مستەفا هیجری پێی لەسەر ئەوە داگرتەوە کە ئەم هاوپەیمانییە دژایەتی لەگەڵ هیچ و لایەنێکی سیاسیی دیکە نییە و پێچەوانە هیوادارین ئەو هاوپەیمانییە چەندی دەکرێ بەرفراوانتر بێت و هێز و لایەنی سیاسیی دیکەش خۆی تێدا ببیننەوە.

کاک حوسێن یەزدانپەنا، سەرۆکی پارتی ئازادیی کوردستان؛ خاتوو پەیمان ڤییان، هاوسەرۆکی پارتی ژیانی ئازادی کوردستان؛ کاک باباشێخ حوسێنی، سکرتێری گشتیی سازمانی خەباتی کوردستان و کاک ڕەزا کەعبی، سکرتێری گشتیی کۆمەڵەی زەحمەتکێشانی کوردستانی لە وتارەکانی خۆیاندا پێداگرییان لەسەر پێویستیی هاوخەباتی، یەکڕیزی و بەرفراوانکردنی «هاوپەیمانیی هێزە سیاسییەکانی کوردستانی ئێران» کرد.

لەم کۆبوونەوەیەدا دوو بەڵگەنامەی «پلاتفۆڕمی هاوپەیمانیی هێزە سیاسییەکانی کوردستانی ئێران» و «ڕاگەیاندنی هاوپەیمانیی هێزە سیاسییەکانی کوردستانی ئێران» لە لایەن بەرپرسی یەکەمی حیزبەکانی بەشدار لەو هاوپەیمانییە واژۆ کران.

ڕۆژی سێشەممە، ١٣ی ڕەشەمەش، دەفتەری سیاسیی کۆمەڵەی شۆڕشگێڕی زەحمەتکێشانی کوردستانی ئێران لە بەیاننامەیەکدا ڕایگەیاند بەشداری هاوپەیمانی حیزبەکانی کوردستان دەکات و ئەو بابەتانەی بۆ بزووتنەوەکە و بۆ داهاتووی کوردستان بە گرینگیان دەزانێ لە ناوخۆی هاوپەیمانیەکە و بە دیالۆگی هاورێیانە چارەسەر بکات.

مەرگی دیکتاتۆرێکی تا سەر ئێسقان دژ بە کورد
تاهیر قاسمی
٤

کوژرانی خامنەیی دوژمنی ژمارە ای کورد
عەلی بداغی
٥

ئێران وەک هەڕەشە لە سیاسەتی دەرەوەی ئەمریکادا
دیلان هەردی
٦

هەگبەی شاخ و شۆڕش (شەهید نوورەدین شکووهی)
برایم چووکەڵی
١٠

لە نێوان ئیرادەی دێموکراسی و خەونی دیکتاتۆردا
شاڕوخ حەسەنزادە
١٠

مستەفا هیجری:

پێویستە زیاتر لە هەموو کات هاوەدەنگ و بەهێز بین

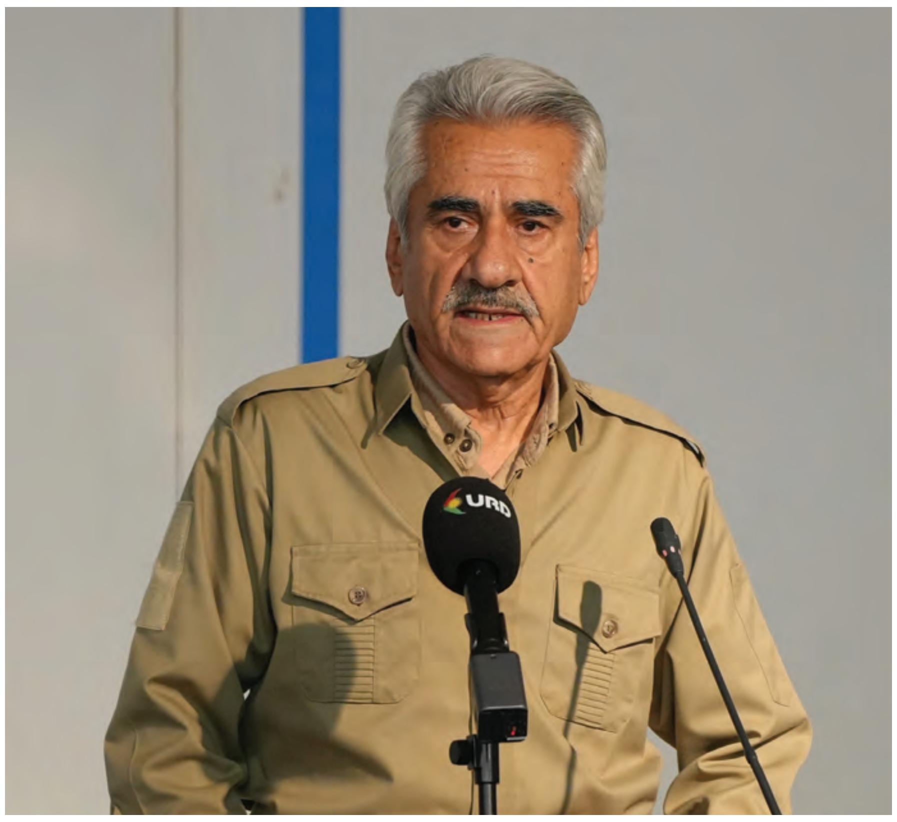

کوردستانییانی خۆڕاگر!

وەک ئاگادارن چاوەڕوانی و ویستی ئێوە بۆ یەکگرتوویی هێزە سیاسییەکانی ڕۆژهەڵاتی کوردستان گەیشتە ئەنجام. کۆمەڵگەی کوردستان، ساڵانێکە چاوەڕوان بوو کە هێزە سیاسییەکانی ڕۆژهەڵاتی کوردستان، یەکگرتووانە لەپێناو سەرخستنی بزووتنەوەی نەتەوەیی کوردستان یەکگرتوو بن. لەمێژساڵە، ئەم ویستە لای حیزبی دێمۆکرات وەک بەرپرسیاریەتییەک کاری بۆ کراوە. هەر بۆیە، دەسپێشخەریی بۆ لێکنزیککردنەوەی هێزەکانی ڕۆژهەڵاتی کوردستان، بە ئەرکی بەرایی خۆی زانیوە.

هێرشەکانی ئەم دوایییەی ئەمریکا و ئیسرائیل بۆ سەر ڕێژیمی کۆماری ئیسلامی لە بەرەبەیانی ڕۆژی ٩ی ڕەشەممەی ١٤٠٤ی هەتاوی (بەرامبەر بە ٢٨ی فێورییەی ٢٠٢٦ی زایینی) و کوژرانی خامنەیی بەهۆی ئەو هێرشانەوە و لە ئاکامدا لەرزۆکبوونی زیاتری ڕێژیمی کۆماری ئیسلامی، هەموو دەرخەری ئەو ڕاستیەن کە پێکهێنانی ئەم یەکگرتوویییە هەنگاوێکی چەند بەجێ و لە کاتی خۆیدا بوو.

ئێستا پێنج حیزبی سیاسی لەژێر ناوی «هاوپەیمانیی هێزە سیاسییەکانی کوردستانی ئێران»، دەستی بە کارەکانی کردووە. هاوپەیمانییەک کە تا کاتی هەڵبژاردنێکی ئازاد و دێموکراتیک، لەپێناو یەکانگیری و هاوچارەنووسیی کۆمەڵگەی کوردستان، خەبات دەکات.

هێزەکانی نێو ئەم هاوپەیمانییە بریتین لە:

١- پارتی ئازادیی کوردستان
٢- پارتی ژیانی ئازادیی کوردستان
٣- حیزبی دێموکراتی کوردستانی ئێران
٤- سازمانی خەبات
٥- کۆمەڵەی زەحمەتکێشانی کوردستان

بۆ ئێمە زۆر گرینگ بوو کە دوو حیزبەکەی دیکەی ئەندام لە ناوەندی دیالۆگ لەم هاوپەیمانییە بەشدار بن، بەڵام بە مەسئوولییەتەوە پێتان دەڵێم کە لەو بارەوە هەوڵێکی زۆرمان دا، تەنانەت کاتی ڕاگەیاندنی هاوپەیمانییەکەمان دواخست، بەڵام بەداخەوە بە هەندێک هۆ ئامادە نەبوون لەم هاوپەیمانییەدا بەشدار بن.

ڕاگەیاندنی ئەو هاوپەیمانییە ئەرک و هەنگاوێکی پێویست بوو. بەتایبەت لە هەلومەرجێکدا کە ڕۆژهەڵاتی نێوەڕاست لە دۆخێکی ئاڵۆز و هەستیاردایە و لە هەمان کاتدا کۆماری ئیسلامیی ئێرانیش گەیشتووەتە لێواری داڕمان؛ بە پێویستی دەزانم ئاماژە بە چەند خاڵێک بکەم:

ئەرکی ئەم پێنج حیزبە، خەباتی هاوبەشە لە دژی کۆماری ئیسلامی و دواتر ئیدارەدانی ڕۆژهەڵاتی کوردستان تا لە هەڵبژاردنێکی ئازاددا، بەڕێوەبەرایەتیی خۆی دیاری دەکات.

لە ماوەی بەڕێوەبەریی کاتیدا، ئەرکی ئێمە پاراستنی دەستکەوتە سیاسییەکانی کوردستان و پێکهێنانی کەشێکی ئاشتیانە و سەقامگیرە. کوردستانێک کە تێیدا ماف و کەرامەتی هەموو چین و توێژەکان بە هەموو جیاوازی و پێکهاتەکانیەوە، پارێزراو بێت. ئەم ئەرکەش تەنیا بە پاڵپشتیی جەماوەر و ڕێکخراوە مەدەنی و سیاسییەکان مسۆگەر دەبێت.

ئەم هاوپەیمانییە بێجگە لە ڕێژیمی کۆماری ئیسلامی بۆ دژایەتیکردنی هیچ لایەنێک نییە. هەموو حیزب و ڕێکخراو و تاکێکی کوردستانی، مافی خۆیەتی لە ڕاستای خەبات بە دژی کۆماری ئیسلامی چالاک بێت و ئەرکی هەمووشمانە کە بۆ دابینبوونی مافی تاک و کۆی کۆمەڵگەی کوردستان، یارمەتیدەری یەکتر بین.

سەبارەت بە ڕێکخراوە مەدەنییەکان، دڵنیاین کە کۆڵەکەی سەرەکیی بەرەوپێشچوونی دێموکراسی و پێشکەوتنی کوردستانن. ژنانی پێشەنگ و لاوانی بەهەستی کوردستان، کە لە ماوەی بزووتنەوەی ژینادا بڕبڕەی پشتی بزاوتەکە بوون، سەرمایەی بەنرخی ئەم گۆڕانکارییەن. ئەرکی «هاوپەیمانی»، پێکهێنانی ژینگەیەکی ئارام و لەبارە بۆ چالاکی و بەردەوامبوونیان.

کوردستانی پاش کۆماری ئیسلامی، پێویستە ببێتە مەکۆی ئاشتی و پانتایەکی گشتی بۆ پێکەوەژیانی شارستانیانەی هەموو دانیشتووانی، بە هەموو جیاوازی و مافە ئایینی، نەتەوایەتی، سیاسی، زمانی و کۆمەڵایەتییەکانیانەوە.

لە کۆتاییدا، کۆمەڵگەی کوردستان دڵنیا دەکەینەوە کە دەنگی ئێوە سەرچاوە و مەرجەعی گشتییە. دەیان ساڵ بەرخۆدان و تێکۆشانمان بۆ ئەوە بووە کە هەموو دانیشتووانی کوردستان، هەست بە بوون و ناسنامە و مافەکانی خۆیان بکەن. کۆمەڵگەی کوردستان، کۆمەڵگەیەکی ڕێکخراو، وشیار و لە ڕووی نەتەوەییەوە گەشەی کردووە. ئەم تایبەتمەندییانە لە هەرێمەکانی تر کەمتر دەبینرێت. بەتایبەت بواری حیزبایەتی، ڕێکخستن و کۆمەڵگەی مەدەنی، ئەو ئەزموون و سەرمایەیەن کە هەمیشە دوژمنی بە چۆکدا هێناوە. لە ئەمڕۆ و داهاتوودا، هەوڵ بدەین ئەو تایبەتمەندییانە بەهێزتر بکەین کە بەردی بناغەی یەکگرتوویی و بنیاتنانی کۆمەڵگەیەکی ئازادن، بەدوور لە هەر جۆرە پاوانخوازی و هەڵاواردنێک.

ئێمە زیاتر لە هەموو کات پێویستە هاودەنگ و بەهێز بین. بەرژەوەندیی نەتەوەیی و هاوچارەنووسیمان لە گرەوی بەهێزبوون و یەکڕیزیی کۆمەڵگەی کوردستانە. بەو شێوەیە دەتوانین سیمایەکی نوێ و شارستانی لە خۆمان، نیشانی ئێران و جیهان بدەین.

بەو هیوایە.

مستەفا هیجری
سکرتێری گشتیی حیزبی دێموکراتی کوردستانی ئێران
١٠ی ڕەشەممەی ١٤٠٤ی هەتاوی
١ی مارسی ٢٠٢٦ی زایینی

بەیاننامەی ڕاگەیاندنی

هاوپەیمانیی هێزە سیاسییەکانی کوردستانی ئێران

خەڵکی خەباتکاری کوردستان!
حیزب و لایەنە سیاسییە کوردستانی و ئێرانییەکان!
ئازادیخوازان و خەباتگێڕانی سەرانسەری وڵات!

بزووتنەوەی سیاسی و نەتەوەیی کورد لە ڕۆژهەڵاتی کوردستان دەیان ساڵە بە شێوەی ڕێکخراو و بەردەوام دژی سەرەڕۆیی و دەسەڵاتی دیکتاتۆریی ناوەندگەرا لەپێناو مافە نەتەوەیی و سیاسییەکانی خۆیدا خەبات دەکات. کوردستان دوای شۆڕشی ساڵی ١٣٥٧ و هاتنەسەرکاری کۆماری ئیسلامییش هەر سەنگەر و ناوەندی سەرەکیی خەبات و خۆڕاگری دژی ئەو ڕێژیمە سەرکوتگەرە بووە. کوردستان لەو ماوەیەدا تێچوویەکی زۆری بۆ خەبات و خۆڕاگریی خۆی داوە. شەڕی بەسەردا سەپاوە، دەیان ڕێبەریی سیاسیی ئێعدام و تیرۆر کراون، هەزاران ڕۆڵەی خەباتکار و چالاکیی سیاسیی شەهید بوون و لە زیندانەکاندا گیانیان لێ ئەستێندراوە، کوردستانیش وەک جوغرافیایەکی داگیرکراو میلیتاریزە کراوە و بە سیاسەتی سەرکوت و تاڵانوبڕۆ لەلایەن حکوومەتی کۆماری ئیسلامییەوە ئیدارە کراوە.

ئێمە ئەم حیزبە سیاسییانەی "هاوپەیمانیی هێزە سیاسییەکانی کوردستانی ئێران"مان واژۆ کردووە، بە پشتبەستن بە مێژووی خەبات و تێکۆشانمان و بە سەرنجدان بە پێویستییەکانی وەڵامدانەوە و خۆدیتنەوە لە دۆخی سیاسیی ئێستای ئێراندا کە ڕێژیمی کۆماری ئیسلامی هیچ شەرعییەتێکی سیاسیی بۆ نەماوەتەوە، بەڵام مخابن بەهۆی پەرتەوازەیی هێزە سیاسییە دژبەرەکانی ڕاوەستاو بووە؛ لە کوردستان وزە و ڕیزەکانی خەباتگێڕیی خۆمان یەک خستووە و هاوپەیمانییەکی سیاسیمان ڕاگەیاندووە. مەبەستی سەرەکیی ئەم هاوپەیمانییە کە پاش قۆناغی گۆڕینەوەی بیروڕا و کاری مەیدانی لە "ناوەندی دیالۆگ بۆ هاوکاری"دا پێکهاتووە، یەکڕیزی و هاوخەباتیی پتر بۆ پەرەدانی زیاتر بە بزووتنەوەی سیاسیی کورد لە ئێران و پیدانی قورسایی و دەوری زیاتری کوردستان و بزووتنەوە سیاسییەکەی لە خەبات دژی کۆماری ئیسلامی، دەستەبەرکردنی ماف و ئازادییەکانی خەڵکی کوردستان و چۆنیەتیی داڕشتنەوەی ئێرانی داهاتوویە.

ئامانجە سەرەکی و هاوبەشەکانمان لەو هاوپەیمانییەدا خەبات بۆ ڕووخاندنی کۆماری ئیسلامیی ئێران، بەدیهێنانی مافی دیاریکردنی چارەنووسی کورد و بنیاتنانی دامەزراوەیەکی نیشتمانی و دێموکراتیک لەسەر بنەمای ئیرادەی سیاسیی نەتەوەی کورد لە ڕۆژهەڵاتی کوردستانە. ئێمە بە پشتیوانی لە خەبات و نارەزایەتیی سەرانسەریی نەتەوەکانی ئێران دژی کۆماری ئیسلامی لەو قۆناغەدا پێ لەسەر پێویستیی هەماهەنگی و هاوخەباتی سیاسیی و مەیدانیی نێوان حیزبە سیاسییەکان و ڕێکخراوە مەدەنییەکانی کوردستانی ئێران لەگەڵ حیزب و ڕێکخراوە سیاسی و مەدەنییەکانی بەشەکانی دیکەی ئێران دادەگرین. ئێمە وێڕای داکۆکی لە شکڵگرتنی قۆناغێکی گواستنەوەی دێموکراتیک و گشتگیر، بنەمای هەر هاوکاری و هاوپەیمانییەکمان لەگەڵ لایەنەکانی دیکە بە ڕەسمییەت ناسینی مافی نەتەوەیی نەتەوەکان، قبووڵکردنی دێموکراسی و ڕەتکردنەوەی هەر جۆرە دیکتاتۆرییەک دەبێت.

ئێمە لەو هاوپەیمانییەدا باوەڕمان بە پاراستنی ژینگە و دادپەروەریی کۆمەڵایەتیی، مافی یەکسانی ژنان و پیاوان، چەسپاندنی هەڵبژاردنی ئازاد، دابینبوون و دەستەبەرکردنی مافە بنەڕەتییەکانی هەموو پێکهاتە نەتەوەیی و ئایینییەکانی کوردستان و بە دامەزراوەکردنی سیستمی بەڕێوەبەری و دێموکراتیک لە ڕۆژهەڵاتی کوردستان هەیە. هاوکات لەگەڵ ئەوە هەوڵدان بۆ دامەزراندنی نیزامێکی سیاسیی دێموکراتیک و سێکۆلار لە ئێران کە مافی پێکهاتە نەتەوەیی و ئایینییە جۆراوجۆرەکانی ئەو وڵاتە دەستەبەر بکات؛ بە ئەرکی خۆمان دەزانین.

ئێمە باوەڕمان وایە لە ئێستادا پتر لە هەرکاتێک یەکیەتیی سیاسی و هاوگوتاری لایەنە سیاسییەکان و تێکۆشانی هاوبەشی مەیدانییان مەرجی بەهێزکردنی پێگەی کورد لە هاوکێشە سیاسییە بەردەوام بگۆڕەکانی ئێرانە. بۆیە ئامادەی هاوکاری کردنین لەگەڵ هەموو حیزب و لایەنە سیاسییەکانی دەرەوەی هاوپەیمانییەکەمان و هەموو خەڵکی کوردستانیش بۆ خۆدیتنەوە لە هاوپەیمانییەدا بانگهێشت دەکەین.

هاوپەیمانیی هێزە سیاسییەکانی کوردستانی ئێران
١٤٠٤/١٢/٣ (٢٠٢٦/٢/٢٢)

***

ئەندامانی هاوپەیمانیی هێزە سیاسییەکانی کوردستانی ئێران پێکهاتوو لە:

- پارتی ئازادیی کوردستان
- پارتی ژیانی ئازادی کوردستان
- حیزبی دێموکراتی کوردستانی ئێران
- سازمانی خەباتی کوردستانی ئێران
- کۆمەڵەی زەحمەتکێشانی کوردستان

هاوپەیمانی هێزە سیاسییەکانی کوردستانی ئێران:

پێشوازی لە بڕیاری دەفتەری سیاسیی کۆمەڵەی شۆڕشگێڕ بۆ هاتنە نێو هاوپەیمانییەکەمان دەکەین

کۆمەڵانی خەباتکار و تێکۆشەری کوردستان!

دەفتەری سیاسیی کۆمەڵەی شۆڕشگێڕ لە ڕاگەیەندراوێکدا بڕیاری دا لەمڕۆوە بەشداری لە هاوپەیمانیی حیزبە سیاسییەکانی کوردستانی ئێراندا بکات. هاوپەیمانیی حیزبە سیاسییەکانی کوردستانی ئێران بە گەرمی پێشوازی لەو بڕیارەی دەفتەری سیاسیی کۆمەڵەی شۆڕشگێڕی زەحمەتکێشانی کوردستانی ئێران دەکات و لەسەر ئەو باوەڕەیە ئەم هەنگاوە گرینگە، ئەویش لەم قۆناغە هەستیارەدا یەکڕیزیی زیاتر و تەبایی پتری هێزە سیاسییەکانی کوردستانی ئێرانی لێ دەکەوێتەوە.

دڵنیاین وەک چۆن کۆمەڵەی شۆڕشگێڕی زەحمەتکێشانی کوردستانی ئێران لە داڕشتنی بڕگە و خاڵەکانی پلاتفۆڕمی پەسەندکراوی هاوپەیمانییەکەدا دەور و نەخشێکی گرنگیان هەبوو، لە بەردەوامی کاری مەیدانی و بەدیهێنانی ئامانجەکانی ئەم پلاتفۆڕم و هاوپەیمانییەشدا دەوری کاریگەری خۆیان دەبێت. هێز لە یەکگرتن و یەکڕیزی دایە و بێگومان ئەو یەکگرتن و هاوپەیمانییە لە ئامانجەکانمان نزیکیتر دەکاتەوە.

سەرکەوێ بزووتنەوەی ڕزگاریخوازی گەلەکەمان.

هاوپەیمانیی هێزە سیاسییەکانی کوردستانی ئێران
١٢ی ڕەشەممەی ١٤٠٤ی هەتاوی

نابێ دیکتاتۆری و فاشیزم لە هەر جۆر و ڕەنگێکدا سەرهەڵبدەن

ڕاگەیەندراو لە وەڵامی هەڕەشەکانی ڕەزا پەهلەوی دژ بە نەتەوەی کورد

کۆمەڵانی مافخوازی کوردستان!
خەڵکی ئازادیخوازی ئێران!

لە دوای بڵاوبوونەوەی هەواڵی ڕاگەیاندنی «هاوپەیمانیی هێزە سیاسییەکانی کوردستانی ئێران» شەپۆلێک لە شادی و جۆش و خرۆشی شۆڕشگێڕانە، خەڵکی کوردستان، نەتەوە بندەستەکان و ئازادیخوازانی ئێرانی گرتەوە. ڕاگەیاندنی ئەم هاوپەیمانییە دەنگدانەوەیەکی بەرفراوانی لە نێوان هێزە سیاسییە خەباتکارەکانی ئێران و نێوەندە سیاسییە نێودەوڵەتییەکانیشدا هەبوو. لە بەرانبەردا، ڕێژیمی کۆماری ئیسلامی و هەروەها تاقمێک لە دژبەرانی مافی نەتەوە بندەستەکان و ئازادییە دێموکراتیکەکان کە خۆیان لەژێر بەرگی ئۆپۆزیسیۆندا حەشار داوە، کاردانەوەیەکی هیستیریک و ڕقئەستوورانەیان نیشان دا کە دیارە بۆ ئێمە چاوەڕوانکراو بوو.

هەر لە درێژەی ئەو دژکردەوانەدا ئەمڕۆ چوارشەممە ٦ی ڕەشەمەمە، ڕەزا پەهلەوی بە بڵاوکردنەوەی پۆستێک لە پلاتفۆرمی ئێکس، ئەویش بە ئەدەبییاتێکی خۆپیشازانانە و تۆمەتبەشینەوەی بێبنەمای هەمیشەیی، نەتەوەی مەزنی کورد و حیزبە سیاسییە خەباتکارەکانی کوردستانی دایە بەر شاڵاوی تانە و تەشەر. ناوبراو وێڕای بەرزکردنەوەی گۆپاڵی هلۆڵی "جیاییخوازی"، هەڕەشەی ئەوەی کردووە دوای ڕووخانی کۆماری ئیسلامی، سوپا بۆ سەرکوتکردنی بزووتنەوەی مافخوازانەی نەتەوەی کورد ڕادەسپێرێت.

ڕەزا پەهلەوی هەر دەڵێی ئەم ڕاستییە مێژووییەی لەبیر چووە کە هەر کاتێک ئیرادەیەکی ڕاستەقینە بۆ پارچەپارچەکردنی ئێران لە ئارادا بووبێت، کەس ئیزنی لە باوک و باپیری تاجداری ئەو وەرنەگرتووە و تۆزی ئەوانی نەشکاندووە؛ وەک چۆن لە بەخشینی "ئاراراتی بچووک"، دەستبەرداربوون لە "بەحرەین" و سەرچاوەکانی ڕووباری "هیرمەند"، لە فرۆشتن یان ڕادەستکردنی بەشە جیاجیاکانی خاکی ئێران درێغییان نەکردووە. ئەوان هەمیشە لە وەرچەرخانە مێژووییەکاندا بە تەقەی یەکەم فیشەک و تەنانەت بە ئیشارەتێکی لاوەکیی لایەنە دەرەکییەکان، یان ڕایان کردووە و پەرشوبڵاو بوون یان کونەمشکیان لێ بووەتە قەیسەری. لەڕاستیدا ئەوان تەنیا شوێنێک کە توانیویانە خۆیانی تێدا بنوێنن، گۆڕەپانی کۆمەڵکوژیی خەڵکی مەدەنی و سەرکوتکردنی ئازادییە دێموکراتیکەکانی خەڵکی ئێران، بەتایبەت نەتەوە بندەستەکانی ئەم وڵاتە بووە.

هەڕەشە بەردەوامەکانی ناوبراو بۆ بەکارهێنانی سوپا بە مەبەستی بەرەوڕووبوونەوە لەگەڵ داخوازییە سیاسییەکانی نەتەوەکانی ئێران، پەردە لەسەر ئەو ڕاستییەش لادەدات کە لە ئێرانی پاشەڕۆژی مەبەستی ئەودا، شێوازی مامەڵەکردن لەگەڵ داخوازییە مەدەنی و خواستە دێموکراتیکە نووسراوەکان لە جاڕنامەی مافی مرۆڤی نەتەوە یەکگرتووەکاندا، هەر بە ئەمنییەتی و سەربازی دەمێنێتەوە و هیچ جیاوازییەکی بنەڕەتی لە نێوان ڕێژیمی سیاسیی ئارمانیی ئەو و ڕێژیمە سەرکوتکەرەکانی ڕابردوو و ئێستای ئێراندا نابێت. لەگەڵ ئەمەشدا، بۆچی وا بیر دەکەنەوە کە خەڵکی وەزاڵەهاتوو لە دیکتاتۆریی کۆماری ئیسلامی ئامادەن مل بۆ ئەو و هاوبیرانی وەک بەشێک لە ئاڵترناتیڤ بۆ ئێرانی داهاتوو ڕابکێشن؟

لە لایەکی دیکەوە، دیارە ناوبراو وێڕای بێئاگایی لە مێژوو و جوغرافیا، تێگەیشتنێکی دروستیشی بۆ کاتی ئێستا نییە. ئەگەرنا دەبوو بزانێت کە ئەرتەش و تێکڕای ئامرازەکانی سەرکوتی حکوومەتی و هەر ئەو سوپای "پاسداران"ە تیرۆریستییەی کە جێگەی نازی هەمیشەیی و پشتیوانیی ئەو بووە و هەیە، لە سەدەی ڕابردوودا هیچ کات لە کوردستان دوور نەبووە و نین؛ هەروەها هیچ میکانیزمێک بۆ سەرکوت نەماوە کە لەسەر کوردستان تاقی نەکرابێتەوە و شکستی نەهێنابێت، هەتا ناوبراو بیەوێت دوای تاجگوزارییە خەیاڵییەکەی خۆی، لەو بوارەدا داهێنان و نوێگەرییەک پێشان بدات.

خەنجەر لە کالان دەرهێنانی ڕەزا پەهلەوی دژ بە بزووتنەوەی ئازادیخوازیی کورد لە کاتێکدایە کە بە شایەتیی سەرجەم ئازادیخوازان و شارەزایانی کاروباری ئێران، لە بزووتنەوەی «ژینا» (ژن، ژیان، ئازادی) و هەروەها ڕاپەڕینەکەی ئەم دواییەی خەڵکی ئێراندا، ناوبراو بە هاوکاریی دەستەوتاقمە گوماناوییەکانی دەوروبەری، ڕۆڵێکی حاشاهەڵنەگری لە دروستکردنی دووبەرەکی و پەرتەوازەیی لە ڕیزەکانی گەل و نەیارانی ڕێژیمدا بووە. تەنیا ڕەوتێکی سیاسی کە لەم ماوەیەدا هێشتا پەیمانی برایەتیی لەگەڵدا ماوە و هاوسۆزیی بۆ نیشان داون، هەر ئەو هێزە چەکدار و ئەمنییەتی و سەرکوتکەرە تیرۆریستییانەی ڕێژیم بوون؛ تا ئەو ڕادەیەی لە نوێترین لێدوانەکانیدا بۆ بێبەریکردنی ئەوان لە تاوان و کارەساتە سامناکەکانی مانگی بەفرانباردا، ئیدیعا دەکات هێزە چەکدارەکان دەستیان لە سەرکوتەکاندا نەبووە و تەواوی ئەو تاوانانە دەستی دەرەکیی لەپشت بووە! هەروەها لە کاتێکدا دۆست و دوژمن شایەتیی ئەوە دەدەن نەتەوەی کورد و حیزبە سیاسییە خەباتکارەکانی کوردستان بە درێژایی تەمەنی ستەمکارانەی کۆماری ئیسلامی، هەمیشە دڕکێک بوون لە چاوی سەرەڕۆیی ڕێژیمی خومەینیدا و بەردوام پەناگە و پشتیوانی ڕاستەقینەی ئازادیخوازانی نەتەوەکانی ئێران بوون و لە ڕێگەی خەبات دژی ئەم ڕێژیمە سەرکوتکەرەدا تێچووی قورسیان داوە؛ کەچی ئەم کەسە حیزبە کوردییەکان بە هاوکاری لەگەڵ خومەینی تۆمەتبار دەکات. ئەم تۆمەتبارکردنەش لە کاتێکدایە کە هەر ئەوکاتەی کوردستان لەسۆنگەی فەتوای جیهادی خومەینییەوە لە زەوی و ئاسمانەوە کرابووە ئامانجی هێرشی خوێناوی، ڕەزا پەهلەوی خۆی چەندین جار گوتوویەتی کە نامەی بۆ خومەینی نووسیوە و داوای کردووە وەک فڕۆکەوانێکی سادە لە ڕیزی هێزەکانیدا وەری بگرێت!

جێگەی سەرسوڕمانە کەسێک بەو ڕابردووە پڕ لە شەرمەزارییەوە، حیزبەکانی کوردستان بە هاودەستی لەگەڵ خومەینی و هۆکارە دەرەکییەکان تۆمەتبار دەکات؛ لە حاڵێکدا خۆی بە پێدانی بەڵێنی درۆ بە خەڵکی ڕاپەڕیوی ناوخۆی وڵات سەبارەت بە بوونی دەیان هەزار هێزی هەڵاتوو لە ڕیزەکانی سەرکوتکەران، بوونی سەدان هەزار ئامێری "ستارلینک" و مەحاڵبوونی پچڕانی ئینتەرنێت و گەیشتنی یارمەتیی دەرەکی، هەزاران کەس لە ئازادیخوازانی ئێمەی کێشایە نێو داوی ڕێژیمی تاوانباری کۆماری ئیسلامی. بێگومان لە دوای ئازادیی ئێران و دوای دادگاییکردنی سەرانی خیانەتکاری حکوومەت و بکوژان و تاوانبارانی ڕێژیم، ناوبراویش دەبێ لە بەرامبەر ئەم جۆرە هەڵە خیانەتئامێزانەی خۆیدا وەڵامدەر بێت.

هاوپەیمانیی هێزە سیاسییەکانی کوردستانی ئێران وێڕای شەرمەزارکردنی ئەم جۆرە لێدوانە سووک و بێبنەمایانەی ڕەزا پەهلەوی، جەخت لەسەر هەڵوێستە بنەڕەتییەکانی خۆی لە پاراستنی ئامانجەکانی نەتەوەی کورد و مافە ڕەواکانی نەتەوە بندەستەکانی ئێران دەکاتەوە و پێی وایە ئەم جۆرە قینلەزگی و لێدوانی دوژمنکارانە لە کۆتاییدا ناگەنە هیچ ئەنجامێک، بەڵکوو ئیرادەی نەتەوە ئازادیخوازەکان و تێکۆشەرانی ئێران لە خەبات بۆ وەدیهێنانی ئامانجە ئازادیخوازانەکانی خەڵکی ڕاپەڕیو و ناشتنی هەمیشەیی دیکتاتۆری و فاشیزم لە هەر جۆر و ڕەنگێک قایمتر دەکات. بۆیە جارێکی دیکەش داوا دەکەین لە سەرجەم هێزەکانی کوردستان کە خوازیاری ئازادی و بەرگری لە مافی نەتەوەکەی خۆیانن، بۆ بەرەوڕووبوونەوە لەگەڵ گوتارە پاوانخواز و تۆتالیتێرەکان، بێنە ڕیزی «هاوپەیمانیی هێزە سیاسییەکانی کوردستانی ئێران»ەوە.

هاوپەیمانیی هێزە سیاسییەکانی
کوردستانی ئێران
٦ی ڕەشەمەمەی ١٤٠٤ی هەتاوی
(٢٥ی فێورییەی ٢٠٢٦ی زایینی)

هاوپەیمانیی هێزە سیاسییەکانی کوردستانی ئێران:

لە بەردەم چارەنووسسازترین ڕۆژەکانی خۆمان‌داین

خەڵکی خەباتکار و مافخوازی کوردستان!

لە ڕۆژی شەممە، ٩ی ڕەشەمەوە ڕەوتی ڕووداوەکان لە ئێران بەرەو ئاڵوگۆڕێکی قووڵ و بنەڕەتی دەچن. ئەو شەڕەی کە لە ئێستادا هەڵگیرساوە ئاکامی دەیان ساڵ سیاسەتی زێدەخوازیی ڕێژیم، دەستێوەردان لە کاروباری وڵاتانی ناوچە، پاڵپشتیی تێرۆریزمی دەوڵەتی، پێداگری لەسەر دەسخستنی بۆمبی ئەتوم و پێشخستنی پیشەسازیی مووشەکی، دروستکردنی هەڕەشە بۆ سەر ئەمنییەتی جیهانی و پێملنەبوونی ڕێژیم بە ڕێوشوێنە نێونەتەوەییەکانە؛ سیاسەتێک کە دواجار هەم ئێرانی کردە وڵاتێکی وێران بە ئابوورییەکی داڕماو و هەم ڕێژیمەکەشی بەرەو ڕووخان برد. کوژرانی خامنەیی، ڕێبەری ڕێژیم و دەیان فەرماندەی نیزامی و کاربەدەستی سیاسیی ئەم ڕێژیمەش دۆمینۆی ئەو ڕووخانەی خێراتر کردووە.

هاوپەیمانیی هێزە سیاسییەکانی کوردستانی ئێران ڕادەگەیەنێ کە ئەم شەڕە، شەڕی کۆمەڵگەی ئێران و نەتەوەکانی ئەم وڵاتە لەگەڵ ئەمریکا و ئیسرائیل و کۆمەڵگەی جیهانی نییە، بگرە ئەوە ڕێژیمی دیکتاتۆر و سەرکوتگەری کۆماری ئیسلامییە کە هەموو خەڵکی وڵاتی بەبارمتە گرتووە، هەموو ماف و ئازادییەکی لێ زەوت کردوون و هەر لە بەفرانباری ئەمساڵدا هەزاران کەس لە خەڵکی ڕاپەڕیو و مافخوازی ئێرانی کۆمەڵکوژ کرد. لە ئێستاشدا کە ئێران و ڕۆژهەڵاتی کوردستان لە بەردەم چارەنووسسازترین ڕۆژەکانی خۆیان‌دان، ڕوو بە کۆمەڵانی خەڵکی کوردستان داوا دەکەین:

١) خەڵکی کوردستان پێبەپێی ڕەوتی ڕووداوەکان پێویستە لەسەر هەست بن و وشیارانە بەرەوڕووی پێشهاتەکان ببنەوە و هەڵسووکەوتی سیاسیی خۆیان لەگەڵ داوا و ڕاسپاردەکانی هاوپەیمانیی هێزە سیاسییەکانی کوردستانی ئێران ڕێکبخەن و ئەم هەماهەنگی و پێوەندییە زیندوو و بەرهەمدار بکەن.

٢) لە ڕۆژانی بەچۆکداهاتنی ڕێژیم و ڕاپەڕینی جەماوەریی خەڵکدا پێویستە سەرجەم بنکە و دامودەزگا ئیداری و خزمەتگوزارییەکان لەپێناو بەرژەوەندی و پێداویستییەکانی گشتیدا بپارێزرێن.

٣) داوا لە هێزە چەکدارەکان ڕێژیم لە کوردستان دەکەین ڕیزی خۆیان لە پاشماوەکانی کۆماری ئیسلامی جیا کەنەوە. پێیان ڕادەگەیەنین وا باشە ئەم دوا دەرفەتە بۆ پشت‌تێکردن لە دوژمن و هەڵبژاردنی بەرەی نەتەوەکەیان لەکیس خۆیان نەدەن.

٤) پێویستە هەموو خەڵکی کوردستان بە ژیری و پێگەیشتووییەوە بەرەوڕووی گۆڕانکارییەکان بچن و خۆ لە هەڵەشەیی و تۆڵەسەندنەوەی تاکەکەسی کە زیان بە ئەمنییەت و پاراستنی گشتیی کۆمەڵگە دەگەیەنێ بپارێزن.

٥) داوا دەکەین لەپێناو پارێزراوبوونی زیاتردا چەندی دەتوانن لە بنکە و ناوەندە سەربازی و ئەمنییەتییەکانی ڕێژیم دوور بکەونەوە.

٦) داوا دەکەین لە ڕۆژانی سەختی بەردەمماندا خەڵکەکەمان بەتایبەت توێژی بازاڕ و دووکاندار و خاوەن‌ماڵەکان زیاتر لە هەر کاتێک ئاگاداری یەکتری بەتایبەت خەڵکی کرێچی، هەژار و بێ‌ئەنوا بن و بە دەسگرۆیی یەکتر ئەو ڕۆژە سەخت و دژوارانە تێپەڕینین.

هاوپەیمانیی هێزە سیاسییەکانی کوردستانی ئێران لەگەڵ ڕەوتی ڕووداوەکاندا سیاسەت و بەرنامەکانی لە ڕێگەی ڕاگەیەندراوەکانی دیکەی خۆیەوە بڵاو دەکاتەوە.

هاوپەیمانیی هێزە سیاسییەکانی
کوردستانی ئێران
١١ی ڕەشەمەی ١٤٠٤ی هەتاوی

مەرگی دیکتاتۆرێکی تا سەر ئێسقان دژ بە کورد

✍️ تاهیر قاسمی

بەرەبەیانیی ئەمڕۆ، خەڵکی کوردستان ڕۆژەکەیان بە بیستنی موژدەی خۆشی هەواڵی مەرگی جەللادی ڕۆڵەکانی خۆیان لە ڕاگەیاندنەکانی کۆماری ئیسلامیی ئێرانەوە دەست پێ کرد؛ هەواڵێک کە شەوی ڕابردوو لەلایەن دۆناڵد ترامپ، سەرۆکی ویلایەتە یەکگرتووەکانی ئەمریکا و بێنیامین نەتانیاهوو، سەرۆکوەزیرانی ئیسرائیل ڕاگەیەنرابوو. بەوەش ٤٧ ساڵ دوژمنایەتی و دژایەتیی ئەو دیکتاتۆرە لەگەڵ کوردستان و مافەکانی خەڵکی کورد کۆتایی هات. کۆتاییەک کە ئەگەرچی کۆتایی سەرکوتی ماف و ئازادییەکانی خەڵکی کوردستان لەلایەن پاشماوەکانی خامنەیی و پاوانخوازەکانی دیکەی ناوەندگەرای ئێران نییە، بەڵام پسانی ئەستوورترین ئەڵقەی ئەو سەرکوت و دوژمنایەتییەیە.

عەلی خامنەیی هەر لە سەرەتای دزرانی شۆڕشی گەلانی ئێران لەلایەن ئاخوندەکان بە ڕێبەریی خومەینی و بەرهەڵستیی کوردستان لەگەڵ ئەو لە گرێژنەبردنی ئامانجەکانی شۆڕشدا، ڕۆڵی سەرەکیی خۆی بۆ سەرکوتی خەڵکی کوردستان دەست پێ کرد.

ساڵی ١٣٦٠ی هەتاوی، لە کاتێکدا ئەندامی شووڕای ئینقلاب و جێگری وەزیری بەرگری بوو، لە بەرگی پاسدارێکی جەللاددا هاتە کوردستان و ڕاستەوخۆ ڕۆڵی لە کوشتنی خەڵک و قەڵاچۆی کوردستاندا گێڕا. دواتر لەگەڵ بەرزبوونەوەی دەسەڵاتەکانی لەنێو ڕێژیمدا، دوژمنایەتییەکانی خۆی زیاتر پەرە پێ دا. بەهاری ساڵی ١٣٦٨ و لە پۆستی سەرکۆماریدا، جارێکی دیکە سەردانی کوردستانی کرد کە سەرەڕای هاتوهەوار و پڕوپاگەندەی زۆری دەزگای تەبلیغاتیی ڕێژیم، لەگەڵ پێشوازیی ساردی خەڵک بەرەوڕوو بوو. ئەگەرچی بەوە دڵخۆش بووە کە گۆڕەپانی قسەکردنەکەی بە منداڵانی قوتابخانە و بە تۆبزی بۆ کرابووەوە، بەڵام لە بیرەوەرییەکانیدا دان بەو ساردوسڕییەی خەڵکدا دەنێت، بەتایبەت لە شاری مەهاباد لەسەر بانگەوازی حیزبی دێموکرات.

ئەو لەو سەردەمە بەدواوە، یەکێک لە ئەندامانی کۆمیتەی تایبەت و ڕەنگە کەسی یەکەمی ئەو کۆمیتەیە بوو بۆ دەرکردنی بڕیاری تیرۆری جیابیران و لەوانە تیرۆری ڕێبەرانی کورد. بە فەرمانی ئەو کۆمیتەیە، هەر لەو ساڵەدا دکتۆر عەبدوڕەحمانی قاسملوو و کاک عەبدوڵڵای قادریئازەر لە شاری ڤییەن و لەسەر مێزی وتووێژ تیرۆر کران. سێ ساڵ دواتر، دکتۆر سادقی شەرەفکەندی، سکرتێری حیزب و جێگرەوەی دکتۆر قاسملوو، لەگەڵ چوار کەس لە هەڤاڵەکانی لە ڕێستورانتی میکۆنۆسی شاری بێرلینی ئاڵمان تیرۆر کران. ساڵی ١٣٧٦ لەلایەن دادگای میکۆنۆسەوە ئەنجامدانی ئەو تیرۆرە بە فەرمانی کۆمیتەی تایبەت پشتڕاست کرایەوە.

ئەمانەش برینی سەر جەستەی گەلی کورد لە ڕۆژهەڵاتی کوردستان و هۆی ڕق و کینەی زۆری خەڵک لە خامنەیی و ڕێژیمەکەی بوو کە لە سایەی هەڵسوکەوت و سەرکوتی بەردەوامی ئەودا ساڵدوایساڵ زیاتر پەرەی دەسەند. ڕق و کینەیەک کە لەسەر شەقامەکان بە خۆپێشاندان و نارەزایەتی، لە ساڵوەگەڕی تیرۆری ڕێبەراندا بە مانگرتن و داخستنی دوکان و بازاڕ، و لە کاتی هەڵبژاردنەکاندا بە بایکۆتکردن یان دەنگدان بە کەسێک کە پێیان وابوو دژ بە عەلی خامنەیی و ڕێژیمەکەیەتی، بە ڕوونی ڕەنگی دەدایەوە.

خامنەیی لە بەهاری ١٣٨٨دا، بە خەیاڵی خۆی بۆ سارێژکردنەوەی ئەو برینانە و ڕاکێشانی سەرنجی خەڵک، لە کاتێکدا ململانێی هەڵبژاردنەکانی سەرکۆمار پەرەی دەسەند، ئەمجار لە بەرگی ڕێبەری کۆماری ئیسلامیدا سەردانی کوردستانی کردەوە. سەردانێک کە بە ڕواڵەت سەری کیسەی بۆ خەڵک کردبووەوە و دەزگای بانگەشەی ڕێژیم دیسان بۆی لە کەڕەنا دەدایەوە، بەڵام ئاکامەکەی نیشانی دا کە هیچ کاریگەرییەکی لەسەر هەستی خەڵک و هیچ دەستکەوتێکی بۆ ڕێژیم و بۆ عەلی خامنەیی نەبوو. کوردستان هەروا لەسەر پێ و دژ بە ڕێژیم مایەوە. ئەحمەدینەژاد کە کاندیدی خامنەیی بوو، لە کوردستان هیچ دەنگێکی ئەوتۆی پێ نەدرا و ساڵێک دواتر بۆ نارەزایەتی لە بەرامبەر لەسێدارەدانی فەرزادی کەمانگەر و هەڤاڵەکانی، کوردستان جارێکی دیکە مانگرتنێکی یەکپارچەی بەڕێوە برد.

لە شۆڕشی ژینادا، کوردستان وەک کانگای سەرەکیی شۆڕشەکە و دروشمی «مەرگ بۆ خامنەیی» لە سەرانسەری ئێراندا بووە دروشمێکی سەرەکیی سەرهەڵدانەکە و کۆشکی بەیتی ڕێبەری کۆماری ئیسلامیی لەرزاند. خامنەیی بە ناوبردنی شۆڕشگێڕان وەک «شەڕخواز» و پێناسەکردنی خواستەکانی خەڵک بە «ئاژاوە»، فەرمانی «کۆکردنەوەی ئامرازەکانی شەڕخوازی» و فتوای سەرکوتی نارەزایەتییەکانی خەڵکی دەرکرد. ئەنجامی ئەوەش لەشکرکێشیی سپای پاسداران بۆ سەر کوردستان، تەقەی ڕاستەوخۆ لە خۆپێشاندەران و شەهیدکرانی سەدان کەسی تر لە ڕۆڵەکانی کوردستان و ئازادیخوازانی سەرانسەری ئێران بوو.

عەلی خامنەیی کە بە درێژایی تەمەنی کۆماری ئیسلامی، هەمیشە یەکێک لە سەرەکیترین داڕێژەرانی سیاسەتی سەرکوتی خەڵکی کوردستان بوو، بەردەوام وەک پرسێکی ئەمنییەتی لە کوردستانی دەڕوانی و خواستەکانی خەڵکی کوردستانی تەنیا لە زمانی جاشەکانەوە دەبیست. هەر خواستێکی خەڵکی کوردستانی بە خواستی «ئیستیکبار» و «شەیتانی گەورە» دەقەبڵاند و هەوڵی دەدا خواستە نەتەوەییەکانی نەتەوەی کورد بە بانگەشەی بێبنەمای یەکێتیی شیعە و سوننە لە کۆماری ئیسلامیدا بشارێتەوە. ئەگەر لە شوێنێکدا ستایشی کوردێکی کردبێت، ئەوە بێگومان لەپێناو خزمەتی ئەو کەسە بە فەرهەنگی فارسی بووە و ئەگەر کوردێکی خەڵات کردبێت، ئەوە بەهۆی هەڵگەڕانەوەی ئەو کەسە لە گەلی خۆی و جاشایەتی بۆ دەسەڵاتی کۆماری ئیسلامی بووە.

عەلی خامنەیی نەک هەر دژ بە کورد لە ئێران و ڕۆژهەڵاتی کوردستان بوو، بەڵکوو لە دەرەوەی سنوورەکانی ئێرانیش، دوژمنی ڕقئەستووری حکوومەتی هەرێمی کوردستان بوو. ساڵی ٢٠١٧ و لە کاتی بەڕێوەچوونی ڕێفراندۆمی سەربەخۆیی کوردستان، ئەو لە هیچ دژایەتی و دوژمنایەتییەک بۆ لەباربردنی ئەم پڕۆسەیە درێغی نەکرد. لە شەڕ و ناکۆکییەکانی دوای ٧ی ئۆکتۆبەردا، ئەو شوێنەی کە بە فەرمانی خامنەیی بێهۆ و لە هەموو شوێنێک زیاتر کەوتە بەر ڕێژنەی مووشەک و درۆنەکانی کۆماری ئیسلامی، باشووری کوردستان و شاری هەولێر بوو.

بە کوژرانی عەلی خامنەیی، ئەمڕۆ خەڵکی ئێران شاهیدی مەرگی یەکێک لە دیکتاتۆرترین وماڵوێرانکەرترین دیکتاتۆرەکانی مێژووی خۆیەتی و گەلی کورد شادیی مەرگی دوژمنێکی تا سەر ئێسقان دژ بە ماف و ئازادییەکانی خۆی دەگێڕێت.

ئۆرووپا و فەڕانسە کە لەمێژە لە ئیدارەی دۆسییەکانی ڕۆژهەڵاتی نێوەڕاستدا غایبن،

لەپێوەندی لەگەڵ ئێراندا دەبێ چالاک ببنەوە

(دەقی قسەکانی د. ئاسۆ حەسەنزادە لە کۆنفڕانسی سەنای فەڕانسە لەبارەی ڕۆژهەڵات و ڕۆژئاوای کوردستان)

سوپاس بۆ سەنای فەڕانسە و ئەنستیتۆی کورد لە پاریس بۆ بەڕێوەبردنی ئەو کۆنفڕانسە کە لە کاتێکی چارەنووسساز بۆ ئێراندا بەڕێوە دەچێ. ئەگەرچی ئەمڕۆ هەموو چاو و زێهنەکان لەسەر ڕووبەڕووبوونەوەی سەربازیی نێوان ئەمریکا و ئیسرائیل لەگەڵ کۆماری ئیسلامیین، پێویستە بە جیددی بیر لە دووڕەدیمەنی سیاسیی پاش شەڕ بکەینەوە. سەرەتا دەمەوێ بە هۆشدارییەک دەست پێ بکەم. لە شۆڕشی ژیناوە گەلانی ئێران خۆیان لەگەڵ کۆماری ئیسلامی یەکلا کردۆتەوە و داوای گۆڕانی سیاسیی بنەڕەتی لە ئێران دەکەن. لەلایەکی دیکەوە هەموو لایەک دەزانن کە درێژەدانی دۆخی مەوجوود چیدیکە نە لەڕووی ئەخلاقییەوە مومکینە (چونکە ڕێژیمی ئێران لەپێناو مانەوەی خۆیدا بە کوشتاری بێوێنەی خەڵک دەستی بۆ گەورەترین جینایەتی مێژووی نوێ برد و کۆمەڵگەی نێودەڵەوتی ناتوانێ چیدیکە چاوپۆشیی لێ بکا)، نە لەڕووی سیاسییشەوە مومکینە (چونکە لەمێژە دەرکەوتووە کە دەیان ساڵ سیاسەتی تێکەڵاو و نایەکگرتوویی ستراتژیکی ڕۆژئاوا لە مامەڵە لەگەڵ کۆماری ئیسلامیدا نە کرانەوەی نێوخۆیی لێ کەوتەوە، نە دەستهەڵگرتنی ڕێژیم لە کردەوەی تێکدەرانە و تێرۆریستی لە ناوچەدا). سەرەڕای خەستی و کاریگەریی گورزی سەربازی لە کۆماری ئیسلامی، هێشتا دوور نییە کە ڕێککەوتنێکی سنووردار بە دۆسیە ئەمنییەکان لەنێوان ئەمریکا و ئەو بەشە لە سەرکردەکانی هێشتا زیندووی کۆماری ئیسلامی کە ڕەنگە حازر بن کاپیتولاسیۆنی ئێران ئیمزا بکەن، لەسەر حیسابی دێموکراسی و مافی گەلانی ئێران بکرێ. پێویستە هەموو لایەک لەوە دڵنیا بن کۆماری ئیسلامی لە هەر سیغەیەکدا بمێنێتەوە، ئەو ڕێژیمە هەر ئەوە دەبێ کە تا ئێستا بووە، واتە سەرکوتکاری خەڵک لە نێوخۆ و مەترسیدار بۆ دنیای دەرەوە. کێشەکە تەنیا کۆماری ئیسلامییەکی خاوەن چەکی ناوکی یان بالیستیک نیە بەڵکوو کۆماری ئیسلامی بە گشتییە.

سەرەڕای شێلگیریی ئەمریکا لە هەڵگرتنی هەنگاوی یەکلاکەرەوە بەدژی مانەوەی کۆماری ئیسلامی، بۆ پێشگیری لە وەها مانەوەیەک، سەنای فەڕانسە شوێنێکی باشە بۆ ئەوەی بڵێم مەسەلەی ئێران نابێ چیدیکە تەنیا کێشەی ئەمریکا و ئیسرائیل بێ، بەڵکوو ئۆرووپا و فەڕانسە کە لەمێژە لە ئیدارەی دۆسیەکانی ڕۆژهەڵاتی نێوەڕاستدا غایبن، دەبێ لەپێوەندی لەگەڵ ئێراندا چالاک ببنەوە و بۆ ئەوەش پێویستە دژایەتیی سیستماتیک و بە هەموو نرخێک لەگەڵ ستراتژیی ئەمریکا وەلا بنێن. دەزانین کە لەو یەک دوو ڕۆژەدا بریتانیا و فەڕانسە و ئاڵمان بۆ ڕووبەڕووبوونەوەی مەترسیی ئێران لەڕووی سیاسی و سەربازییەوە هەنگاویان ناوە، بەڵام ئەمە تەنیا لە گۆشەنیگای ئەمنییەتی هاوپەیمانەکانیان لە ناوچەدا و دڵنیایی گواستنەوەی سەرچاوەکانی وزەیە. لەحاڵێکدا کە پێویستە بۆ مەبەستێکی دیکەش بێ کە بریتییە لە ئازادیی گەلان و دێموکڕاسی لە ئێران. چونکە هەتا کاتێک لە ئێران حکومەتێک لەسەر کار نەبێ کە لە بەرامبەر خەڵکی خۆیدا بەرپرسیار بێ، ئەو حکومەتە لە بەرامبەر کۆمەڵگەی نێونەتەوەییشدا بەرپرسیارانە ناجوڵێتەوە و بەرژەوەندییەکانی ڕۆژئاوا بە گشتی و ئۆرووپا و فەڕانسە بەتایبەتی لە ناوچەدا هەروا لە مەترسیدا دەبن. بۆ ئەوەش پێویستە خەڵک و گەلانی ئێران بخرێنە ناوەندی بیرکردنەوە لە بارەی پرسی ئایندەی ئێران.

لە حاڵەتی دڵخوازی ئێمە کە گۆڕانی ڕێژیمە، نابێ بەوەندە قەناعەت بکرێ کە لە تاران دەسەڵات لە گرووپێکەوە بدرێتە دەست گرووپێکی دیکە، بەڵکوو پێویستە بیر لە نێوەرۆک و کەیفیەتی ئەو ئاڵوگۆڕە بکرێتەوە. ئێمە وەک کورد لە ئێران ئەو ڕۆژانە هیوایەکی یەکجار گەورەمان بە گۆڕانێک هەیە کە بۆ ئێمە ئازادی و پەیمانێکی نوێی سیاسی لەسەر بنەمای دابەشکردنی دەسەڵاتی لێ بکەوێتەوە، هاوکات لەو نیگەرانییەش غافڵ نین کە مێژوو لە ئێران دووپات بێتەوە و دیکتاتۆرێک جێگای دیکتاتۆرێکی دیکە بگرێتەوە. جەنابی سەناتۆر باسی ڕۆڵی مێژوویی کوردەکان و بەها هاوبەشەکانیان لەگەڵ فەڕانسەی کرد. بەڵێ کوردەکان هاوپەیمانی سروشتیی فەڕانسەن و بنەمای ئەو هاوپەیمانییە کاتی خۆی حیزبی دێموکڕاتی کوردستانی ئێران و دوکتور قاسملوو دایانناوە. کوردەکان جیا لەوە کە لە ڕۆژی یەکەمەوە مەیدانداری خەباتی بەکردەوە بەدژی کۆماری ئیسلامی بوون، گەلێکی دێموکرات، لێبوردە، لایەنگری لائیسیتە و یەکسانیی ژن و پیاو و زۆر بەهای پێشکەوتنخوازی دیکەشن. ئەوان تەنانەت ئەوەندە بەرپرسیارن کە سەرەڕای خواستی بەهێزی نەتەوایەتی و داوای دامەزراندنی قەوارەی سەربەستی خۆیان، لە ڕۆژانی ڕابردوودا هاوپەیمانیی هێزە سیاسییەکانی کوردستانی ئێران چەند جار بە ڕوونی ڕایگەیاندووە کە بەدوای لەبەریەکهەڵوەشانی ئێرانەوە نین.

کەچی لەولاوە دەبینین کە هێشتا لە ئۆپۆزیسیۆنی ئێرانیدا ئەلتێرناتیڤێکی هەمەلاگیر کە دان بە مافە پێکهاتە نەتەوەییەکانی ئێراندا بنێ پێک نەهاتووە. لەوەش خراپتر هێندێک بەشی ئەو ئۆپۆزیسیۆنە بە ئاشکرا دژایەتیی خواستە ڕەواکانی کورد دەکەن و تەنانەت ڕەزا پەهلەوی هەر لە ئێستاوە حوکمی داوە کە یەکسەر پاش ڕووخانی کۆماری ئیسلامی پێویستە ئەرتەشی ئێران خەڵکی کوردستان سەرکوت بکا. با ئەوەش بڵێم کە سەرەڕای ماهییەتی نادێموکراتیکی ئەو تەیفەی ئۆپۆزیسیۆنی ئێرانی و سەرەڕای نزیکایەتیی کورد و فەڕانسە، لە ماوەی ڕابردوودا زۆر لە مێدیاکانی فەڕانسە هەڵمەتێکی پڕوپاگەندایان بە قازانجی ڕەزا پەهلەوی وەڕێ خستووە. بۆ وڵاتێک واتە فەڕانسە کە یاسا بنەڕەتییەکەی گەڕانەوە بۆ سیستمی پاشایەتی بە فەرمی قەدەغە کردووە، ئەمە بەڕاستی جێگای داخە.

هەر لێرەدا دەمەوێ باسی مەترسییەکی دیکەش بکەم کە لە تێگەیشتنێکی هەڵەی کۆمەڵگەی نێودەوڵەتی لە بەرژەوەندیی سەقامگیری لە ڕۆژهەڵاتی نێوەڕاستدا سەرچاوە دەگرێ. ئەو تێگەیشتنە هەڵەیە کە دوایین جار لەلایەن تۆم باراکەوە باس کرا و ئاکامەکەیمان لە ڕۆژئاوای کوردستان بەدی کرد، بریتییە لەوە کە لامەرکەزی و بەڕەسمی ناسینی قەوارە نەتەوەییەکان تەنانەت لە چوارچێوەی دەوڵەتانی مەوجووددا سەقامگیری لە ڕۆژهەڵاتی نێوەڕاست دەخاتە مەترسییەوە. با پێتان بڵێم: بەدیلی لامەرکەزیی ڕاستەقینە و بەڕەسمی ناسینی خواستی نەتەوەکان سەقامگیری نییە بەڵکوو دیکتاتۆری و بگرە فاشیزمە. ئەزموونی مۆدێرن نیشانی داوە کە هەر جارێک کە کۆمەڵگەی نێودەوڵەتی پشتیوانیی لە ڕێگاچارە ناوەندگەراکان کردووە، بەو کارەی تەنیا ڕێگای بۆ تەقینەوەی خراپتری کێشەکان لە دوارۆژدا خۆش کردووە.

داوای من ئەوەیە کە فەڕانسە پێش هەموو شتێک لە گۆشەنیگای سیاسی و یارمەتیدانی بنیاتنانەوەی دەستووری یارمەتی بە پڕۆسەی گواستنەوەی دروستی سیاسی لە ئێران بەتایبەتی لەپێناو جێگیرکردنی ماف و دەسەڵاتی پێکهاتە نەتەوەییەکان بکا. من نازانم بۆچی فەڕانسە حازر بوو بۆ بۆسنی هێرزەگۆڤین و لوبنان و تونس ئەم کارە بکا، بەڵام بۆ ئێران هەر بیریشی لێ ناکاتەوە.

ئەمڕۆ ئێمە لە خاڵی وەرچەرخانێکی مێژوویی بۆ ئێرانداین. ئێرانی پاش شەڕ لەسەر دوو ڕێیانێک ڕادەوەستێ، یان دێموکراسییەکی وەخۆگیر لەسەر بنەمای مافی پێکهاتە نەتەوەییەکانی ئەو وڵاتە، یان سەرلەنوێ دارشتنەوەی بنیاتی سەرەڕۆیی بە ڕەنگ و ڕوویەکی دیکەوە. کورد نابێ لە بیر و ستراتژیی فەڕانسە لەپێوەندیی لەگەڵ ئێران و ناوچەدا فاکتەرێکی دووەمی و بگۆڕ بێ، بەڵکوو دەبێ کۆڵەکەیەکی بیرکردنەوە و کارکردن لەسەر ستراتژییەکی درێژخایەن بێ. بەبێ کورد لە ئێران دێموکڕاسی وەدی نایە، بەبێ دێموکڕاسییش لە ئێران سەقامگیری لە ڕۆژهەڵاتی ناوەڕاست و لەگەڵ ویش بەرژەوەندییەکانی ئێوە دەستەبەر نابن.

سوپاستان دەکەم.

ئاماژە: دوانیوەڕۆی ڕۆژی ٢ی مارسی ٢٠٢٦ی زایینی، بەدەستپێشخەریی ئەنیستیتۆی کورد لە پاریس کۆنفڕانسێک لە سەنای فەڕانسە لەژێر سەردێڕی "کوردەکان لەنێو گێژاوی ڕووداوەکاندا" کە تایبەت بوو بە دوایین ڕووداوەکانی ڕۆژئاوا و ڕۆژهەڵاتی کوردستان بە بەشداریی دەیان کەس لە چالاکوانانی مافی مرۆڤ و سیاسییەکانی کورد و فەڕانسەیی بەڕێوە چوو.

لە سەرەتای ئەو کۆنفرانسەدا بەڕێز کەنداڵ نزان سەرۆکی ئەنستیتۆی کورد لە پاریس وێڕای بەخێرهێنانی بەشداران، مەبەست و ئامانجی کۆنفرانسەکەی لەبەر ڕووناکایی ڕووداوەکانی ئەم دواییانەی سوریە و ئێران و دووڕەدیمەنی جێگە و پێگەی کورد لە گۆڕانی هاوکێشەکاندا خستەڕوو.

پانێلی یەکەم کە تایبەت بوو بە ئێران و ڕۆژهەڵاتی کوردستان، لەژێر سەردێڕی "ئاڵوگۆڕە بنەڕەتییەکان لە ئێران" و لەلایەن حەمید بوزەرسەلان بەڕێوەبەری توێژینەوە لە پەیمانگەی لێکۆڵینەوەی باڵای زانستە کۆمەڵایەتییەکانی پاریسەوە بەڕێوە چوو. لەو پانێلەدا ئەم کەسایەتی و چالاکوانانە وتاریان پێشکەش کرد: مەحمود ئەمیری موقەدەم، بەڕێوەبەری ڕێکخراوی مافی مرۆڤی ئێران؛ ئازادە کیان، پرۆفسۆر لە زانکۆی پاریس سیتە؛ ئاویەر شێخی لەلایەن ڕێکخراوی هەنگاو، و د. ئاسۆ حەسەن زادە مامۆستا لە زانکۆی کاتۆلیکی لیۆن.

پانێلی دووەم کە تایبەت بوو بە ڕۆژئاوای کوردستان، لەژێر سەردێری "هەڵگەڕانەوەی هاوپەیمانییەکان لە ڕۆژئاوای کوردستان" و لەلایەن نەزەند بەگیخانەی پرۆفسۆری میوان لە ئەنستیتۆی زانستی سیاسیی پاریس بەڕێوە چوو. وتاربێژانی ئەم پانێلە بریتی بوون لە نایف بێزوان پرۆفسۆری میوان لە زانکۆی ڤیەن، ڕۆناهی حەسەن ڕۆژنامەوان، جانڕۆژ کێلێس مامۆستا لە زانکۆی میدڵێکسی بریتانیا، جان ئیلخان قزلخان پرۆفسۆر لە زانکۆی کوردستان لە دهۆک، و مایکل لیزنبێرگ پرۆفسۆر لە زانکۆی ئەمستردام.

پانێلی سێهەمی کۆنفرانسەکە لەژێر سەردێڕی "فەڕانسە و ئورووپا دەتوانن بۆ کورد چ بکەن؟"، لەلایەن دوکتۆر کەنداڵ نزان سەرۆکی ئەنستیتۆی کورد لە پاریس بەڕێوە چوو. لەو پانێلەشدا هەر یەک لە ڕێمی فێرۆ سەناتۆری پاریس، کەریم کامار نوێنەری خۆسەریی ڕۆژئاوای کوردستان لە پاریس، سەفین دزەیی سەرۆکی فەرمانگەی پێوەندییەکانی دەرەوەی حکومەتی هەرێمی کوردستان وتاریان پێشکەش کرد. لە کۆتاییشدا پرۆفسۆر حەمید بوزئەرسەلان کۆبەندی باس و پێشنیارەکانی کۆنفرانسەکەی خستەڕوو.

پێویستە بگوترێ هەیئەتێکی حیزبی دێموکراتی کوردستانی ئێران بە سەرپەرستیی بەڕێز شاهۆ حوسەینی لەو کۆنفرانسەدا بەشدار بوون و لەگەڵ ژمارەیەک لە کەسایەتی و مێدیاکان دیدار و چاوپێکەوتنیان هەبوو.

برایم لاجانی: نەخوێندن بە زمانی دایک دەبێتە هۆی لەنێوچوونی میراتی کولتووری

ئاماژە: پاراستنی زمانی دایک ئەرکێکی نەتەوەیی و مرۆییە. بۆ ئەوەی نەوەیەکی وشیار، داهێنەر و خاوەن ناسنامەمان هەبێت، دەبێت زمانی کوردی ببێتە زمانی سەرەکیی هەموو کایەکانی ژیان، بەتایبەت لە ناوەندەکانی خوێندن و پەروەردەدا. لەو دیمانەیەدا کاک برایم لاجانی، نووسەر و وەرگێڕ و مامۆستای پەروەردە بە وردی تیشک دەخاتە سەر ئەو بابەتە.

دیمانە: گوڵان هیجری

سەرەتا بفەرموو چۆن پێناسەی زمانی دایک دەکەیت؟ بۆچی زمانی دایک بۆ گەشە و فێربوون و شکڵگرتنی کەسایەتیی منداڵ هێندە گرنگە؟

زمانی دایک ئەو سیستەمەیە کە منداڵ بۆ دەرک و تێگەیشتن، دروستکردن و بەدەستەوەدانی مانا بەکاری دێنێ و لە ڕێگای ئەوەوە لەگەڵ جیهانی دەوروبەری خۆی پێوەندی دەگرێ. بۆیە زمانی دایک، بەتەنیا هەر ئامرازێکی پێوەندیگرتن نییە، بەڵکوو چوارچێوەیەکی ناسنامەیی، سۆزداری و فەرهەنگییە بۆ تێگەیشتن لە خۆ، بۆ دەرکی کەسانی دیکە و واقیعی دەوروبەر. بۆیە لە ڕوانگەی پێداگۆگییەوە، زمانی دایک بناغە و ژێرخانی فێربوون و یادگیرییە.

لە ڕوانگەی کۆمەڵناسییەوە زمانی دایک هەڵگری ناسنامە و شوناسی نەتەوەیی و پێناسەی بەکۆمەڵ و سەرمایەی فەرهەنگی و کولتوورییە. لە ڕووی ئەنترۆپۆلۆژی و ئینسانناسیشەوە، زمانی دایک ئامرازی گواستنەوەی حافیزەی مێژوویی، نرخ و بایەخ و نۆرم و پرەنسیپەکانی ژیانی کۆمەڵایەتییە. بۆیە وەلانانی زمانی دایک، نادیدەگرتن و لاوازکردنی، دەبێتە هۆی وێرانکردنی ئەو پێشمەرج و بناغە گرنگانەی کە بۆ فێربوون و گەشە و بەکۆمەڵایەتیبوونی منداڵ، گرنگ و چارەنووسسازن.

چ بەڵگە و لێکۆڵینەوەیەکی زانستی لە ئارادایە کە نیشان بدات زمانی دایک لە پرۆسەی فێربوونی منداڵاندا کاریگەریی یەکلاکەرەوەی هەیە؟

لێکۆڵینەوەکانی یونێسکۆ و لێکۆڵینەوە بەراوردکارییەکان لە زانکۆ باوەڕپێکراوەکانی جیهاندا، ئەوە نیشان دەدەن ئەو منداڵانەی خوێندن و فێربوونی قۆناغی سەرەتاییان بە زمانی دایکی خۆیان بۆ دەرەخسێ، لە خوێندنەوە و نووسیندا، لە ژمێرە و ماتماتیک و بیرکردنەوەی ڕەخنەگرانەدا، توانا و لێوەشاوەییەکی زۆرتر لە خۆیان نیشان دەدەن. هۆی ئەوەش زۆر ڕوونە. منداڵ لە ڕێگای زمانی دایکەوە "بیر" دەکاتەوە. کاتێک زمانی خوێندن و فێربوون لە جیاتی زمانی دایک دەبێتە زمانێکی دیکە، ناچار دەبێت لە یەک کاتدا دوو کار ئەنجام بدات: وەرگێڕانی زەینی و فێربوونی بابەتە دەرسەکە. ئەمەش بارێکی قورس دەخاتە سەر سیستەمی ناسنامەیی منداڵەکە و ڕادە و خێرایی فێربوون کەم دەکاتەوە یا نیوەچڵی دەکات. خوێندن بە زمانی دایک دەبێتە هۆی ئەوەی فێربوون بە شێوەیەکی سروشتی، قووڵ، پایەدار و بەردەوام بڕواتە پێش.

پێوەندییەکانی زمانی دایک لەگەڵ زمانەکانی دووهەم و سێهەم و کاریگەرییان لەسەر یەکتری چۆنە؟

لێکۆڵینەوە زمانناسییەکان دەری دەخەن کە زاڵبوون بەسەر زمانی دایکدا، فێربوونی زمانی دووهەم و سێهەم زۆر ئاسانتر دەکات. منداڵێک کە ستراکتۆر، ڕێزمان و گەنجینەی وشە و زاراوە و لۆژیکی زمانی دایکی بە چاکی فێربووە، دەشتوانێ ئەو توانا و لێوەشاوەییانە بۆ فێربوونی زمانەکانی دیکە بگوازێتەوە و بەکاریان بهێنێت. ئەو منداڵانەی کە زمانی دایکیان لێ سەرکوت دەکرێ یا نادیدە دەگیرێ، زۆرتر وایە کە نە لە زمانی دایکدا و نە لە هیچ زمانێکی دیکەدا باڵادەستی و شارەزایی وەدەست ناهێنن. ئەو دیاردەیە لە ئەدەبیاتی زانستیدا پێی دەگوترێ "نیوەزمانی".

لە ڕووی کۆمەڵناسییەوە، خوێندن و فێربوون بە زمانی دایک چ کاریگەرییەکی لەسەر دروستبوونی ناسنامە و شوناس منداڵ هەیە؟

ناسنامە و شوناس منداڵ لە ڕێگای زمانەوە دروست دەبێت. زمانی دایک زمانی ماڵەوەیە، زمانی یادەوەری و زمانی پێوەندییە کۆمەڵایەتییەکان و زمانی هەست و سۆزە. کاتێک قوتابخانە ئەو زمانە بە فەرمی دەناسێ، منداڵ هەست دەکات کە خودی خۆی و فەرهەنگ و کولتووری ئەویش پڕبایەخە. بەپێچەوانەوە، وەلانان و نادیدەگرتنی زمانی دایک لەلایەن سیستەمی پەروەردە و فێرکردنەوە، پەیامێکی پڕمەترسی دەگەیەنێ: واتە زمان و فەرهەنگ و ناسنامەی منداڵەکە و لە کۆتاییدا خودی منداڵەکەش لە پلەیەکی خوارتردان. ئەوە بۆ منداڵ ڕەنگە ببێتە هۆی لەخۆبێگانەبوونی کۆمەڵایەتی، بێ متمانەیی بەخۆ و لێکدابڕانی نێوان منداڵ و کۆمەڵگە.

ئەو مەسەلەیە چ شوێنەوارێک لەسەر گەشە و هەڵدانی کەسایەتی و سەلامەتیی ڕەوانیی منداڵ دادەنێ؟

بۆ ئەوەی کەسایەتیی منداڵ گەشە بکات، پێویستی بە ئەمنییەتی ڕەوانی و هەستی وەرگیران و بەهێندگرتن هەیە. زمانی دایک ڕۆڵی بنەڕەتی لەوەدا دەگێڕێ کە منداڵ بتوانێ هەست، ترس، شادی و ئەزموونەکانی خۆی دەربڕێ. منداڵێک کە ناچارە هەست و سۆزی خۆی بە زمانێک بەیان بکات کە چاکی نازانێت و بەسەریدا زاڵ نییە، تووشی سترێس، دڵەڕاوکێ، بێدەنگی و سکوت دەبێ و دوورەپەرێز دەکەوێتەوە. بۆیە خوێندن و فێربوون بە زمانی دایک، دەبێتە هۆی ئەوەی منداڵ متمانە بەخۆی پەیدا بکات، لە پۆل و لەگەڵ هاوپۆل و هاوڕێیانی لە چالاکی و یاری و دەرس خوێندندا بەشداریی جدیتر لە خۆی نیشان بدات. ئەوەش یارمەتی دەکات تا کەسایەتیی منداڵ بەشێوەیەکی سەربەخۆ و تەندروست دروست بێت و گەشە بکات.

لە ڕوانگەی ئەنترۆپۆلۆژی و ئینسانناسییەوە وەلانان و سەرکوتی زمانی دایک، لە ڕووی فەرهەنگییەوە چ کاریگەرییەک لەدوای خۆی بەجێ دەهێڵێ؟

زمان فەرهەنگ لەخۆیدا هەڵدەگرێت. پەندەکان، ئیدیۆم و مێتافۆرەکان، حیکایەت و چیرۆکەکان، ئەفسانە و ئەستوورەکان، قارەمانە میللییەکان، سیستەمی کۆمەڵایەتی، نۆرم و ئەخلاق و دابونەریتەکان، تەنانەت شێوەی بیرکردنەوەش لە زماندا خۆیان نیشان دەدەن. کەواتە وەلانانی خوێندن بە زمانی دایک لەلایەن سیستەمی پەروەردە و فێرکردنەوە، دەبێتە هۆی لەنێوچوونی ئەو میراتە فەرهەنگی و کولتوورییە. لەوەش زیاتر، لە ئاستی سەرەوەدا فرەفەرهەنگی و فرەکولتووری لەناو دەبات و کۆمەڵگە بەرەو یەکپارچەسازیی زۆرەملێ دەبات؛ دیاردەیەک کە دەبێتە هۆی سەرهەڵدانی ناکۆکیی سیاسی و ناسنامەیی.

ڕۆژی جیهانیی زمانی دایک چ پەیامێکی بۆ کاربەدەستانی دەوڵەتەکان پێیە؟

ئەو ڕۆژە ئەسڵێکی گرنگی مافەکانی مرۆڤمان وەبیردێنێتەوە، واتە مافی خوێندن و فێربوون بە زمانی دایک. کاربەدەستانی دەوڵەت و هەموو ئەوانەی لە کاروباری خوێندن و پەروەردەدا کاری بەرنامەدانان و سیاسەتگوزاری دەکەن، دەبێت بەو دەرک و تێگەیشتنە بگەن کە خوێندن و فێربوونی چەندزمانی و خوێندن بە زمانی دایک نەک هەر هەڕەشە نییە، بەڵکوو دەبێ وەک دەرفەت چاوی لێ بکرێ. دەرفەتێکە بۆ دەستەبەرکردنی دادپەروەری لە پەروەردە و فێرکردن و ڕاهێناندا. دەرفەتێکە بۆ وەدەستهێنانی ئاشتیی کۆمەڵایەتی و پەرەسەندنی پایەدار و درێژخایەن. خوێندن و فێربوون بە زمانی دایک، بەتایبەتی لە قۆناغە سەرەتاییەکاندا، نەک هەر مافی سروشتیی منداڵانە، بەڵکوو بریتییە لە: سەرمایەگوزارییەکی درێژخایەن بۆ بنیاتنانی سەقامگیریی سیاسی و کۆمەڵایەتی و پەروەردەیەکی پڕ کوالێتی.

کۆنڤانسیۆنە نێودەوڵەتییەکانی مافی مرۆڤ و پەیماننامەی نێودەوڵەتیی مافی منداڵ لەو پێوەندییەدا دەڵێن چی؟

لە ڕوانگەی یاسای نێودەوڵەتییەوە، خوێندن و فێربوون بە زمانی دایک ئیمتیازێکی فەرهەنگی و کولتووری نییە، بەڵکوو بەشێکە لە مافی بنەڕەتیی منداڵ. ئەو مافە ڕاستەوخۆ و ناڕاستەوخۆ لە چەند پەیماننامەی نێودەوڵەتیدا دەستەبەرکراوە، وەک: کۆنڤانسیۆنی مافی منداڵ، کۆنڤانسیۆنی مافە مەدەنی و سیاسییەکان، کۆنڤانسیۆنی مافە ئابووری، کۆمەڵایەتی و کولتوورییەکان و بەیاننامەی مافەکانی کەسانی سەربە کەمایەتییە نەتەوەیی، ئایینی و زمانییەکان.

ئێران وەک وڵاتێک کە ئەندامی ڕێکخراوی نەتەوە یەکگرتووەکانە، ئەرکی سەرشانییەتی کە بەندەکانی ئەو کۆنڤانسیۆنانە، بەتایبەتی کۆنڤانسیۆنی مافی منداڵ، بێ هیچ چەشنە جیاکارییەک دابین و دەستەبەر بکات. لە ئێران ئەگەرچی ئەسڵی ١٥ی دەستوور بەشێوەیەکی سنووردار باس لە خوێندنی ئەدەبیاتی خۆجێیی دەکات، بەڵام لە کردەوەدا زمانی گەلانی ژێرچەپۆکی ئێران لە سیستەمی پەروەردەی ئێراندا هیچ جێگایەکی بۆ نەکراوەتەوە. خوێندنی سەرەتایی تاکزمانی و تەنیا بە فارسییە. ئەوە لەژێرپێنانی سیستەماتیکی ئەو بەڵێنانەیە کە ئێران خستوویەتیە سەر شانی و خۆشی لێ دەبوێرێ.

ئاکامەکانی ئەو سیاسەتە چین؟

سیاسەتی تەکزمانی ئاکامەکەی ئەوەیە کە: ئەو منداڵانەی زمانی قوتابخانەیان لەگەڵ زمانی ماڵەوەیان جیاوازە، درەنگتر فێری خوێندنەوە و نووسین دەبن، ڕادەی کەوتن و وازهێنان لە قوتابخانە لەناو ئەو منداڵانەدا زۆرترە، لە پۆلدا کەمتر چالاکی لە خۆیان نیشان دەدەن. ئەو سیاسەتە تەکزمانییە زیانێکی زۆر لە ڕوح و ڕەوانی منداڵ دەدات، منداڵ و شوناس و فەرهەنگەکەی نادیدە دەگرێ و بەفەرمی ناناسێ. لە ڕووی زمانییەوە هەستی شەرم لە منداڵەکەدا دروست دەکات، متمانەبەخۆبوونی کەم دەکاتەوە و هەستی خۆبەکەمزانی تێدا دەچێنێت.

لە ڕووی سیاسی و کۆمەڵایەتییەوە، سیاسەتی تاکزمانی لە ئێرانی ئەمڕۆدا نابەرابەریی نێوان ناوەند و ناوچە نەتەوەییەکانی دیکەی ئێران زیاد دەکات، بێ متمانەیی زیاتر لە نێوان گەلانی ئێران و حکوومەتی ناوەندیدا دروست دەکات. لە درێژخایەندا یەکگرتوویی کۆمەڵایەتی و سیاسی لاواز دەکات و سەرکوتی زمانی دایک، داخوازییە سیاسی و فەرهەنگییەکانی گەلانی ئێران ڕادیکاڵتر دەکات. دەستەبەرکردنی خوێندن بە زمانی دایک دەبێتە هۆی ئەوەی جیاکاری و نابەرابەری کەم بێتەوە، هەستی هاووڵاتیبوون بەهێز بێت و ئاشتی و سەقامگیری دروست بێت. نادیدەگرتنی ئەو مافە سەرەتاییە لە درێژخایەندا دەبێتە هۆی چوونەسەری تێچوونی سەقامگیریی سیاسی و ئەمنییەتی بۆ دەوڵەت. خوێندن بە زمانی دایک نەک هەڕەشە، بەڵکوو پێشمەرجی گەشە و پەرەسەندنی پایەدار و جێگیربوونی دادپەروەریی پەروەردەییە.

کوژرانی خامنەیی، دوژمنی ژمارە ١ی کورد

✍عەلی بداغی

ڕۆژی شەممە، ٩ی ڕەشەمە لە ئاکامی هێرشی هاوبەشی ئەمریکا و ئیسرائیل بۆ سەر کۆماری ئیسلامی کە کوژرانی عەلی خامنەیی بەدوودا هات، ٣٦ ساڵ حوکمڕانیی ڕەش و پڕ کارەسات و تاوانی ناوبراویش گەیشتە وێستگەی کۆتایی. بڵاوبوونەوەی مەرگی خامنەیی هەر لە یەکەم ساتەکاندا خۆشیی خستە هەناوی بە میلیۆن کەس لە خەڵکی ئێران کە لە ماوەی حوکمڕانیی ئەودا هەناسەسارد، ملبەکوێن و کوڵەوار کراون. خامنەیی لانیکەم لە دوای سەرهەڵدانەکەی ٨٨ی هەتاوییەوە دەرفەتی ئەوەی هەبوو کە بە خۆدا بێتەوە و بە پێداچوونەوە بە سیاسەتەکانی لە بەرژەوەندیی خەڵک و وڵاتدا ڕێ بۆ گۆڕانکارییەکی بنەڕەتی خۆش بکا، بەڵام دوگماتیزمی ئایینی و ئایدۆلۆژی وای کردبوو بەرژەوەندی و گیان و ژیانی خەڵک لای ئەو پووڵێکی قەڵب نەهێنێ و هەر ئەوەش سەری خوارد.

هەمووان دەزانین کوژرانی خامنەیی لە کاتێکدایە کە تەنیا دوو مانگ پێش کوژرانەکەی بە بڕیاری ئەو خۆپێشاندانەکانی مانگی بەفرانبار بە توندی سەرکوت کران و هەزاران کەس لە خوێنی وەردران. ٣٦ ساڵ پێداگریی خامنەیی لەسەر بەرنامەی ناوکی، پەرەدان بە پیشەسازیی مووشەکی، وەڕێخستن و تەیارکردنی هێزە نیابەتییەکان لە وڵاتانی ناوچە، ناکارامەیی لە بەڕێوەبەریی وڵات و کوشتن و خنکاندنی هەرچەشنە دەنگێکی جیابیری و ناڕەزایەتی کارەساتێکی مێژوویی بەسەر وڵاتی ئێران هێنا.

لە سەردەمی حوکمڕانیی خامنەییدا ئازادییە سیاسی و مەدەنییەکان بەتوندی سەرکوت کران، گرتنی جیابیران و ڕەخنەگران و کوشتن و ئێعدامکردنی دژبەران گەیشتنە ئەوپەڕی خۆی، بازنەی دەسەڵات و هاوبەشی سیاسی ڕۆژ لەگەڵ ڕۆژ تەسکتر و لە پاوانی خۆی و لایەنگرانیدا مایەوە، سیاسەتی دەرەکیی ڕێژیم لەسەر بنەمای ملهوڕی و لاساری دژی ڕۆژئاوا بووە هۆکاری سزا ئابوورییە بەربڵاو و فرەڕەهەندەکان کە بڕستی لە ئابووری و خەڵکی وڵات بڕی؛ و پشتیوانی لە تێرۆری دەوڵەتی و سیاسەتی شەڕی نیابەتی و ناسەقامگیرکردنی ناوچە بووە هۆی ئەوەی لە ئۆکتۆبری ٢٠٢٣ەوە گۆڕەپانی شەڕی بەوەکالەت بۆ کۆماری ئیسلامی بگوازرێتەوە بۆ نێوخۆی ئێران و بەو پێیەش گلۆڵەی تەمەنی ڕێژیمیش پتر کەوتە لێژی.

خامنەیی کە جڵەوی حوکمڕانیی کۆماری ئیسلامیی ئێرانی گرتەدەست لەمێژ بوو کوردستان میلیتاریزە کرابوو، شەڕی بەسەردا سەپابوو، گەمارۆی ئابووریی خرابووە سەر و لە هەموو پەرەسەندنەکان دواخرابوو. ساڵانێک بوو بەهۆی ڕوانگەی ئەمنیەتییەوە هەرچەشنە دەنگهەڵبڕینێک و ناڕەزایەتییەک لە کوردستان سەرکوت دەکرا و هەموو فەرماندەکانی سپای پاسدارانی ژێر دەسەڵاتی خامنەیی پلەکانی سەرکەوتنیان بە تاوان و جینایەتەکانیان دژ بە کورد دەبڕی؛ چونکی هەرخۆی لە بنەڕەتدا یەکێک لە ئەندازیارانی کۆماری ئیسلامی و سیاسەتەکانی بوو. بەڵام دوای مەرگی خومەینی و پاش ئەوەی هەموو بڕیار و دەسەڵاتەکانی ئێرانی کەوتە دەست، دەستئاوەڵاتر لە جارانیش پێی لەسەر ئەو سیاسەتە داگرتەوە.

لە سەردەمی حوکمڕانیی خامنەییدا کوردستان ئەمنییەتیترین ناوچە لە هەموو ئێراندا مایەوە، کوردستان کرا بە پادگانێکی گەورە و هێزەکانی سپای پاسداران کۆک و پۆشتە هەموو ناوچەکانی کوردستانیان تەنی، هەزاران هەزار جیابیر و چالاکی سیاسیی کورد خرانە زیندانەوە و زۆر لەوان تاوانی محاربەیان درایە پاڵ و ئێعدام کران. هەموو خۆپێشاندان و ناڕەزایەتییەکان کە لە کوردستان زوو بە زوو ڕێ دەکەوتن سەرکوت و خەڵتانی خوێن کران کە بزووتنەوەی ژینا لە ١٤٠١ی هەتاوی و بەفرانباری دوو مانگ لەوەپێش تازەترینیان بوو. تێرۆری چالاکانی سیاسیی کورد و زیاتر لە هەمووان ئەندامانی حیزبی دێموکرات لە هەرێمی کوردستان و دەرەوەی وڵات پەرەیان پێدرا، تێرۆری د. سادق شەرەفکەندی، سکرتێری گشتیی حیزبی دێموکرات بە بڕیاری ڕاستەوخۆی ئەو کرا، لە ساڵەکانی ١٣٩٧ و چەند جاری دیکەش لە ١٤٠١ی هەتاوی هێرشی مووشەکی کرایە سەر بنکە و بارەکانی حیزبی دێموکرات و ئەوانە و هەزاران هەزاران تاوانی دیکە لە ماوەی ٣٦ ساڵ حوکمڕانیی خامنەیی دیکتاتۆردا.

ئەمڕۆ ئەگەر دڵخۆشیی خەڵکی ئێران بۆ ئەوەیە کە لاکی بڕیاردەری کوشتنی بەناحەقی ڕۆڵەکانیان لە گۆڕێ کەوتووە، ئەگەر بڕیاردەری بەندکرانی دەیان هەزار مرۆڤی مافخواز لە ئێران لە خوێنی خۆی گەوزیوە، ئەگەر هۆکاری سەرەکیی هەژاری و بێکاری، قەیرانە ئابووری و کۆمەڵایەتی و سەدان قەیرانی دیکەی وڵات دوا هەناسەکانی لەژێر داروپەردووی هەموو ئەو دۆخە خۆکردەدا هەڵکێشاوە، ئەگەر ئێستا پتر لە هەموو کاتێک هیوای گۆڕانکاری و دادپەروەری لە دڵیاندا دەگەڕێ؛ ئەم هەست و هیوایە لە کوردستان چەند قاتە. ڕاست لەبەر ئەوەی چەند قات لە سۆنگەی حوکمڕانیی خامنەییەوە چەوساونەتەوە، سەرکوت کراون و لە مافە ڕەواکانیان بێبەش کراون.

بە مردنی خامنەیی کۆتایی بە ٣٦ ساڵ حوکمڕانیی ڕەهای ئەو دیکتاتۆرە ئایینییە هات، بەڵام وەک چۆن بوونی لە ژیاندا هۆکاری کارەسات و چارەڕەشی بۆ خەڵکی ئێران بوو، ئێستا نەمان و کوژرانەکەشی ئەم وڵاتەی خستووەتە بەردەم چەند ئەگەر، ئەویش لە دۆخی ئێستای شەڕی کۆماری ئیسلامی لەگەڵ ئەمریکا و ئیسرائیلدا.

لەوەدا کە کۆماری ئیسلامی ناتوانێ لەژێر باری ئەو زەبرەدا ڕاست بێتەوە شک نییە، ئەوەش کە کوژرانەکەی چ کەلێن و ناکۆکییەک دەخاتە نێو سیستم و حوکمڕانییەکەی ئەوەش هێشتا بە تەواوی ڕوون نییە، بەڵام دەرفەت بۆ کرانەوەی سیاسی و تێپەڕین لە قۆناغی ڕەشی دیکتاتۆری پتر لە هەموو کاتێک لە بەردەم ئۆپۆزیسیۆنی کۆماری ئیسلامی و خەڵک ئاوەڵایە. دەرفەتێک کە بە بەرپرسایەتیی هەمووان نابێ بهێڵین لەکیس بچێ، بەتایبەت کە بارتەقای ئەو هەل و دەرفەتە هەڕەشە و مەترسییش لەسەر ڕێی خەبات بۆ ئازادی و ڕزگاری و دێموکراسی لە ئارادایە.

لە ڕوانگەی بونیادگەرییەوە

ئێران وەک هەڕەشە لە سیاسەتی دەرەوەی ئەمریکادا

دیلان هەردی

لە سەرەتای ساڵی ٢٠٢٦ ـەوە، لە پاش سەرهەڵدانی خۆپێشاندانەکان و کوژرانی ژمارەیەکی زۆر لە خەڵک بە دەستی کۆماری ئیسلامیی ئێران، ویلایەتە یەکگرتووەکانی ئەمریکا هێزێکی سەربازیی زۆری بەرەو سنوورەکانی ئێران جووڵە پێ کردووە. ئەم هەنگاوە هاوکاتە لەگەڵ گوتاری بەرپرسانی ئەمریکا، بەتایبەت دۆناڵد ترامپ، کە بە پێچەوانەی نەریتی باوی سیاسی، باس لە "گۆڕینی ڕێژیم" دەکەن. بە ڕەچاوکردنی مێژووی پتر لە چوار دەیە پەیوەندیی ئاڵۆزی نێوان ئەم دوو وڵاتە، هەڵە نابێت ئەگەر بڵێین هەڕەشەی گۆڕینی ڕێژیم و ناردنی هێزی سەربازی، تەنیا پەیوەندیی بە خۆپێشاندانەکان و سەرکوتی خەڵکەوە نییە، بەڵکوو سەرچاوەکەی بۆ ئەو وێنەیە دەگەڕێتەوە کە لە ماوەی چەندین دەیەی ڕابردوودا لە هزری ئەمریکییەکاندا بۆ ئێران کێشراوە.

بۆ ئەوەی تێبگەین ئەو وێنەیە چییە و چۆن دروست بووە، کە وای کردووە ئەمریکا هێزێکی گەورە بۆ هێرشکردن یان گوشارخستنە سەر ئێران بگوازێتەوە و ئەگەری هەڵگیرسانی جەنگ بگەیەنێتە ئاستێکی بەرز، پێویستە سیاسەتی دەرەوەی ئەمریکا بەرامبەر بە ئێران لە ڕوانگەی "بونیادگەری" (Constructivism) شی بکەینەوە؛ واتە هەوڵ بدەین لە چوارچێوەی ڕێبازە کلاسیکەکانی وەک "ڕیالیزم" و "لیبراڵیزم" بچینە دەرەوە. ڕێبازە کلاسیکەکان هەرچەندە هەڵە نین، بەڵام بۆ شیکردنەوەی سیاسەتی دەرەوەی وڵاتان تێرکەر نین و ڕوانینێکی بەرتەسکیان هەیە.

ڕێبازی ڕیالیستی، تەنیا لە گۆشەنیگای دەسەڵات و هێزەوە دەڕوانێتە پەیوەندییە نێودەوڵەتییەکان و بەرژەوەندییە نەتەوەییەکانی وڵاتێک لەسەر بنەمای هێز پێناسە دەکات. بە بڕوای ڕیالیستەکان، لە کۆمەڵگەی جیهانیدا، دەوڵەتەکان نەک تەنیا کاراکتەری سەرەکین، بەڵکوو لە لایەن حکوومەتێکی یەکگرتووەوە نوێنەرایەتی دەکرێن کە ئەویش لە لایەن یەک سەرۆکەوە بەڕێوە دەبرێت. لە ڕوانگەی ڕیالیزمەوە، سیاسەتی دەرەوەی هەر وڵاتێک جیا لە سیاسەتی نێوخۆ و لە لایەن سەرۆکی وڵاتەوە وەک کەسێکی "ژیر و عەقڵانی" ئاراستە دەکرێت. سەرۆک یان ڕێبەر، بەپێی بەرژەوەندیی وڵاتەکەی و بێ گوێدانە ڕای گشتی، هەوڵ دەدات بۆ هەر بڕیارێک، هەموو تێچووەکان هەڵسەنگێنێت تا زۆرترین سوود و کەمترین زیانی هەبێت. لەم سۆنگەیەوە، سیاسەتی دەرەوە بەسەر سیاسەتی نێوخۆدا زاڵە.

ڕێبازی ڕیالیستی پێیوایە ئەگەر سیستەمی نێوخۆی دەوڵەتان بە شێوەی پلەبەندی و ستوونی بێت، ئەوا سیستەمی جیهانی بە شێوەی ئانارشی (بێسەروبەریی نێودەوڵەتی) و ئاسۆییە، کە تێیدا هێزی هەر وڵاتێک جێگە و پێگەی ئەو وڵاتە دیاری دەکات. بەو پێیە، دەوڵەتەکان ناچارن خۆیان بەهێز بکەن، یان لانی کەم هەوڵ بدەن هاوسەنگیی هێز بێننە ئاراوە. بۆ ئەمەش دوو بژاردەیان لەبەردەمدایە: یان بچنە پاڵ وڵاتێکی بەهێز، یان لە دژی وڵاتێکی بەهێز هاوپەیمانی دروست بکەن.

لەم ڕوانگەیەوە، سیاسەتی دەرەوەی ئێران و ئەمریکا، بەتایبەت لە ڕۆژهەڵاتی نێوەڕاست، لە دژایەتییەکی تەواودایە. ئەمریکا وەک زلهێزێک، سیاسەتی دەرەوەی خۆی بە پلەی یەکەم بۆ پاراستنی باڵادەستیی خۆی لە سەرانسەری جیهان و بە پلەی دووەم بۆ چەسپاندنی هاوسەنگیی هێز لە ڕۆژهەڵاتی نێوەڕاست دادەڕێژێت. هۆکارەکەشی ئەوەیە کە بەرژەوەندییە نەتەوەییەکانی ئەمریکا لە بوارە سیاسی، ئابووری و سەربازییەکاندا، دژن بە دەرکەوتنی هێزێکی ناوچەیی وەک کۆماری ئیسلامی کە هەڕەشە لە هاوپەیمانە ناوچەییەکانی وەک ئیسرائیل و وڵاتانی کەنداو دەکات.

ئەم ڕوانگەیە پێیوایە ئێران بەدوای سەپاندنی هەژموونی خۆیەوەیە بەسەر ڕۆژهەڵاتی نێوەڕاستدا؛ یەکەم لە ڕێگەی کاریگەریی بەسەر شیعەکانی وڵاتانی موسڵماندا، دووەمیش لە ڕێگەی پاڵپشتیکردنی هەندێک گرووپی ئیسلامی لە دژی پێگەی ئەمریکا و دەوڵەتی ئیسرائیل. هاوپەیمانە ناوچەییەکانی ئەمریکا، بەتایبەت ئیسرائیل، بە پاڵپشتیی واشنتۆن هەوڵی پێکهێنانی بەرەیەک دەدەن دژی دەستێوەردانەکانی ئێران. ئەم هاوپەیمانێتییە لە دەوری بەرژەوەندیی هاوبەش و بێ ڕەچاوکردنی جۆری ڕێژیمی سیاسیی وڵاتەکان یان پەیوەندییەکانی ڕابردوویان (بەتایبەت سەبارەت بە پرسی فەلەستین) دروست بووە.

لە ڕوانگەی ڕیالیستییەوە، ئێران وەک هەڕەشەیەک بۆ سەر ئەمریکا ئەژمار دەکرێت؛ یەکەم لەبەر ئەوەی ئێرانێکی ئەتۆمی و خاوەن مووشەکی بالستیک دەتوانێت بوونی ئیسرائیل بخاتە مەترسییەوە. دووەم، نزیکبوونەوەی ئێران لە چین و ڕووسیە دەتوانێت هێز و دەسەڵاتی ئەمریکا لە ئاستی جیهانیدا تووشی ئاڵنگاری بکات. هەموو ئەم هۆکارانە وا دەکەن ئەمریکا سیاسەتێکی ئەمنیی توند بەرامبەر بە ئێران بگرێتە بەر. ڕێبازی ڕیالیستی جگە لە دەوڵەت، سەرنجێکی ئەوتۆ ناداتە ڕۆڵی ئەکتەرە سیاسییەکانی دیکە، چ لە ئاستی دەرەوە و چ لە نێوخۆدا؛ ئەمەش ڕێک ئەو خاڵە لاوازەیە کە ڕێبازی لیبراڵیزم ڕەخنەی لێ دەگرێت.

قوتابخانەی لیبراڵیزم، هەرچەندە وەک دووەم تیۆریی شیکاری لە بواری پەیوەندییە نێودەوڵەتییەکاندا هەژمار دەکرێت، بەڵام لە بنەڕەتدا یەکەمین ڕێبازە؛ چونکە پێش سەرهەڵدانی ڕیالیزم، لە چوارچێوەی "ئایدیالیزم"دا خۆی دەنواند، بەڵام دواتر ڕەخنەی توندی لێ گیرا و ئەمەش بووە هۆی زاڵبوونی ڕیالیزم. لە ڕوانگەی لیبراڵیزمەوە، دەوڵەت ئەکتەرێکی (کاراکتەرێکی) تاکڕەهەند و ناوەندگەرا نییە، بەڵکوو لە کۆمەڵێک کاراکتەری نێوخۆیی جۆراوجۆر پێکدێت کە کارلێکی نێوانیان، بەرژەوەندییەکان و سیاسەتی دەرەوەی دەوڵەت دادەڕێژێت. ئەم کاراکتەرە نێوخۆییانەش بریتین لە: دامەزراوە دەوڵەتییەکان، بڕیاردەران، پارتە سیاسییەکان، گرووپەکانی گوشار و هاوشێوەکانیان.

لیبراڵەکان، دەوڵەت تەنیا لە چوارچێوەی نوێنەرایەتیکردنی بەرژەوەندیی نەتەوەییدا قەتیس ناکەن؛ جگە لەوەش، هیچ گونجانێکی خۆڕسک و پێشوەختە لەنێوان بەرژەوەندییە جیاوازەکانی ئەندامانی کۆمەڵگەدا نابینن. بەپێی دیدگای لیبراڵی، بڕیاردەران لەژێر گوشاری گرووپە جیاوازەکانی کۆمەڵگەدان و هەر گرووپێکیش هەوڵ دەدات بەپێی بەرژەوەندییەکانی خۆی، زۆرترین کاریگەری لەسەر سیاسەتی دەرەوە دابنێت. واتە سیاسەتی دەرەوە زیاتر لەژێر کاریگەریی بەرژەوەندیی گرووپەکان دایە، نەک تەنیا بەرژەوەندیی نەتەوەیی.

لەو سۆنگەیەوە، سیاسەتی دەرەوەی ئەمریکا بەرامبەر بە ئێران، دەرەنجامی کارلێکی کاراکتەرە نێوخۆییەکانی ئەو وڵاتەیە. لە نێوخۆی ئەمریکادا، جگە لە دوو پارتە سەرەکییەکە، کۆمەڵێکی بەرچاو لە گرووپ و کاراکتەری سیاسی هەن کە زۆرینەیان ئێران وەک هەڕەشەیەک بۆ سەر ئەمریکا دەبینن. ئەو گرووپانە لەنێو سەرجەم دامودەزگا سیاسی، ئابووری و کۆمەڵایەتییەکاندا پێگەیان هەیە و بە شێوەی ڕاستەوخۆ و ناڕاستەوخۆ کاریگەرییان لەسەر سیاسەتی دەرەوەی ئەمریکا بەرامبەر بە ئێران هەیە. بۆ نموونە، هەردوو ڕەوتی "کۆنەپارێز" و "نوێکۆنەپارێز" کە بەسەر هەردوو پارتەکەدا دابەش بوون، دژایەتییەکی ئایدۆلۆژیی قووڵیان بەرامبەر بە ئێران هەیە. جیا لەوانیش، دەیان گرووپی بەرژەوەندخواز بۆ پشتیوانیکردنی دەوڵەتی ئیسرائیل سەرقاڵی لۆبیگەریین.

لەسەر ئاستی نێودەوڵەتیش، ڕوانگەی لیبراڵی بەپێچەوانەی ڕوانگەی ڕیالیستییەوە، پێی وایە دەوڵەت تاقە ئەکتەری سەرەکی نییە و کۆمەڵگەی نێودەوڵەتیش تەنیا بە شێوەیەکی ئانارشیک (بێسەروبەر) بەڕێوە ناچێت؛ بەڵکوو دامەزراوە نێودەوڵەتییەکان ڕۆڵێکی کارا دەگێڕن و پەیوەندییە نێودەوڵەتییەکان ڕێکدەخەن و ئاراستەیان دەکەن. بۆ نموونە: ڕێکخراوی نەتەوە یەکگرتووەکان، یەکێتیی ئەورووپا، گرووپی (٥+١) و چەندین ڕێکخراوی دیکە، کاریگەرییان لەسەر پەیوەندییەکانی نێوان ئێران و ئەمریکا هەیە. لیبراڵ و ڕیالیستەکان پێکەوە لە خانەی پارادایمی "ئەقڵانی" لە پەیوەندییە نێودەوڵەتییەکاندا پۆلێن دەکرێن؛ پارادایمێک کە لە لایەن قوتابخانەی "بونیادگەری" (Constructivism) یان کۆنستراکتیڤیزمەوە ڕەخنەی لێ دەگیرێت.

داریۆ باتیستێلا جەخت لەسەر ئەوە دەکاتەوە کە جیهانبینیی نوێ پێویستی بە ئاوێتەکردنی ناسیارناسییەکی (Epistemology) ئەرێنیخوازانە (Positivist) هەیە، کە پێی وایە واقیعە کۆمەڵایەتییەکان بەرجەستەن و شیکارییان بۆ دەکرێت؛ ئەمەش لەگەڵ بووناسییەکی (Ontology) پاش-ئەرێنیخوازانەدا کە پێی وایە ئەو واقیعانە بە شێوەیەکی نێوانزەینی (Intersubjective) و بەردەوام لە لایەن کایەکارە کۆمەڵایەتییەکانەوە دادەڕێژرێن. بونیادگەری بەرەنجامی ئەو ئاوێتەبوونەیە، ئەمەش لە ڕێگەی جەختکردنەوە لەسەر گرنگیی بیرۆکەکان و کاریگەرییان لەسەر بیروباوەڕ، بەرژەوەندی و ڕەفتاری کایەکارەکانەوە دەردەکەوێت.

بە پێچەوانەی ڕیالیستەکان و لیبراڵەکان کە بە پلەی یەکەم سەرنجیان خستووەتە سەر ڕەگەزە ماددییەکان، بونیادگەرەکان پێیان وایە بەرژەوەندی و ناسنامەی دەوڵەتەکان لە چوارچێوەی زەمینە مێژووییەکاندا شێوە دەگرن. لە کاتێکدا ڕیالیستەکان و لیبراڵەکان دەوڵەت وەک کایەکاری سەرەکیی پەیوەندییە نێودەوڵەتییەکان دەبینن، بونیادگەری لەو ڕوانگە سادەیە تێدەپەڕێت و خۆی وەک ڕێبازێکی مامناوەند لە نێوان ڕیالیزم و لیبراڵیزمدا دەناسێنێت. بونیادگەری لە ڕۆڵی گرنگی پێکهاتەکانی دەوڵەت کەم ناکاتەوە، بەڵکوو جەخت لەسەر ئەو بیرۆکە و نۆرمانە دەکاتەوە کە توخمی بنەڕەتیی ئەو پێکهاتانەن.

لەم سۆنگەیەوە، بونیادگەرەکان هەوڵ دەدەن پەیوەندییەک لە نێوان "نۆرم" و "ناسنامەی نەتەوەیی" (وەک کۆمەڵگەیەکی وێناکراو) دروست بکەن. لەم ڕوانگەیەوە، تەنیا بیرۆکە، نۆرم و بایەخە کۆمەڵایەتییە هاوبەشەکانن کە ناسنامە و بەرژەوەندیی کایەکارە سیاسییەکان پێناسە دەکەن. واتە ئەوە واقیعە بەرچاوەکان نین کە ڕەفتاری دەوڵەت لە نێو کۆمەڵگەی نێودەوڵەتیدا دادەڕێژن، بەڵکوو شێوازی تێگەیشتن و ڕوانینی کایەکارەکانە بۆ ناسنامەی خۆیان و ناسنامەی ئەوانی دیکە.

لەم ڕوانگەیەوە، سیاسەتی دەرەوەی ئەمریکا بەرامبەر بە ئێران، دەرهاویشتەی ئەو وێنایەیە کە ئەمریکییەکان بۆ خۆیان، بەرژەوەندییەکانیان و کۆماری ئیسلامی کێشاویانە. ئەوە چەکی ئەتۆمی نییە کە هەڕەشە لە ئەمریکا دەکات، چونکە هێشتا ئەو وڵاتە خاوەنی ئەو چەکە نییە، بەڵکوو ئەو وێنایەیە کە دوای هاتنەسەرکاری کۆماری ئیسلامی لەو وڵاتە لایان دروست بووە؛ ئەگینا بریتانیا و فەرەنسە خاوەنی چەکی ئەتۆمین، بەڵام ئەمریکییەکان وەک هەڕەشە نایانبینن، چونکە وێنەی ئەو دوو وڵاتە لای ئەمریکییەکان وێنەیەکی ئەرێنییە.

ئەگەر لای ڕیالیستەکان بەرژەوەندیی نەتەوەیی پەیوەست بێت بە هێزەوە و لای لیبراڵەکانیش بەستراو بێت بە بەرژەوەندیی گروپە جیاوازەکانەوە، ئەوا لای بونیادگەرەکان بەرژەوەندیی نەتەوەیی بەرەنجامی بیرۆکە و بڕوا هاوبەشەکانە. لەم ڕوانگەیەوە، نەک هەر هیچ جۆرە جیاکارییەک لە نێوان سیاسەتی نێوخۆ و سیاسەتی دەرەوەدا نییە، بەڵکوو سیاسەتی دەرەوە بەشێکە لە سیاسەتی نێوخۆ کە تەنیا لە دەرەوەی وڵات جێبەجێ دەکرێت. شیکردنەوەی سیاسەتی دەرەوەی ئەمریکا بەرامبەر بە ئێران لە ڕوانگەی بونیادگەرییەوە، وامان لێ دەکات "سندووقی ڕەشی" سیاسەتی دەرەوەی ئەمریکا بکەینەوە و لە جیاتی ڕوانین لە دەرەوە، لە نێوەوە لێی تێ بگەین؛ تا بزانین ئەمریکییەکان چۆن دەڕوانن ئێران و لە داهاتوودا چ جۆرە سیاسەتێک بەرامبەر بەو وڵاتە پەیڕەو دەکەن.

وەک ئاماژەی پێ درا، سیاسەتی دەرەوەی ئەمریکا بەرامبەر بە ئێران، دەرەنجامی ئەو وێنە نەرێنییەیە کە ئەمریکییەکان لەبارەی ئێرانەوە هەیانە. ئەم وێنە نەرێنییە پاش هاتنەسەرکاری کۆماری ئیسلامی، ڕۆژ لە دوای ڕۆژ ڕوونتر بووەتەوە و شێوەیەکی واقیعیی بەخۆوە گرتووە، کە دوو ڕەهەندی سەرەکی دەگرێتەوە: یەکەم، ئێران بەو شێوەیەی کە هەیە؛ دووەم، ئێران بەو شێوەیەی کە پێویستە نیشان بدرێت.

لە ساڵی ١٩٧٩وە، دژایەتیکردنی ئەمریکا بووەتە ستراتیژی سەرەکیی دەسەڵاتدارانی ئێران. ئەم دوژمنایەتییە ناوکی ئایدیۆلۆژیای دەوڵەتی ئێران پێک دەهێنێت و لە دارشتنی سیاسەتە گشتییەکاندا، وەک کایەکانی ئابووری، پەیوەندییە دەرەکییەکان، پەروەردە و کولتوور، ڕەنگ دەداتەوە. ململانێی نێوان ئەم دوو وڵاتە لە جیاوازیی ئایدیۆلۆژییەوە سەرچاوە دەگرێت: لە لایەک بزووتنەوە ئیسلامییەکانی ئێران کە پاش شۆڕش دەسەڵاتی ڕەهایان گرتە دەست؛ لە لایەکی دیکەشەوە، ڕەوتە کۆنەپارێز و نوێکۆنەپارێزەکانی ئەمریکا، کە هەرچەندە ڕاستەوخۆ لە ناوەندی بڕیاردا نین، بەڵام بە بەرهەمهێنانی گوتاری سیاسیی وەک «هەڕەشەی ئێران»، ڕۆڵێکی سەرەکی لە کێشانی وێنەی ئێران لە نێو ئەمریکادا دەگێڕن.

ئەم ناکۆکییە ئایدیۆلۆژییە، هاوتەریبە لەگەڵ بوونی دوو سیستەمی سیاسیی دژبەیەک لەم دوو وڵاتەدا. لە لایەکەوە سیستەمی سیاسیی ئەمریکا لەسەر بنەماکانی دەوڵەتی مۆدێرن، سەروەریی نەتەوەیی و لیبراڵ دیموکراسی دامەزراوە و ملکەچی یاسا و ڕێسا پەرلەمانییەکانە. لە لایەکی ترەوە، سیستەمی سیاسیی ئێران لەسەر بنەماکانی ئوممەت، سەروەریی خودا و تیۆکراسیی شیعە بونیاد نراوە و پەیڕەوی لە یاساکانی شەریعەت دەکات. دەسەڵاتی ئێران خۆی وەک «کۆماری ئیسلامی» پێناسە دەکات؛ لەم سیستەمەدا دەوڵەت بەپێی شەریعەت بەڕێوە دەچێت و سەروەری نەک بۆ گەل، بەڵکوو بۆ خودایە. لە دیدی ئێرانییەکانەوە، ئەمریکییەکان «مستکبرین» و ئێرانییەکانیش «مستضعفین»ن؛ هەر بۆیە لە ڕوانگەی ئەوانەوە، پێویستە بەردەوام لە ململانێ و شەڕدا بن لەگەڵ ئەمریکا.

دووەم، لە قوتابخانەی بونیادگەریدا، لە جیاتی چەمکی "ئاسایش" باس لە چەمکی "بەئاسایشکردن" (Securitization) دەکرێت؛ واتە بەئاسایشکردنی کایەکارێکی سیاسی و دروستکردنی وێنەیەک لێی کە پێویستی بە سیاسەتێکی دیاریکراو هەبێت لە بەرامبەریدا. ئەو ڕەفتارە دژە-ئەمریکییەی ئێرانییەکان لە کردەوەدا نیشانی دەدەن، ڕۆڵی سەرەکی دەگێڕێت لە دروستکردنی گوتاری "هەڕەشەی ئێران" لە نێو هزری سیاسیی ئەمریکییەکاندا. بەڵام تەنیا ئەوە بەس نییە بۆ گرتنەبەری سیاسەتێکی توند بەرامبەر بە ئێران، بەڵکوو پێویستی بە پرۆسەی "بەئاسایشکردن"یش هەیە.

ئەو پرۆسەیە لە ماوەی زیاتر لە چوار دەیەی ڕابردوودا، لەلایەن گرووپە جیاوازەکانی ئەمریکاوە وەک: کۆنەپارێزان، نوێ-کۆنەپارێزان، ناوەندەکانی لێکۆڵینەوە (Think Tanks) و دەیان گرووپی لۆبیکارەوە، توانیویەتی بە جۆرێک بگاتە ئەنجام و وێنەیەک لە ئێران نیشان بدات کە ئیدارە جیاوازەکانی ئەمریکا ڕاستەوخۆ بێنێتە سەر هێڵ تا دوو سیاسەتی سەرەکی بۆ ڕووبەڕووبوونەوەی ئێران بگرنە بەر: سیاسەتی دانوستان بۆ پاشەکشەپێکردن بە ئێران و سیاسەتی سەربازی بۆ تەمبێکردنی.

لە ڕوانگەی بونیادگەرییەوە، ئەگەر دۆناڵد ترامپ و ئیدارەکەی دانوستان دەکەن یان هێزی سەربازی بەکاردێنن، ئەمە تەنیا ئەنجامی بڕیارێکی عەقڵانیی کاتی نییە، بەڵکوو بەرهەمی پرۆسەیەکە کە لە ماوەی زیاتر لە چل ساڵدا، گوتاری "هەڕەشەی ئێران"ی لەسەر بنەمای ڕاستییەکان و بە کەڵکوەرگرتن لە میکانیزمی جۆراوجۆر —لە کارە زانستییەکانەوە تا ڕاگەیاندن و لۆبیکردن— بەرهەم هێناوە. واتە سیاسەتی ئێستای ئیدارەی ترامپ بەرامبەر بە ئێران، بەپێی ئەو وێنە نەرێنییە داڕێژراوە کە لەو وڵاتە هەیە. ئەو وێنە نەرێنییە، بەرهەمی تەنیا یەک ئیدارەی ئەمریکا نییە و بە کۆتاییهاتنی خولی سەرۆکایەتییش گۆڕانکاریی بەسەردا نایەت؛ بۆ هەر دوو پارتە سەرەکییەکەی ئەمریکا، هەمان وێنەی "ئێرانی هەڕەشەئامێز" بوونی هەیە. جیاوازییەکە تەنیا لە شێوازی نەهێشتنی هەڕەشەکەدایە و هەر لایەکیان شێوازی تایبەت بە خۆی بۆ ڕووبەڕووبوونەوەی ئێران هەیە.

سەبارەت بە گۆڕین یان نەگۆڕینی ڕێژیمی ئێران، پێویستە سەرنج بدرێتە ڕای گشتیی ئەمریکییەکان و سیاسەتی نێوخۆیی ئەو وڵاتە کە تا چەند لەگەڵ گۆڕینی ڕێژیمدان؛ بەتایبەت کە دۆسیەی ئەفغانستان و عێراق لە لای ڕای گشتیی ئەمریکی تا ئێستاش وەک شکست سەیر دەکرێت. جگە لەوە، لە دوای هاتنە سەر کاری کۆماری ئیسلامی، ئەو بیرۆکەیە لە نێو سیاسەتمەدار و کایەکارە سیاسییەکانی ئەمریکادا هەبووە کە مانەوەی کۆماری ئیسلامی سوودی زیاتری بۆ ئەوان هەیە؛ یەکەم وەک ترسێک بۆ وڵاتانی عەرەب تا ناچار بن ببنە هاوپەیمانی ئیسرائیل، دووەمیش بۆ فرۆشتنی بڕێکی زۆری چەک بەو وڵاتانە لە بەرامبەر هەڕەشەکانی ئێراندا. بەڵام ئەم بیرۆکەیە، بەتایبەت دوای شەڕی ١٢ ڕۆژە، ئەوەی نیشان دا کە هێشتنەوەی ئێران بەم شێوەیە، مەترسیی نەمانی ئیسرائیلی لەگەڵدایە، بۆیە ڕەنگە گۆڕانکاری بەسەر ئەو تێڕوانینەدا بێت، کە ئەویش لە دوو ڕێگەچارەدا خۆی دەبینێتەوە: یان لێدانی سەربازی بە مەبەستی لاوازکردنی توانای سەربازیی کۆماری ئیسلامی، یان گۆڕینی یەکجاریی ڕێژیم.

سوێندخواردن بۆ یەکپارچەیی خاک و دەسەڵاتی ناوەندخوازی،

یان ڕێزگرتن لە مافی دیاریکردنی چارەنووسی کورد؟

محەممەدساڵح قادری

پێشەکی:

باسێکی بەردەوام و سواو کە بەردەوام لە میدیا فارسییەکاندا، بەتایبەت لە کەناڵی «ایران انترناشنال" و "بی بی سی"ی فارسی و "صدای آمریکا" لە وتووێژ لەگەڵ کەسایەتییە سیاسییەکانی کورد دەکرێ و وەک مەرجێک بۆ کاری هاوبەش لە ئاستی سەراسەریدا بەتایبەت لەگەڵ پاشایەتیخوازەکان دێتە گۆڕێ ئەوەیە: "ئایا ئێوە پابەندیی خۆتان بۆ یەکپارچەیی خاکی ئێران و جیانەبوونەوە دووپات دەکەنەوە؟"، "ئایا داخوازیی گەلی کورد بۆ مافە نەتەوەییەکانی، مەترسی نییە بۆ سەر یەکپارچەیی خاکی ئێران؟" و ... .

ئەم پرسیارانە بە جۆرێک دادەڕێژرێن کە لە ڕواڵەتدا وەک بابەتێکی ڕەوا و بێلایەن دەربکەون، بەڵام لە ڕاستیدا ڕیشەی ئەم تێڕوانینە لە عەقڵییەت و گوتاری ناوەندخوازانە و پاوانخوازیی ناسیۆنالیزمی باڵادەستی فارسەوە سەرچاوە دەگرێت. ئەم نووسینە هەوڵ دەدا تیشک بخاتە سەر نێوەڕۆک و ئامانجی ورووژاندنی ئەم باسە سواوە.

ئەوەی کەمە زانیارییەکی لەسەر مێژووی هاوچەرخی ئێران هەبێ، لێی ڕوونە کە ڕەزاخانی میرپەنج کە دامەزرێنەری پاشایەتیی پەهلەوی بوو، لە پێناو چەسپاندنی دەسەڵاتە دیکتاتۆری و ناوەندگەرایەکەیدا، چ تاوانێک نەما دەرهەق بە کورد نەیکات. لە تێرۆرکردنی سمکۆی شکاک و شەهیدکردنی تێکۆشەرانی ڕاپەڕینی ئاراراتەوە بگرە، تا کۆچی زۆرەملێی کوردانی ناوچەی ماکۆ بۆ شوێنە دوورەدەستەکان، لە کۆمەڵکوژیی خەڵکی ئیلام و لوڕستان ڕا بگرە هەتا کوشتنی چەندین سەرۆکهۆزی کورد لەو ناوچانە. هەروەها لە سەردەمی محەممەڕەزاشای کوڕیشیدا ڕووخاندنی کۆماری کوردستان و حکوومەتی میلیی ئازەربایجان، لەسێدارەدانی پێشەوا قازی محەممەد و هاوڕێیانی و دەیان تاوانی دیکە دەرهەق بە خەڵکی کوردستان کراون. بۆیە ئێستا حەق وایە کوڕی محەممەڕەزاشا کە وەک ئەکتەرێکی سیاسی بۆ سەرۆکایەتیی ئێرانی داهاتوو خۆی پێشان دەدات، لەبری ئەو مەرجانەی بۆ ئەم و ئەوی دادەنێ پێش هەموو شتێک داوای لێبوردن لە کورد و نەتەوەکانی دیکەی ئێران بکات و شەرمەزاریی خۆی بەرامبەر بەو مێژووە ڕەش و پڕ لە تاوانەی باب و باپیری دەرببڕێت، نەک داوا لە کورد بکات بەڵێنی پاراستنی یەکپارچەیی دەسەڵاتەکەی پێ بدەن.

لێرەدا دەکرێت بڵێین نیگەرانیی کوڕی شا پاراستنی یەکپارچەیی خاکی ئێران نییە، بەڵکوو مەبەستی پاراستنی پاوانخوازیی دەسەڵاتی ناوەندگەرا و نکۆڵیکردن و خۆدزینەوەیە لە دانپێدانان بە مافە یەکسانەکانی نەتەوەکانی ناو جوگرافیای سیاسیی ئێران. ئەگەر ئەو داخوازیی بزووتنەوەی ڕزگاریخوازیی نەتەوەی کورد بە "جیاییخوازی" لە قەڵەم بدات، پێویستە ئەوە بزانرێت سەربەخۆییخوازی لە وڵاتێکدا کە بەردەوام سەرکوت دەکرێ و بە هاونیشتمانی داناندرێ، نەک هەر تاوان نییە، بەڵکوو مافێکی ڕەوای کوردە. بەتایبەت کە مافی سەربەخۆییخوازی لە دەیان بەڵگەنامە و جاڕنامەی نێودەوڵەتیی نەتەوە یەکگرتووەکاندا دانی پێدا نراوە.

بزووتنەوەی کوردستان جیاخوازییە، یان مافخوازی؟

لەگوتاریناوەندخوازدا،هەرداواکارییەکی ڕەوای نەتەوەی کورد بە «جیاییخوازی» ناو دەبرێت و ئەوەش دەکەنە بنەمایەک بۆ ڕەوییدان بە سەرکوتکردنی. بەڵام لە تێڕوانینی یاسای نێودەوڵەتیدا، داواکردنی فیدراڵیزم، خودموختاری (خۆبەڕێوەبەری) یان تەنانەت سەربەخۆیی، نەک هەر تۆمەتی جیاییخوازییان ناخرێتە پاڵ، بەڵکوو هەموویان شێوازێکی دانپێدراوی یاسایین بۆ پیادەکردنی مافی دیاریکردنی چارەنووس. ئەوەی نایاسایی و نارەوایە؛ سەرکوتکردن، نکۆڵیکردن لە ناسنامەی نەتەوەیی و بەکارهێنانی هێزە بۆ سەپاندنی «تاکناسنامەیی» لەلایەن دەسەڵاتە دیکتاتۆرە ناوەندخوازەکانەوە.

لێرەدا ئەوەی پشتگوێ دەخرێت، بەرپرسیارێتیی مێژوویی و سیاسیی ئەو دەسەڵاتانەیە کە لە ڕواڵەتدا خۆیان بە پارێزەری «یەکپارچەیی» دەناسێنن، بەڵام لە کردەوەدا بەهۆی پەیڕەوکردنی سیاسەتی هەڵاواردن و نکۆڵیکردن لە مافی یەکسانیی نەتەوەکان، گەورەترین مەترسییان بۆ سەر ئاشتیی کۆمەڵایەتی و یەکپارچەیی خاکی ئێران دروست کردووە.

یەکپارچەیی خاک لە گوتاری سیاسی و یاساییدا:

مافی دیاریکردنی چارەنووس لە چوارچێوەی دەوڵەتێکی سەربەخۆدا، یەکێکە لە توخمە بنەڕەتییەکانی پرەنسیپی مافی نەتەوەکان بۆ بڕیاردان لەسەر پاشەڕۆژی خۆیان بەبێ جیاوازی. واتە ئەمە مافی هەر نەتەوەیەکە کە دەوڵەتی سەربەخۆی نیشتمانیی خۆی دابمەزرێنێت، یان ببێتە بەشێک لە دەوڵەتێکی سەربەخۆی دێموکراسی. ئەم بابەتەش ڕاستەوخۆ پێوەندیی بە نەهێشتنی دەسەڵاتی ڕێژیمی داگیرکەر و دیکتاتۆرەوە هەیە. لە چەندین بەڵگەنامەی نێودەوڵەتیدا، وەک جاڕنامەی ڕێکخراوی نەتەوە یەکگرتووەکان لە ساڵی ١٩٧٠دا و هەروەها جاڕنامەی گەردوونیی مافەکانی مرۆڤ و بڕیارەکانی ئەنجومەنی ئاسایش، بە ڕوونی ئاماژە بە مافی دیاریکردنی چارەنووسی نەتەوەکان بەبێ جیاوازی دراوە و وەک بنەمایەکی سەرەکیی یاسا نێونەتەوەییەکان بۆ چارەسەرکردنی کێشەی نەتەوە ژێردەستەکان پەسند کراوە.

هەروەها پێشتریش لە پەیماننامەی ئەتلەسیدا (١٩٤١) پێداگری لەسەر مافی دیاریکردنی چارەنووسی نەتەوە ژێردەستەکان کراوەتەوە. ئەنجومەنی گشتیی نەتەوە یەکگرتووەکانیش لە ساڵی ١٩٥٠دا، دانی بەو مافەدا ناوە. بەم شێوەیە، ناساندنی مافی دیاریکردنی چارەنووس وەک پرەنسیپێکی سەرەکیی یاسای نێودەوڵەتی جێگیر کراوە. بڕیارنامەکانی ژمارە ٢١٣١، ٣٠/٣٤٢١، ٢٩/٢٢٤٥، ٣٠/٣٣٨٢ی نەتەوە یەکگرتووەکان و هەروەها بڕیارەکانی ئەنجومەنی ئاسایش بە ژمارە ٥٤٥ و ٦٣٧ لە ساڵی ١٩٥٢ و بڕیاری ژمارە ١٥١٤، لەم بارەیەوە زۆر ڕوونن؛ هەموو نەتەوەیەک بۆی هەیە بەوپەڕی ئازادییەوە خاوەنی دەستووری سیاسیی خۆی بێت و بڕیار لەسەر چارەنووسی سیاسی، کۆمەڵایەتی، ئابووری، کولتووری و کارگێڕیی خۆی بدات، دەبێت وڵاتانی خاوەن سەروەرییش ڕێز لەو بڕیارە بگرن.

نێوەڕۆکی کۆی ئەو بڕیارانە لە یەک خاڵی هاوبەشدا کۆ دەبنەوە، ئەویش ئەوەیە: هەر گرووپێکی مرۆیی تایبەت، تەنانەت ئەوانەی لەناو سنووری دەوڵەتێکی سەربەخۆشدا دەژین، مافی ئەوەیان هەیە بە شێوەیەکی ئازادانە و بەبێ جیاوازی بڕیار لەسەر دیاریکردنی چارەنووسی خۆیان بدەن. ئەرکی دەوڵەتە خاوەن سەروەرییەکانیشە ڕێز لەو بڕیارە بگرن و هەر چەشنە دژایەتییەک بەرامبەر بەو مافانە، بە پێشێلکردنی یاسا پەسندکراوە نێودەوڵەتییەکان ئەژمار دەکرێت.

پێویستە مافی نەتەوەکان لەنێو دەوڵەتێکی فرەنەتەوەی وەک ئێراندا بە جۆرێک بچەسپێنرێت کە هەموو نەتەوەکان بتوانن سیستەمی سیاسیی خۆیان هەبێت و مافی بەرگریکردن لە خۆیان و بەرپەرچدانەوەی هەر جۆرە زۆرداری و چەوسانەوەیەکی نەتەوایەتییان هەبێت. تەنیا ئەو کاتە بناغەی ڕێککەوتن و پێکەوەژیانی دادپەروەرانە و ئاشتییانە لەنێوان نەتەوەکاندا لە چوارچێوەی دەوڵەتێکی یەکگرتووی فرەنەتەوەدا سەر دەگرێت. یەکگرتن لەناو دەوڵەتێکی سەربەخۆدا، بەپێی بڕیاری ژمارە ١٥/١٥٤١ی نەتەوە یەکگرتووەکان، دەبێت بە ڕەزامەندی و یەکسانیی تەواوی نێوان نەتەوەکان بێت. پێویستە هەموو نەتەوەکانی پێکهێنەری ئەو یەکێتییە، دەستوورێکی یەکسان و مافی هاونیشتمانیبوونی وەک یەکیان بەبێ جیاوازی هەبێت. هەموویان دەبێت بەپێی دەستووری گشتی، بوار و دەرفەتی یەکسانیان بۆ نوێنەرایەتی و بەشداری لە هەموو ئاستەکانی دەسەڵاتی یاسادانان، جێبەجێکردن و دادوەریدا هەبێت. بەپێی بڕیارنامەکانی نەتەوە یەکگرتووەکان، سەربەخۆیی نەتەوەکان نابێت تەنیا لە ڕەهەندی سیاسییەوە کورت بکرێتەوە، بەڵکوو دەبێت لە ڕەهەندی ئابووریشەوە بە هەمان شێوە پەیڕەو بکرێت؛ چونکە سەربەخۆیی سیاسیی نەتەوەکان ڕاستەوخۆ بە سەربەخۆیی ئابوورییەوە بەستراوەتەوە، کە ئەمەش توخمێکی سەرەکیی نێوەڕۆکی مافی دیاریکردنی چارەنووسە.

بەپێی ماددەی ١ی پەیماننامەی نەتەوە یەکگرتووەکان و بڕیارنامەی ١٥١٤ی ساڵی ١٩٦٠، مافی دیاریکردنی چارەنووس بۆ نەتەوەکان بە دوو ڕەهەند پێناسە دەکرێت:

١. نێوخۆیی: مافی گەلان بۆ بەشداریی سیاسیی یەکسان و دادپەروەرانە لە سیستەمی فەرمانڕەواییدا.

٢. دەرەکی: لە کاتێکدا نەتەوەیەک بە شێوەیەکی سیستماتیک لە مافە بنەڕەتییەکانی بێبەش دەکرێت و دەوڵەت نوێنەرایەتیی هەموو پێکهاتەکان ناکات، مافی جیابوونەوە وەک بژاردەیەکی یاسایی دێتە کایەوە.

پرەنسیپی یەکپارچەیی خاک بۆ پاراستنی وڵاتانە لە دەستێوەردانی دەرەکی، نەک وەک پاساوێک بۆ بێبەشکردنی گەلان لە نێوخۆدا. جاڕنامەی ١٩٧٠ی نەتەوە یەکگرتووەکان ڕوونی دەکاتەوە کە تەنیا ئەو دەوڵەتانە مافی پاراستنی یەکپارچەیی خاکیان هەیە کە خاوەنی حکومەتێکی نوێنەرایەتیکار بن و جیاکاری لە نێوان گەلەکانیاندا نەکەن. بەم پێیە بێت، ئەگەر مەترسییەک لەسەر «پاراستنی خاک» هەبێت، دەبێت سەرەتا بەرۆکی دەسەڵاتەکان بگرێت، نەک نەتەوە ژێردەستەکان کە بۆ وەدیهێنانی سەروەری و مافە ڕەواکانیان خەبات دەکەن. خەبات بۆ مافی دیاریکردنی چارەنووس یەکێکە لە بنەما سەرەکییەکانی یاسای نێودەوڵەتی و لە جاڕنامەی ١٩٧٠ی نەتەوە یەکگرتووەکاندا وەک مافێکی ڕەوا دەستنیشان کراوە. ئەم بنەمایە جەخت لەم خاڵانە دەکاتەوە:

١. هەر نەتەوەیەک مافی هەیە بە ئازادی بڕیار لەسەر سیستەمی سیاسی و داهاتووی خۆی بدات.

٢. لە دەوڵەتە فرەنەتەوەکاندا، یەکگرتن تەنیا کاتێک ڕەوایەتیی هەیە کە لەسەر بنەمای «ڕەزامەندی» بێت، نەک سەرکوت.

٣. دەبێت یەکسانیی سیاسی و ئابووری هەبێت و هەموو جۆرە چەوسانەوە و ناوەندگەراییەک وەلابنرێت.

بابەتی لەدەستدانی خاک:

سەبارەت بە پرسی یەکپارچەیی خاکی ئێران، دەبێت ڕەزای پەهلەوی پێش هەموو کەس و لایەنێک، باب و باپیری خۆی تاوانبار بکات کە لە قۆناغە جیاجیاکاندا چەندین پارچە لە خاکی ئێرانیان بە وڵاتانی دیکە بەخشیوە. لە سەردەمی دەسەڵاتی ڕەزاشای پەهلەویدا، بەشێک لە خاکی ئێران بە شێوەیەکی فەرمی یان لە ڕێگەی ڕێککەوتننامە سنوورییەکانەوە بە وڵاتانی دراوسێ بەخشرا یان لە دەست درا. لە سەرچاوە مێژوویی و سیاسییەکانی ئێراندا، ئەم بابەتە زۆرجار بە "بەخشینی خاک" (واگذاری خاک) ناوزەد دەکرێت. زۆربەی ئەم گۆڕانکارییانە لە چوارچێوەی "ڕێککەوتنی سنووری"دا بوون؛ بە جۆرێک کە ئێران ڕووبەرێکی زۆری لە خاکەکەی بەخشیوە و لە بەرامبەریشدا یان هیچ دەستکەوتێکی نەبوو، یان تەنیا ڕووبەرێکی زۆر کەمی وەرگرتووە. با ئاوڕێک لە مێژووی دەسەڵاتی پەهلەوی بدەینەوە کە چۆن خاکی وڵاتیان پارچەپارچە کردووە:

١. سەردەمی ڕەزا شا (١٩٢٥–١٩٤١):

لە ساڵی ١٩٣٠ لەسەر داوای دەوڵەتی تورکیە و بە مەبەستی گەمارۆدانی ناوەندی ڕاپەڕینی کوردان لە ئارارات و تێکشکاندنی جووڵانەوەی کورد، ئەم ناوچە ستراتیژییەی پێشکەش بە تورکەکان کرد، تاوەکوو هێزەکانی تورکیە بتوانن لە دیوی ئێرانەوە هێرش بکەنە سەر شۆڕشگێڕانی کورد و گەمارۆیان بدەن. سەرەنجام ناوچەی «ئاراراتی بچووک» و دەوروبەری لە ساڵی ١٩٣٢دا بەپێی ڕێکەوتنێکی سنووری بە فەرمی دران بە تورکیە.

ڕەزاشا سەبارەت بەم سازشە مێژووییە گوتبووی: «گرنگیی ئەم تەپۆڵەیە نییە، ئەوەی گرنگە دۆستایەتیی تورک و ئێرانییە».

ئەم بڕیارە لە مێژووی ئێراندا وەک یەکێک لە گەورەترین خیانەتەکانی ڕەزاشا بۆ پارچەکردنی خاکی وڵات و هاوکاریکردنی دەوڵەتی تورکیە بۆ لەنێوبردنی سەرهەڵدانی ئاراراتی کوردەکانە.

٢. ناوچە سنوورییەکانی باکووری ڕۆژهەڵات (گوندەواری فیرووزە):

هەرچەندە لە سەردەمی ڕەزاشادا هیچ واژۆیەکی نوێ بۆ دابڕانی ئەم ناوچانە نەکرا، بەڵام ئەو ناوچانەی لە سەردەمی قاجارەکانەوە لەلایەن ڕووسیەوە داگیر کرابوون (وەک ناوچەی فیرووزە لە تورکمانستانی ئێستا)، هیچ هەوڵێکی جیدی بۆ گەڕاندنەوەیان نەدرا. بە پێچەوانەوە، بە پەیڕەوکردنی سیاسەتی "بێدەنگیکردن"، مەلەفی ئەم ناوچانە داخرا و بە فەرمی لەدەست چوون، کە دواتر لە سەردەمی محەممەدڕەزا شای کوڕیدا ئەم دابڕانە کۆتایی پێ هات.

٣. لە پەیماننامەی سەعدئاباد (١٩٣٧)دا:

بەشێک لە ناوچەی «دەشتی نائومێد» بە ئەفغانستان سپێردرا. لەو پەیماننامەیەدا نزیکەی ٣ هەزار کیلۆمەتری دووجا لە خاکی ڕۆژهەڵاتی ئێران بە ئەفغانستان بەخشرا. ئەم بڕیارە لە کاتێکدا بوو کە ئێران هیچ بەرژەوەندییەکی ئابووری یان مافێکی ئاویی لە ڕووباری هیرمەند دەست نەکەوت. دواتر ئەفغانستان بە دروستکردنی بەنداو لەسەر ئەو ڕووبارە، پشکی ئاوی ئێرانی کەم کردەوە و کێشەیەکی گەورەی بۆ ناوچەی سیستان دروست کرد.

ڕووداوە سنوورییەکان لە سەردەمی محەممەدڕەزا شادا:

١. لە سەردەمی محەممەدڕەزا شا (١٩٤١–١٩٧٩)دا: بەشێک لە خاکی ئێران بە فەرمی لەدەست چوو یان بەپێی ڕێککەوتن ڕادەستی وڵاتانی تر کرا. جیاکردنەوەی «بەحرەین» (١٩٧١) وەک گەورەترین پاشەکشە لە خاکی ئێران تۆمار کرا. سەبارەت بە پرسی بەحرەین؛ لە سەردەمی ڕەزاشادا ئێران هێشتا داوای گەڕاندنەوەی دەکرد و بە فەرمی دەستبەرداری نەببوو، بەڵام فشارێکی کردەیی و جیددیشی بۆ نەدەهێنا. جیابوونەوەی فەرمیی بەحرەین لە ساڵانی ١٩٧٠-١٩٧١ و لە سەردەمی محەممەدڕەزا شادا ڕوویدا. ئەمە گەورەترین و ناسراوترین حاڵەتی "لەدەستدانی خاک" بوو لەو سەردەمەدا.

بەحرەین لە سەردەمی قاجارەوە لە ژێر دەسەڵاتی بەریتانیادا بوو، بەڵام ئێران

درێژە بۆ لاپەڕەی ٩

ئانترۆپیی چەقبەستوویی ئایدۆلۆژیک؛

بوونناسیی ڕاکردن لە سووژەبوونەوە بەرەو باوەشی پەناگە

لە دەروونناسیی قووڵدا، ئەو دیکتاتۆرەی دەیان ساڵ باسی «ئیمان» و «سەرکەوتن»ی کردووە، زیاتر لە هەر شتێک لە «سوکایەتیی شکستهێنان» دەترسێت. ئەو ناتوانێت وەک سیاسییەکی سێکولار جانتاکەی بپێچێتەوە و ڕوو لە تاراوگە بکات؛ چونکە ئیدیعای پەیوەندیی بە «ئەمری ڕەهای پیرۆز»ەوە هەیە.

✍ **باوکی گلارە**

لە پانتایی بوونناسانەی دەسەڵاتدا، ئەو کاتەی ئیرادەی زاڵ دەچێتە نێو خولگەی چەقبەستوویی ئایدۆلۆژیاوە، ڕاستییەکی ترسناک بەرجەستە دەبێت: سیستەمی سیاسی لە بوونەوەرێکی زیندوو و بزوێنەوە، دەبێتە پێکهاتەیەکی ڕەق و فشەڵ. لێرەدایە یاسای دووەمی تێرمۆدینامیک بەسەر ئیرادەی دەسەڵاتخوازدا زاڵ دەبێت؛ ئانترۆپی یان «مەیلی زاتی بۆ داڕمان» لە پشت دیوارە بەردینەکانی چەقبەستوویی فکریدا کۆ دەبێتەوە، تا لە خاڵێکدا بگاتە «تەنیایی ڕەها» یان خاڵی بێگەڕانەوەی داڕمان.

دیکتاتۆر لەم کایەیەدا نەک ڕێبەر، بەڵکوو پاسەوانی بیرۆکەیەکی بەستووە. ئەو بۆ ڕاکردن لە «گۆڕانی بەردەوام»ی مێژوو و دەربازبوون لە بەرپرسیارێتیی قورسی سووژەبوون —وەک بوونەوەرێکی وەڵامدەر لە بەردەم ئەوی تردا— پەنا دەباتە بەر تاریکیی پەناگە. پەناگە لێرەدا تەنیا سازەیەکی بەرگری نییە، بەڵکوو وێنایەکی فیزیکیی ڕاکردنە لە ناسنامەی سووژە. ئەو پەنا دەباتە بەر کۆنکرێت تا لە چاوی دادوەرانەی گەل بشارێتەوە؛ چونکە نیگای مرۆڤی ئازاد، وەهمی خوداوەندئاسای ئەو تێک دەشکێنێت و دەیکاتەوە بە مرۆڤێکی فانیی لەرزۆک و هەڵەکار. ئەو لە بنبەستی ئەم پەناگە میتافیزیکییەدا، «ڕەها» لەنێو چینە بەردینەکانی نکۆڵیکردنی خۆیدا دەکوژێت. مردن لە گۆشەگیریدا هەڵدەبژێرێت تا «بت»ی نێوەوەی نەشکێت و «مرۆڤ»ی دەرەوە لەدایک نەبێت. ئەم فرجامە، سەرکەوتنی کۆتایی سستی و بێجووڵەییە بەسەر بزووتندا؛ ئەو شوێنەی ئایدۆلۆژیا لە لووتکەی ڕەقبوونیدا دەگاتە سفری ڕەهای بوون و لە کونی ڕەشی تەنیایی خۆیدا ون دەبێت.

کردەی ئایدۆلۆژیک: پێکهاتنی «حەقیقەتی ڕەق» لە بەرانبەر «واقیعی گۆڕاو»دا

لە پانتایی بوونناسانەی دەسەڵاتدا، کردەوەکانی خامنەیی لە ماوەی چەند دەیەی ڕابردوودا، مەشقێکی بەردەوام بوون بۆ گۆڕینی «کاروبارێکی سیاسی» بۆ «ئەمرێکی پیرۆز»ی دانوستاننەویست. ئەو لە ڕوانگەیەکی فەلسەفییەوە بەدوای ڕاگرتنی کاتدا بوو؛ ئیرادەیەک بۆ بەستنی ڕەوتی مێژوو لەو خاڵەی کە خۆی بە «جێنشینی حەقیقەت» دەزانی. لەم جەنگەدا، ئەو «حەقیقەتی ڕەق»ی خۆی خستە بەرانبەر «واقیعی گۆڕاو و زیندوو»ی کۆمەڵگە.

١. ئایدۆلۆژیا وەک زرێ

بۆ ئەو، ئایدۆلۆژیا نەک نەخشەی ڕێگا بۆ ژیان، بەڵکوو قاوغێکی سەخت بوو. لە زیندەوەرناسییدا، ئەو بوونەوەرانەی قاوغی سەختیان هەیە، لە نێوەوە نەرم و ئازارپێگەیشتوون و تەواوی هێزی خۆیان لە توێژاڵی دەرەوەدا کۆ دەکەنەوە. هەر کردەوەیەکی ئەو —لە فەتوای قەدەغەکردنی هاوردنی ڤاکسینەوە تا فرمانی سەرکوتکردنی شەقام— چینێکی نوێی لە کۆنکرێت و بەستەڵەک بۆ سەر مێژووی سیستەمەکە زیاد دەکرد. ئەو لەبری چاککردنەوەی پەیوەندی لەگەڵ ناوکی نێوەوە (کۆمەڵگە)، چینە پارێزەرە دەرەکییەکانی ئەستوورتر کرد؛ بێئاگا لەوەی کاتێک پەستانی واقیعی ژیان لە سنووری بەرگەی قاوغەکە تێدەپەڕێت، سیستەمەکە نە دەچەمێتەوە و نە دەگۆڕێت، بەڵکوو وردوخاش دەبێت.

٢. ئانترۆپیی بەستەڵەک و داڕمانی ڕەق

لە فیزیکدا، ئانترۆپی مەیلی ماددەیە بۆ پشێوی و بێسەروبەری؛ بەڵام لە دیکتاتۆریدا، ئێمە لەگەڵ «ئانترۆپیی بەستەڵەک»دا ڕووبەڕووین. ئەو خۆی نەک وەک فەرمانڕەوا، بەڵکوو وەک تاقە ڕێڕەوی حەقیقەت دەبینی؛ لەم سیستەمە فکرییەدا، هەر جۆرە نەرمییەک نەک تاکتیکێکی زیرەکانە، بەڵکوو وەک گوناهێکی بوونگەرایی (Existential) ئەژمار دەکرا. ئەم چەقبەستوویی سووژە، سیستەمەکەی ئەوەندە ڕەق کرد کە هەر درزێکی بچووک لە جەستەیدا، بە واتای داڕمانی تەواوی پێکهاتەکە بوو. ئەو دەیویست بە کۆنکرێتکردنی کەلێنە کۆمەڵایەتییەکان، ڕێگری لە ڕەوتی سروشتیی مێژوو بکات؛ بەڵام فیزیکی ڕزگاری هەمیشە لە بەستەڵەکی ستەم بەهێزترە.

٣. بوونناسیی ڕاکردن: لە سووژەبوونەوە بۆ باوەشی پەناگە

پەناگە بەرجەستەبوونی فیزیکیی ئەم تەلارسازییە زەینییەیە؛ ئەنجامی لۆژیکیی کەسێکە کە لە ڕووبەڕووبوونەوە لەگەڵ «ئەوی تر» تۆقاوە. ئەو بۆ ڕاکردن لە بەرپەرسیارێتیی قورسی سووژەبوون —واتە بوونەوەرێکی فانی کە دەکرێ هەڵە بکات و بکەوێتە بەر تاقیگەی دادوەری— پەنای برد بۆ تاریکیی ژێرزەمین. پەناگە شوێنێکە کە «واقیعی گۆڕاو»ی شەقام بڕستی تێناکات و ئەو دەتوانێت تا کۆتا سات لەنێو وەهمی «حەقیقەتی بەستوو»ی خۆیدا بمێنێتەوە. ڕاکردن بۆ پەناگە، خۆکوژییەکی ڕەمزیی کەسێک بوو کە پێی باشتر بوو لەژێر تەپوتۆزی کۆنکرێتدا بنێژرێت، بەڵام لەگەڵ نیگای ڕووتی حەقیقەت لە چاوی گەلدا ڕووبەڕوو نەبێتەوە.

٤. فرجامی بەردین: ئەو شوێنەی «بت» دەمرێت تا «مرۆڤ» لەدایک بێت

مردنی ئەو لە پەناگەدا، ساتی بەریەککەوتنی ساردی ماددە بوو لەگەڵ میتافیزیکی ئیدیعاکراوی دەسەڵات. دۆسیەی ئەو لە پەناگەدا داخرا، چونکە چەندین دەیەی پێشتر لەنێو زەینی خۆیدا قەڵایەکی لە ڕەقئەندیشی دروست کردبوو. ئەو لە گەڕان بەدوای دەسەڵاتی ڕەها، گەیشتە گۆشەگیریی ڕەها و لە کۆتاییدا گەڕایەوە بۆ باوەشی هەمان ئەو بەردەی کە تەمەنێک تێکۆشابوو دڵی نەتەوەیەکی لێ دروست بکات. بە داڕمانی ئەم «حەقیقەتە بەستووە»، بەستەڵەکەکە شکا تا سەرەنجام واقیعی لێشاوی ژیانی مرۆیی، دەرفەتی لەدایکبوونی بۆ بڕەخسێت.

کەسایەتیی پارانۆئید: بوونناسیی «قەڵا»

کەسایەتیی ئایدۆلۆژیکی ئەو لەسەر بنەمای «دوو جەمسەریی ناکۆک» بینا کرابوو: خۆیی/نامۆ و حەق/باتڵ.

ترس لە لەرینەوەی کۆنکرێت: لە دەروونناسیی قووڵدا، ئەو دیکتاتۆرەی دەیان ساڵ باسی «ئیمان» و «سەرکەوتن»ی کردووە، زیاتر لە هەر شتێک لە «سوکایەتیی شکستهێنان» دەترسێت. ئەو ناتوانێت وەک سیاسییەکی سێکولار جانتاکەی بپێچێتەوە و ڕوو لە تاراوگە بکات؛ چونکە ئیدیعای پەیوەندیی بە «ئەمری ڕەهای پیرۆز»ەوە هەیە.

پەناگە وەک مێحراب: ڕاکردن بۆ پەناگە بۆ ئەو، دوایین کردەی ئایینییە. ئەو دەچێتە شوێنێک کە دەنگی «ناپاکی»ی نارەزایان و بۆنی «یاخیبوون»ی شەقامی پێنەگات. پەناگە لووتکەی پارانۆیای ئەوە؛ شوێنێک کە تێیدا «پاکتاوکردن» دەگاتە ئەوپەڕی و ئەو تەنیا لەگەڵ «سێبەرە وەفادارەکانی» خۆی دەمێنێتەوە.

گرێی مردن لە پەناگەدا: خۆکوژیی ڕەمزیی «وێنەیەک»

مردنی ئەو لە پەناگەدا، ساتی بەریەککەوتنی «فیزیکی ساردی کۆنکرێت»ە لەگەڵ «میتافیزیکی ئیدیعاکراوی دەسەڵات.»

کەوتنی سووژە بۆ ئۆبژە: لە ساتی تەقینەوە یان گیانەڵڵا لەنێو پەناگەدا، ئەو «ڕێبەرە کاریزماتییەی» کە خۆی لە سەرووی مێژوو دەبینی، کورت دەبێتەوە بۆ «تەرمێکی فیزیکی» لەژێر داروپەردوودا. ئەمە هەمان بوونناسیی ڕاکردنە لە سووژەبوون؛ ئەو پێی باشترە لەژێر تەلێک خۆڵدا بنێژرێت، بەڵام لەگەڵ نیگای سەرکەوتوانەی گەل ڕووبەڕوو نەبێتەوە.

داخرانی دۆسیەی «هیچ»: مردن لە پەناگەدا شەهیدبوون نییە، بەڵکوو ونبوونی کۆتاییە. ئەو کە هەمیشە لە پشتی شووشەکانەوە یان لە ڕێگەی بڵندگۆکانەوە لەگەڵ جیهان دەدوا، لە کۆتاییدا دەگەڕێتەوە بۆ بێدەنگیی ڕەهای بەرد. لێرەدایە کە مرۆڤ لەدایک دەبێت؛ نە بە دەستی ئەو، بەڵکوو لە ڕێگەی تێپەڕبوون بەسەر تەرمی بەستووی ئەودا.

وتەی کۆتایی

مردنی خامنەیی لە پەناگەدا نەک ڕووداوێکی سەربازی، بەڵکوو «واژۆی کۆتایی بوونناسانە» بوو لەژێر گوتاری تەمەنیدا. ئەو لە تەواوی ماوەی حوکمڕانییەکەیدا، «مرۆڤ»ی لەپێناو «ئایدۆلۆژیا» و «ژیان»ی لەپێناو «بەستەڵەک»دا سەربڕیبوو. پەناگە دوا وێستگەی شەمەندەفەرێک بوو کە هێڵەکانی دەیان ساڵ پێش ئێستا بە ڕەقئەندیشی ڕاخرابوون؛ چاڵێک لە دڵی زەویدا بۆ کەسێک کە لە پانایی ئاسمانی ئازادی دەترسا.

ئەم فرجامە، سەرکەوتنی مسۆگەری «واقیعی زیندوو» بوو بەسەر «حەقیقەتی بەستوو»دا. ئەو کە دەیویست کات لە ڕۆژژمێری خەیاڵیی خۆیدا ڕابگرێت، سەرەنجام لە چڕیی ڕەهای تەنیایی خۆیدا قووت درا. پەناگە مێحرابی کۆتایی پووچگەرایی ئەو بوو؛ شوێنێک کە تێیدا سەلمێنرا هەرچەندە دیوارەکان ئەستوورتر بن، هاواری بەتاڵبوونی نێوەوە، بەرزتر بە گوێی مێژوودا دەگات.

ئەو گەڕایەوە بۆ باوەشی هەمان ئەو بەردەی کە تەمەنێک هەوڵی دابوو زەینی نەتەوەیەکی پێ چیمەنتۆ بکات. بە داخرانی دەرگای ئەو پەناگەیە، نەک ڕێبەرێک، بەڵکوو «وەهمێکی بەستوو» نێژرا، تا لە خۆڵەمێشی ئەو، «مرۆڤی ئازاد» بێترس لە سێبەرە بەردینەکان، لە لێواری لەدایکبوونێکی دووبارەدا بوەستێت.

«پەناگە، دوا سەنگەری بوونەوەرێک بوو کە لە بوون دەترسا؛ ئەو لەنێو کۆنکرێتدا نێژرا تا بسەلمێنرێت کە ژیان، لە هەر پێکهاتەیەکی نەمر، ماندگارترە.»

هەڵگبەی شاخ و شۆرش

"لە ماسی تینووتر بۆ ئاو،
داری ئازادییە
بۆ خوێن..."

شەهید نوورەدین شکووهی

برایم چووکەڵی

خەباتی بەرحەق و ڕەوای کورد بۆ وەدەستهێنانی ئازادی و مافی نەتەوەییەکانی گەلی کورد بە خوێنی باشترین و بە ئەمەگترین ڕۆڵەکانی ئەم نیشتمانە گەیشتۆتە قۆناغی ئێستا.

شک لەوەدا نیە هەر کاتێک باس لە بزووتنەوەی کوردستان یان خەباتی خەڵکی کوردستان بێتە گۆڕێ، ناوی پێشمەرگەش وەک ڕۆڵە فیداکارەکانی گەلەکەمان کە لەو خەباتەدا ڕۆڵی دیار و بەرچاوی هەیە، دێتە گۆڕێ. کەم کەس هەیە نەزانێ خەباتی حەقخوازانەی خەڵکی کوردستان لە ڕەوتی بەرەوپێشبردن و گەشەداربوونی خۆیدا هەتا چ ڕادەیەک قەرزباری خۆڕاگری و فیداکاریی پێشمەرگەیە. ڕاستییەکەی ئەوەیە بە هاتنەسەرکاری کۆماری ئیسلامی و لە قۆناغی ئێستادا ڕێژیم ڕێگایەکی ئەوتۆی نەهێشتۆتەوە کە خەڵکی کوردستان بتوانن بە شێوەیەکی هێمنانە ویست و داخوازییەکانیان بێننە گۆڕێ و لەم ڕێگایەوە ویستەکانیان بێننە دی. ڕێژیمی کۆماری ئیسلامی بۆ ئەوەی لە ڕێگای نیزامی و ڕێگای زەبروزەنگ وڵامی ئەو داوایەی دایەوە. خەڵکی کوردستان لەسەر ئەو داوا ڕەوایەی خۆیان، پێداگر بوون، بە ناچاری پەنایان بردە بەر دیفاعی چەکدارانە بۆ ئەوەی خۆیان لەنێوچوون و خاشەبڕکردن بپارێزن. هەر بۆیەش بە هەزاران لاوی کورد هاتنە ڕیزی تێکۆشەرانی دێموکراتەوە و لە سەنگەری دیفاع لە بوونی گەلەکەیاندا شەهید بوون.

لاپەرە زێڕینەکانی خەباتی حەقخوازانەی نەتەوە زۆرلێکراوەکەمان بە گێڕانەوەی حیکایەتی جوامێری و ئازایەتیی ڕۆڵەکانی ئەم نیشتمانە نەخشێندراوە. ئەو هەناسە گەرمانەی تەنیا بۆ بەختەوەریی نەتەوە لە سییەکان هاتنە دەر و ئەو دڵانەی تەنیا بە ئەوینی ڕزگاریی خاک و نیشتمان لێی دەدا. لەو لاپەڕانە زۆر بەسەرهات لە حەسرەت و ئاواتە وەدینەهاتووەکانیش دەبینین، ئەو شۆڕەلاوانەی نەک هەر سەریان لەپێناو سەربەرزیی نیشتمان بەخشی، بەڵکوو دڵیشیان هەم بۆ دڵدار و هەم بۆ شەکانەوەی ئاڵای سەربەستی لێی دەدا.

لە "هەگبەی شاخ و شۆڕش"ی ئەم ژمارەیەی کوردستاندا یاد و ناوی شەهیدێکی نیشتمان بە بەرزی ڕادەگرین کە دووهەمین شەهیدی بنەماڵەکەیەتی، شەهید "نورەدین شکووهی".

شەهید نورەدین شکووهی کوڕی شوکور ساڵی ١٣٠٩ لە گوندی نێچەلا سەر بە ناوچەی سۆما و برادوست لە بنەماڵەیەکی کورد پەروەردا چاوی بۆ ژیان هەڵێنا. کەوتە گاگۆڵکە، پێی هەڵگرت، گەورە بوو و خۆی و دنیای دەوروبەری ناسی. ژیانی نوورەدین هەتا سەرکەوتنی شۆڕشی ١٣٥٧ی ئێران کوێرەوەری و چەوسانەوە و هەڵسووڕان لەپێناو دەسخستنی بژێوی ژیانی خۆی و بنەماڵەکەی بوو. دوای ئاشکرابوونەوەی خەباتی ئاشکرای حیزبی دێموکراتی کوردستان و پاش سەپاندنی شەڕێکیماڵوێرانکەر بە سەر خەڵکی کوردستان لە لایەن کۆماری ئیسلامییەوە، نوورەدین یەکێک لەو لاوانە بوو کە بۆ داکۆکی لە کەرامەت و خاکی کوردستان بەرگی پیرۆزی پێشمەرگایەتیی لەبەر کرد و لەنێو ڕیزەکانی حیزبی دێموکراتی کوردستانی ئێراندا و لە هێزی شەهید سەرگورد عەبباسی سازمان درا.

نوورەدین زۆر زوو بە ئاکار و کردەوەی باش توانی جێگای خۆی لە نێو دڵی هاوسەنگەرانیدا بکاتەوە. وەک پێشمەرگەیەکی بەنەزم و ئازا ئەرکەکانی خۆی بەڕێوە دەبرد و ڕۆ ژبە ڕۆژ سەرکەوتنی پتری بە دەست دەهێنا. ئەو لە مەیدانی خەبات و خۆڕاگریدا کاری زۆر بەنرخی بەڕێوە برد و لە زۆر شەڕی ناوچەدا بەشداریی ئازایانەی کرد. هەر ئەوانە بوونە هۆی ئەوەی پلەکانی پێشمەرگایەتی یەک لە دوای یەک ببڕێ و سەرەتا وەک سەرپەل، دواتر جێگری لک و سەرەنجام فەرماندەری لک ئەرک و بەرپرسایەتیی پێ بدرێ. ئەو لە هەموو بەرپرسایەتییەکاندا ئازاتر و بەرپرسانەتر ئەرکی حیزبی بەڕێوە دەبرد و هیچ کۆسپێک نەیدەتوانی پێش بە ئیرادە و بڕیاری پێشمەرگەی قارەمانی دێموکرات بگرێ. نوورەدین بە ئیمان بە دروستیی ڕێبازەکەی هەموو کەند و کۆسپەکانی لەسەر ڕێگای خۆی لا دەبرد و هەموو ڕەنج و ئازارەکانی بۆ خەباتو وەدەستهێنانی ئاواتەکانی گەلی کورد بە هەرزان دەزانی. ئەو لە مەیدانی فەرماندەییدا فەرماندەیەکی هەڵکەوتوو، چالاک و خەڵک خۆشەویست، خۆش ئەخلاق، بەئیمان و بە بیروباوەڕ بوو.

شەوی ٢١ی ڕەشەممەی ساڵی ١٣٦٢ بوو. خەڵکی کوردستان ڕۆژانی نەورۆز نیزیک دەبوونەوە و وردە وردە زستان جێی بۆ بەهار و ژیانەوەی سرووشت چۆڵ دەکرد. پێشمەرگەکانی حیزبی دێموکرات لە ناوچەی شومالی کوردستان هێرشیان کردە سەر پایەگای گوندی دۆبرە لە ناوچەی تەرگەوەڕ و بە چەکی ئاگرینیان پایەگایان وێران کرد. لەو شەڕەدا چەندین بەکرێگیراوی دوژمن کوژران و بریندار بوون، بەڵام بەداخەوە لەو شەڕەدا سینگی نوورەدین شکووهی، فەرماندەی خەباتکاری ناوچەی شومالی کوردستان کەوتە بەر گوللەی داگیرکەرانی کوردستان و خوێنی سووری لەپێناو ڕزگاری و بەرگری لە ئازادی و بەختەوەری نەتەوەکەیدا ڕژایە سەر خاکی پیرۆزی نیشتمان و تێکەڵ بە کاروانی سەربەرزی شەهیدان بوو.

شەهید نوورەدین شکووهی بۆ بەیانییەکەی لەنێو خەم وپەژارەی هاورێیانیدا لە زێدی خۆی بە خاکی پیرۆزی کوردستان سپێردرا.

شاروخ حەسەنزادە

لە نێوان ئیرادەی دێموکراسی و خەونی دیکتاتۆردا

ڕاگەیاندنی هاوپەیمانیی پێنج حیزبی خەباتگێڕی ڕۆژهەڵاتی کوردستان لە ٣ی ڕەشەمەمەی ئەمساڵدا، وەرچەرخانێکی مێژوویی و هەنگاوێکی دێموکراتیکی پڕبایەخ بوو بۆ یەکخستنی گوتار و خەباتی ڕەوای نەتەوەی کورد لە ڕۆژهەڵاتی نیشتمان. ئەم یەکیەتییە کە هەڵقوڵاوی ئیرادەی جەماوەر و پێویستییەکی حاشاهەڵنەگری قۆناغی هەستیاری تێپەڕینە لە ڕێژیمی کۆماری ئیسلامی، جارێکی دیکە ئەو ڕاستییەی سەلماند کە بزووتنەوەی ڕزگاریخوازیی کوردستان، هێزێکی ڕەسەن، زیندوو و خاوەن ئیرادەیە و وەک هەمیشە پێشەنگە لە تێکۆشان دژی هەموو فۆرم و شێوازەکانی ستەم و دیکتاتۆریەت.

ئەوەی لەم نێوەندەدا خاڵێکی یەکجار گرنگ و دەستکەوتێکی مێژوویی و بێوێنە بوو، ئەو شەپۆلە بەربڵاوە لە پشتیوانی و هاودەنگییە بوو کە دەستبەجێ دوای بەیاننامەکەی هێزەکانی هاوپەیمانیی کوردستان، لەلایەن نەتەوەکانی دیکەی ئێرانەوە، بەتایبەت تورک، عەرەب، بەلووچ و گیلەکەکانەوە بە شێوەیەکی فراوان نیشان درا. ئەم پشتیوانییە یەکگرتووە لە کورد لە بەرانبەر هێرشەکانی "ڕەزا پەهلەوی"، سەلمێنەری ئەو ڕاستییە حاشاهەڵنەگرەیە کە هەڕەشەکانی پەهلەوی و بیرکردنەوە شۆڤێنیستییەکەی، تەنیا ڕوو لە کورد نییە، بەڵکوو شمشێرێکە ڕوو لە هەموو ئەو نەتەوانە دەکات کە خوازیاری مافی نەتەوایەتی و دێموکراتیکی خۆیانن.

ئەم هاوهەڵوێستییە مەزنە پەیامێکی ڕوون بوو کە کۆتایی بە قۆرخکاریی گوتاری ناوەند هێنا و نیشانی دا کە باوەڕمەند نەبوون بە ڕێژیم و سیستەمی پاشایەتی و ڕەتکردنەوەی گەڕانەوە بۆ ڕابردوو، خاڵی هاوبەشی زۆرینەی ڕەهای کۆمەڵگەی ئێرانە؛ لێرەشەوە جێگەی خۆیەتی وەک دەستکەوتێکی مەزن و هەنگاوێکی هیوابەخش، دەستخۆشی لە سەرجەم ئازادیخوازانی ئێران و نەتەوە بندەستەکان بکرێت.

بەڵام ئەوەی لە پەراوێزی ئەم پێشهاتە گرنگەدا جێگەی هەڵوێستە و تێڕامانە، کاردانەوەی بەپەلە، شڵەژاو و هێرشبەرانەی ڕەزا پەهلەوی بەرانبەر بەم هەنگاوە دێموکراتیکە بوو؛ هەنگاوێک کە لەسەر ئاستی نێوخۆی ئێران، ناوچەکە و تەنانەت جیهانیش پێشوازییەکی مەزن و بەربڵاوی لێ کرا. ئەم کاردانەوە نابەرپرسانەیە، زۆر زوو پەردەی لەسەر ڕوخساری ڕاستەقینەی عەقڵییەتی ڕەوتە ناوەندگەرا و توندئاژۆکان لادا و بە ڕوونی نیشانی دایەوە کە لە هزری ئەواندا، هیچ جیاوازییەکی بنەڕەتی لە نێوان دیکتاتۆرییەتی لەناوچووی ڕابردوو و ستەمکاریی ئایینیی ئێستادا بوونی نییە و هەردووکیان لە یەک سەرچاوەی دەستەڵاتخوازییەوە ئاو دەخۆنەوە.

هەڕەشە، هێرش، بەکارهێنانی دەستەواژەی سواو و تۆمەتبارکردنی بێبنەمای ئەو حیزبانەی کە دەیان ساڵە بە خوێنی پاکی ڕۆڵەکانیان قەڵغانی پاراستنی شکۆی مرۆڤن لە بەرانبەر زوڵمدا و فوو لە خۆڵەمێشی دێموکراسی دەکەن هەتا بگەشێتەوە، ڕێک کۆپیکردنەوەی هەمان ئەو ئەدەبیات و پڕوپاگەندە ژەهراوییەیە کە کۆماری ئیسلامی ٤٧ ساڵە بۆ چەواشەکاری بەکاری دەهێنێت. ڕاستییە تاڵەکە بۆ باڵادەستخوازان ئەوەیە؛ چ لە چوارچێوەی "ویلایەتی فەقیهـ"دا بن و چ لەژێر پەردەی "ناسیۆنالیزمی ڕادیکاڵ و پاشایەتی"دا، ئەم جۆرە گوتارانە تەنیا پاساوێکن بۆ ڕەوایدان بە سەرکوت، لەسێدارەدان، ئەشکەنجە و نکوڵیکردن لە مافە سەرەتاییەکانی نەتەوەکانی کورد، بەلووچ، عەرەب، تورک و تورکمان.

خوێندنەوەیەکی بابەتیانە و زانستی بۆ مێژووی سەردەم پێمان دەڵێت کە شۆڕشی گەلانی ئێران لە ساڵی ١٣٥٧، لە بۆشاییەوە دەستی پێ نەکرد و ڕووداوێکی لەناکاو نەبوو، بەڵکوو ڕاپەڕینێکی وشیارانە و ئاگاهانە بوو دژی دەیان ساڵ خەفەقانی سیاسی، سڕینەوەی فرەچەشنی و سیاسەتە سەرکوتکارانەکانی ڕێژیمی پەهلەوی دەرحەق بە نەتەوەکانی نیشتەجێی جوغرافیای ئێران. ئەو تێڕوانینە شۆڤێنیستییەی کە لەژێر دروشمی فاشستییانەی "یەک نەتەوە، یەک زمان، یەک ئاڵا" لەلایەن باوک و باپیری ناوبراوەوە بە زەبری هێزی نیزامی، دەزگا ئەمنییەکانی وەک ساواک بەسەر نەتەوەکانی ئەم جوغرافیایەدا سەپێنرا، نەک هەر نەبووە هۆی یەکگرتوویی و نەیتوانی شوناسی گەلان بسڕێتەوە، بەڵکوو تۆوی لێکترازان، هەڵاواردنی سیستماتیک و برینێکی قووڵی خولقاند، کە کۆماری ئیسلامییش هەتا ئەمڕۆ لەسەر هەمان ڕێچکە و خولگە ناسۆرتری دەکاتەوە.

ئەدەبیاتی ئەمڕۆی ڕەزا پەهلەوی دەری دەخات کە ناوبراو نەک هەر ئامادە نییە بچووکترین ڕەخنە لە تاوانەکانی بنەماڵەکەی دژی ناسنامەی نەتەوە پەراوێزخراوەکان، پێشێلکارییە بەربڵاوەکانی مافی مرۆڤ، ٥٣ ساڵ دیکتاتۆری، چەوساندنەوە، گرتن، کوشتن و شاربەدەرکردنی باوانی بگرێت، بەڵکوو وێدەچێ لای خۆیەوە هێشتا خەون بە گەڕانەوە بۆ هەمان پێکهاتەی ناشیاو، نادێموکراتیک و پۆلیسییەوە دەبینێت.

هەڕەشە، هێرش، بەکارهێنانی دەستەواژەی سواو و تۆمەتبارکردنی بێبنەمای ئەو حیزبانەی کە دەیان ساڵە بە خوێنی پاکی ڕۆڵەکانیان قەڵغانی پاراستنی شکۆی مرۆڤن لە بەرانبەر زوڵمدا و فوو لە خۆڵەمێشی دێموکراسی دەکەن هەتا بگەشێتەوە، ڕێک کۆپیکردنەوەی هەمان ئەو ئەدەبیات و پڕوپاگەندە ژەهراوییەیە کە کۆماری ئیسلامی ٤٧ ساڵە بۆ چەواشەکاری بەکاری دەهێنێت. ڕاستییە تاڵەکە بۆ باڵادەستخوازان ئەوەیە؛ چ لە چوارچێوەی "ویلایەتی فەقیهـ"دا بن و چ لەژێر پەردەی "ناسیۆنالیزمی ڕادیکاڵ و پاشایەتی"دا، ئەم جۆرە گوتارانە تەنیا پاساوێکن بۆ ڕەوایدان بە سەرکوت، لەسێدارەدان، ئەشکەنجە و نکوڵیکردن لە مافە سەرەتاییەکانی نەتەوەکانی کورد، بەلووچ، عەرەب، تورک و تورکمان.

کەسێک کە لە بەرانبەر پێشکەشکردنی نەخشەڕێگایەکی دێموکراتیک و مەدەنی بۆ چارەسەری ستەمی نەتەوایەتی، هێڵی سوور دەکێشێتەوە و ڕاستەوخۆ یان ناڕاستەوخۆ پشت بە هێزە ئەمنی و سەرکوتکەرەکان دەبەستێت بۆ کپکردنی داواکارییە ڕەواکان، کەمترین شەرعییەتی ئەخلاقی و سیاسیی هەیە بۆ ئەوەی باس لە ئازادی و دێموکراسی بکات. ئەم شێوازە بیرکردنەوەیە دەیسەلمێنێت کە ڕەوتی ناوەندگەرا، مانەوەی خۆی تەنیا لە دروستکردنی دوژمنی خەیاڵی، قەیرانخولقاندن و ترساندنی کۆمەڵگەدا دەبینێتەوە؛ ڕێبازێک کە مێژوو زۆر لەمێژە مۆری شکستی و بەسەرچوونی لێداوە.

پێویستە هەمووان بەتایبەت ڕەوتە ناوەندگەراکان ئەو ڕاستییە بزانن کە؛ دێموکراسی کاڵایەک نییە لە ناوەندەوە و بە دەستی ڕەوتێکی باڵادەستەوە وەک "سەدەقە" و خێر بەسەر نەتەوەکاندا دابەش بکرێت. دێموکراسیی ڕاستەقینە گرێدراوی ئیرادەی ئازاد، یەکسانی و مافی دیاریکردنی چارەنووسە. مسۆگەرکردنی پێکەوەژیانێکی ئاشتییانە و سەقامگیر لە جوگرافیای ئێراندا، تەنیا و تەنیا بە دەروازەی دادپەروەری، کۆتاییهێنان بە ستەمی نەتەوایەتی، سەلماندنی مافە بنەڕەتییەکان و چەسپاندنی سیستەمێکی لامەرکەزیدا تێدەپەڕێت، نەک بە هەڕەشە، زمانی هێز و سووکایەتیکردن.

حیزبە کوردستانییەکان، بە ئەزموونێکی درێژ، مێژوویەکی پڕ لە قوربانیدان و تێگەیشتنێکی قووڵەوە بۆ هاوکێشەکان، بە بڕیارەوە ڕایدەگەیەنن؛ ئێرانی داهاتوو لەبەردەم تەنیا دوو ڕێگادایە؛ یان لەسەر بنەمای سیستەمێکی لامەرکەزی، سێکۆلار، دانانان بە مافە نەتەوایەتییەکان و یەکیەتییەکی ئارەزوومەندانە بنیاد دەنرێتەوە کە تێیدا هەمووان خۆیان بە خاوەنی بزانن، یان ئەگەر بڕیار بێت لە ئاگری کینە و پێداگری لەسەر ناوەندگەرایی و شۆڤێنیزمدا بمێنێتەوە، بێگومان و بەدڵنیاییەوە مەحکوومە بە هەڵوەشانەوە، لێکترازان و دارمانی یەکجاری.

ئەو ئەدەبیاتە نزم و هەڕەشانەی ئەم دواییە، نەک هەر خەباتی گەلی کوردی سارد نەکردەوە، بەڵکوو ماهییەتی ڕاستەقینەی بانگەشەکارانی درۆینی دێموکراسیی ئاشکرا کرد و خزمەتێکی گەورەی بە وشیاربوونەوەی زیاتری گەلان کرد. بزووتنەوەی ڕزگاریخوازیی نەتەوەی کورد و حیزبە پێشەنگەکانی، کە ڕەگیان لە ناخی کۆمەڵگە و ئیرادەی پۆڵاینی جەماوەردایە هەرگیز بەو هەڕەشانەی کە بۆنی خەفەقان، خوێن و دیکتاتۆریەتیان لێ دێت، پاشەکشە ناکەن. ئێمە بە شێلگیری، یەکڕیزی و باوەڕبەخۆبوونەوە لەسەر ڕێگای خەباتی ڕەوای خۆمان بەردەوام دەبین هەتا ئەو ڕۆژەی تەواوی مافە نەتەوایەتییەکانمان مسۆگەر دەکەین و سیستەمێکی دێموکراتیک و سێکۆلار لەسەر بنەمای بەهاکانی مافی مرۆڤ، لەپێناو داهاتوویەکی ڕووناک بۆ هەمووان، جێگیر دەبێت.

درێژەی لاپەڕەی ٧

هەمیشە وەک بەشێک لە خاکی خۆی دەیناساند و لە سەردەمی شادا وەک "پارێزگای چواردەیەم" ناو دەبرا. ساڵی ١٩٦٨، شا لە چاوپێکەوتنێکدا ڕایگەیاند: "ئەگەر خەڵکی بەحرەین نەیانەوێت بگەڕێنەوە سەر ئێران، ئێمە بە زەبری هێز نایانگەڕێنینەوە."

٢. ڕێککەوتننامەی ئەلجەزائیر ١٩٧٥: ئەم ڕێککەوتنە لەگەڵ حکوومەتی عێراق واژۆ کرا کە ئامانجەکەی مامەڵەکردن بوو بە شۆڕشی ئەیلوول و بارزانییەکانەوە. شا لە بەرامبەر بڕینی هاوکارییەکانی بۆ شۆڕشی کورد، توانی دانپێدانانی عێراق بۆ "هێڵی تالڤێگ" (هێڵی ناوەڕاستی شەتولعەرەب) بەدەست بهێنێت. هەروەها بەشێکی بچووکی خاکی ئێرانی (نزیکەی ٣٠٠–٥٠٠ کیلۆمەتر چوارگۆشە لە ناوچەکانی زەینەلکەوس و سەیف سەعد) بۆ عێراق گەڕاندەوە. دواتر سەدام حوسێن لە ساڵی ١٩٨٠ ئەم ڕێککەوتننامەیەی هەڵوەشاندەوە، کە بوو بە یەکێک لە هۆکارە سەرەکییەکانی هەڵگیرسانی جەنگی هەشت ساڵەی نێوان ئێران و عێراق.

٣. لە ڕێککەوتنە سنوورییەکانی نێوان ئێران و یەکیەتیی سۆڤیەت (١٩٥٧–١٩٥٨ز / ١٣٣٦–١٣٣٧ی ک.هـ). لەو ڕێککەوتننامەیەدا شارۆچکەی "فیروزە" کە پێشتر لەلایەن سۆڤیەتەوە داگیر کرابوو، بە فەرمی بەو وڵاتە بەخشرا و لە خاکی ئێران جیا کرایەوە.

شایانی باسە زۆربەی ئەم گۆڕانکارییانە لە ڕێگەی "سازشی سیاسی و دیپلۆماسی"یەوە بوون، نەک بەهۆی جەنگ و داگیرکاریی سەربازییەوە. زۆرێک لە مێژوونووسان و ڕەخنەگران ئەم هەنگاوە وەک "بەخشین" یان "خیانەت" ناو دەبەن؛ چونکە شا لە ژێر فشاری بەریتانیا و وڵاتانی عەرەبیدا بە ئاشکرا دەستی لێ هەڵگرت.

لێرەدا بە ڕوونی دەردەکەوێت، بەپێچەوانەی ئەو پڕوپاگەندەیەی ناوەندخوازەکان کە کورد بە مەترسی بۆ سەر خاک دەزانن، مێژوو ئەوە دەسەلمێنێت کە دەسەڵاتە ناوەندخوازەکان، پرسی یەکپارچەیی «خاک»یان تەنیا وەک کارتێکی گوشار بۆ مانەوە لە دەسەڵات بەکار هێناوە، نەک وەک پیرۆزییەکی نەتەوەیی و نیشتمانی. پرسی یەکپارچەیی خاکی ئێران و داخوازییە سیاسییەکانی گەلی کورد، دوو بابەتی لێک جیاوازن. «مافی دیاریکردنی چارەنووس» وەک پرەنسیپێکی بنەڕەتی لە یاسای نێودەوڵەتیدا ناسراوە. گوتاری ناوەندخواز بۆ پاراستنی یەکپارچەیی خاک، زیاتر ئامرازێکی سیاسی بووە بۆ سەرکوت، نەک پارێزگاری لە سەروەریی نیشتمانی؛ چونکە مێژووی دەسەڵاتە یەک لە دوای یەکەکانی ئێران پڕە لە دەستبەرداربوون لە خاک بۆ بەرژەوەندیی مانەوەی دەسەڵات.

پوختەی باسەکە:

ئەزموونە مێژووییەکان سەلماندوویانە کە کاریگەرترین ئامراز بۆ لەنێوبردنی داگیرکاری، ژێردەستەیی و تواندنەوە، لای بزووتنەوە ڕزگاریخوازییەکان بریتییە لە ڕاپەڕینی جەماوەری و گرتنەبەری هەموو شێوازەکانی بەرگریی ڕەوا، بە خەباتی چەکداریشەوە، لەپێناو ڕزگاریی نەتەوە و نیشتمانەکەیان. ئەم شێوازە خەباتەش بەپێی یاسا نێودەوڵەتییەکانی سەردەم ڕەوایەتیی پێ دراوە و ئەم ڕەوایەتییەش لە بەرهەڵستیکردنی ستەم، نادادی و داگیرکاریی دوژمنەوە سەرچاوە دەگرێت. لەم پێوەندییەدا شیاوی باسە کە دەقە یاساییە نێودەوڵەتییەکان بە ڕوونی هەڵگیرساندنی شەڕ و هەڕەشەی بەکارهێنانی هێزی سەربازی بۆ چارەسەرکردنی کێشەکان شەرمەزار دەکەن، بەڵام تەنیا شەڕێکی ڕێگەپێدراوی یاسایی لە بارودۆخی ئەمڕۆدا، شەڕی خۆپاراستنی ڕەوای نەتەوەکانە. بەپێی ئەو یاسایانە، لە هەندێک بارودۆخی تایبەتدا ڕێگە بە بەکارهێنانی هێزی چەکداری دراوە، بە مەرجێک لەگەڵ ئامانجە ڕەواکانی بزووتنەوەکەدا بگونجێت. بەو پێیە، یاسای نێودەوڵەتی ڕێگە بە هەر نەتەوەیەک دەدات لەپێناو پاراستنی ژیان، سەربەخۆیی نیشتمان، سامان و سەرچاوە سروشتییەکانی، دژ بە داگیرکەران پەنا بۆ خەباتی چەکداری ببات. بە کورتی، لەپێناو دەستەبەرکردنی مافی دیاریکردنی چارەنووس، بەدەر لە کردەوەی تێرۆریستی، ڕێگای یاسایی بۆ بەکارهێنانی هەموو شێوازێکی خەباتی ڕەوا بە چەکداریشەوە بۆ بزووتنەوەکان واڵایە.

بزووتنەوەی ڕزگاریخوازی هەر نەتەوەیەک، بە بەرپاکردنی ڕاپەڕین و خۆڕێکخستن لە ناوچەیەکی ڕزگارکراوی نیشتمانەکەیدا، دەکرێت وەک قەوارەیەکی یاسایی نێودەوڵەتی بناسرێت و لەسەر ئاستی جیهانی دەرفەتی پێ بدرێت نوێنەرایەتیی خواستەکانی خۆی بکات.

ئەنجامگیری:

پێویستە پرسیارەکە بەم شێوەیە ئاراستە بکرێت: مەترسیی ڕاستەقینە بۆ سەر یەکپارچەیی خاکی ئێران کێیە؟ ئەو نەتەوەیەی داوای مافە سەرەتاییەکانی دەکات، یان ئەو دەسەڵاتەی بە ناوی یەکپارچەیی، هەموو چەشنە چەوسانەوەیەک پەیڕەو دەکات؟ پێویستە بزانرێت یەکپارچەیی بە زۆرەملێ و بە سوێندخواردن، تەمەنی کورتە؛ بەڵام یەکگرتن لەسەر بنەمای دادپەروەری و یەکسانی، پایەدار و بەردەوام دەبێت.

مافی دیاریکردنی چارەنووس بۆ کوردەکان تاوان نییە، بەڵکوو بنەمایەکی یاسایی و ئەخلاقییە بۆ پێکەوەژیانێکی نوێ و ئارەزوومەندانە. ئاشتی و یەکپارچەیی تەنیا ئەو کاتە بەدی دێت کە مافی گەلان بەبێ جیاوازی و هەڵاواردن بە فەرمی بناسرێت و یەکگرتن بە ڕەزامەندی بێت، نەک بە زەبری هێز و سوێندی درۆینە. بۆ گەیشتن بە سەقامگیریی سیاسی لە ئێراندا، پێویستە گوتاری «سوێند بۆ یەکپارچەیی» شوێنی خۆی بۆ گوتاری «ڕێزگرتن لە مافەکان» چۆڵ بکات. چارەسەری سیاسی لە سیستەمێکی دیموکراسی و فرەنەتەوەدایە کە تێیدا یەکگرتن نەک بە زۆرەملێ، بەڵکوو لەسەر بنەمای پەیمانێکی کۆمەڵایەتیی نوێ بونیات بنرێت.

***

سەرچاوەی یاسایی:

د. ئیبراهیم شێخ مەحموود، چارەسەری کێشەی گەلی کورد لەبەر ڕۆشنایی پرەنسیپی مافی بڕیاردانی چارەی خۆنووسینی گەلاندا

یەکگریی پێنج حیزبی ڕۆژهەڵاتی کوردستان وەک خاڵی وەرچەرخان

✍ **مستەفا شلماشی**

لە کاتێکدا هەستی نەتەوەیی لە ڕۆژهەڵاتی کوردستان لەوپەڕی خۆی‌دایە، کۆمەڵگەی کوردستان ڕێکخراوترین کۆمەڵگەیە بە بەراورد لەگەڵ ناوچەکانی دیکەی ئێران و ویستی کۆمەڵانی خەڵک لە هەموو کاتێک زیاتر خوازیاری یەکگرتنی حیزب و ڕێکخراوەکانیانە؛ یەکگرتنی پێنج حیزبی ڕۆژهەڵاتی کوردستان بە بەرنامە و بۆچوونی جیاوازەوە و بە مێژووی خەباتی جیاواز و جۆراوجۆرەوە، وەڵامێکی ئەرێنییە بە ویستی کۆمەڵانی خەڵکی ڕۆژهەڵاتی کوردستان.

ئەو یەکگرتنە جووڵانەوەی ڕزگاریخوازیی ڕۆژهەڵاتی کوردستان بەتایبەتی و جووڵانەوەی ڕزگاریخوازیی کوردستانی گەورە بەگشتی بەهێزتر دەکات. حیزبەکانی کوردستان لە ڕووبەڕووبوونەوە لەگەڵ دەسەڵات و هەروەها لەگەڵ ئۆپۆزیسیۆنی سەرانسەریی نێوخۆ و دەرەوەی ئێران بەهێزتر دەکات و ئەگەر کەڵکی باش لەو یەکگرتنە وەرگیرێت، گومان لەوەدا نییە کە دەبێتە هۆی وەرچەرخانێکی مێژوویی لە خەبات و تێکۆشانی نەتەوەی کورد لە ڕۆژهەڵاتی کوردستاندا.

بەڵام دەبێ ئەوەمان لەبەرچاو بێت کە هەرچەند ڕاگەیاندنی ئەو یەکیەتییە، واتە "هاوپەیمانیی حیزبەکانی کوردستانی ئێران" گرنگ و پڕبایەخە، ئەگەر بە وەخت و بە ئیرادەیەکی بەهێزەوە هەنگاو بۆ دارشتن و بەکارهێنانی میکانیزمەکانی چالاککردنی ئەو یەکیەتییە هەڵنەگیرێت، زۆری پێ ناچێت کە دڵساردیی تێ‌دەکەوێت و کۆمەڵانی خەڵک بێهیوا دەکات و لە ئەنجامدا سەرکەوتوو نابێت. بۆیە پێویستە هەرچی زووتر میکانیزمی یەکخستنی هێزی پێشمەرگە، میکانیزمی پێکهێنانی تیمی دیپلۆماسی، میکانیزمی پێکهێنانی دامەزراوەی نەتەوەیی بۆ ئیدارەی کوردستان لە حاڵەتی ئازادیدا و میکانیزمی بەڕێوەبردنی ئەو یەکیەتییە خۆی و هەروەها چەندین دامەزراوەی ستراتیژی، بەرنامەدانان و بەڕێوەبەری دارێژرێن. پێویستە ئەو یەکیەتییە هەوڵ بدات لە هەموو پۆتانسیێلی جووڵانەوەی کورد لە ڕۆژهەڵاتی کوردستان کەڵک وەربگرێت. هەوڵ بدات سەرنجی حیزبەکانی دەرەوەی یەکیەتییەکەش بۆ لای خۆی، یان لانی کەم بۆ هاوکاری لە هەندێک پرۆژەدا ڕاکێشێت. کەسایەتییە سیاسی، کۆمەڵایەتی، فەرهەنگی، هونەری و ئەکادیمییە سەربەخۆکان لە دەوری خۆی کۆ بکاتەوە و لە پسپۆڕی و تاقیکردنەوەکانیان کەڵک وەربگرێت. هەموو ئەندامان و لایەنگرانی ئەو حیزبانەی کە لەو یەکیەتییەدا بەشدارن، لە کار و بارەکانی خۆیدا بەکار بێنێت، پەیوەندیی بەردەوامی لەگەڵیان هەبێت و بڕیارەکان و بەڵگەنامەکانی یەکیەتییەکەیان پێ بگەیەنێت و داوایان لێ بکات کە ئەوانیش بە کۆمەڵانی خەڵکیان بگەیەنن.

بەم جۆرە دەتوانێت لە هەموو پۆتانسیێلی جووڵانەوەی کورد لە ڕۆژهەڵاتی کوردستان کەڵک وەربگرێت تا بتوانێت هەموو هێزی جووڵانەوەی کورد لە ڕۆژهەڵاتی کوردستان بە دۆست و دوژمن بناسێنێت، تا لەو ڕێگەیەوە هەمووان حیسابی لەسەر بکەن. ئەو کاتە دەکرێت زۆرتر پەل و پۆ باوێت و هەوڵ بدات لە ئاستی ئێران و دەرەوەی ئێراندا هاوپەیمان بۆ خۆی بدۆزێتەوە، تا ببێتە چەقی پرۆژەی پێکهێنانی ئاڵتێرناتیڤ بۆ ڕێژیمی کۆماری ئیسلامی کە لە هەل و مەرجی ئێستادا گەورەترین خاڵی لاوازی ئۆپۆزیسیۆن و گەورەترین شانسی مانەوەی ڕێژیمی کۆماری ئیسلامییە.

جووڵانەوەی کورد ئەگەر بەهێز خۆی دەرخات و هەموو خاڵە بەهێزەکانی خۆی بە جوانی بناسێنێت و کەڵک لەو مێژووە پڕشنگدارەی وەربگرێت کە لە خەباتدا دەستەبەری کردوە، دۆستی سروشتی لە ئاستی سەرانسەریی ئێراندا زۆرە و تەنیا پێویستە بیانکاتە هاوپەیمانێکی کارا. بەر لە هەمووان خەباتکارانی نەتەوە ژێردەستەکانی دیکەی ئێران، لە بەلووچ، تورک، عەرەب، تورکمان و... هتد، هاوچارەنووسی نەتەوەی کوردن لە ئێرانی ئێستادا و بەدرێژایی زیاتر لە سەد ساڵی ڕابردووش هەر هاوچارەنووسی بوون. دەکرێت ئەو هاوچارەنووسییە کاری لەسەر بکرێت و ببێتە هاوپەیمانی. کاتێک بەرەیەکی بەرفراوان لە حیزب و ڕێکخراوەکانی نەتەوە زۆرلێکراوەکانی ئێران دروست ببێت، گومان لەوەدا نییە کە هێزە دێموکرات و چەپەکانی ئێرانیش گرنگی بەو بەرەیە دەدەن و لەگەڵی دەبنە هاوپەیمان. جگە لەوانە، ڕێکخراوی موجاهیدینی خەڵکی ئێرانیش کە فرەنەتەوەبوونی ئێرانی قبووڵە و بەرنامەیەکی خودموختاریشی بۆ دابینکردنی مافی نەتەوەیی نەتەوە زۆرلێکراوەکانی ئێران ئیمزا کردووە و تا ئێستاش ڕادەگەیەنێت کە پێی وەفادارە، دەکرێت جۆرێک لە هاوکاری لەگەڵ بکرێت.

ئەگەر هەنگاو بۆ بەدیهێنانی ئەو خاڵانەی لەسەرەوە باسکران بە لێبڕاوییەوە هەڵگیرێن، گومان لەوەدا نییە کە "هاوپەیمانیی حیزبەکانی کوردستانی ئێران" گەشە دەکات و دەبێتە هۆی پێکهێنانی بەرەیەکی ڕزگاریخوازیی هەموو گەلانی ئێران و دەشبێتە هۆی دروستکردنی ئاڵتێرناتیڤ بۆ ڕێژیمی کۆماری ئیسلامی. ئەو کاتەیە کە ناوەندە بڕیاردەرەکانی جیهانیش گرنگیی پێ دەدەن و کۆمەڵانی خەڵکی سەرانسەری ئێرانیش هیوای پێ پەیدا دەکەن و پاڵی وێ دەدەن.

لەو حاڵەدایە کە دەکرێت بڵێین دەبێتە خاڵێکی وەرچەرخان لە چۆنیەتیی پێکهێنانی ئاڵوگۆڕ لە ئێراندا. ئێران بۆ ئەوەی کە بەسەر مێژووی پڕ لە کارەسات و خوێنڕێژی و زوڵم و دیکتاتۆریدا باز بدات، پێویستی بەوە هەیە کە لەسەردەستی هەموو نەتەوەکانی نێو ئێرانەوە بەشێوەی تەوافوقی، دێموکراتیی پەرلەمانی و فیدڕاڵی بنیات بنرێتەوە؛ بۆ ئەوەی کە بۆ هەمیشە کۆتایی بێت بە ناوەندگەرایی و کۆکردنەوەی هەموو سەروەت و سامان و دەسەڵاتی ئێران لە ناوەنددا. ئێرانێکی دێموکراتیکی فیدڕاڵ دەتوانێت بەهۆی ڕکابەریی سالمی نێوان نەتەوەکانی ئێران و بەکارهێنانی داهاتی گشتی بە شێوەیەکی عادڵانە لە هەموو ناوچەکانی ئێران، بە زوویی و بە خێرایی گەشە بکات و تۆڵەی ئەو سەد ساڵە بکاتەوە کە بەهۆی کۆکردنەوەی دەسەڵات و داهات لە ناوەند و لەدەستی یەک دیکتاتۆردا، ڕێگای پێشکەوتن و گەشەکردنی لێ گیراوە.

پێکهێنانی هاوپەیمانیی حیزبەکانی ڕۆژهەڵاتی کوردستان؛

هەژانێک لە هاوسەنگیی هێز لە ئێران

حەسەن قارەمانی

هاوپەیمانیی حیزبەکانی ڕۆژهەڵاتی کوردستان، تەنیا ڕێککەوتنێکی ناوچەیی نییە، بەڵکوو دەکرێت ببێتە سەرەتایەک بۆ دووبارە کێشانەوەی نەخشەی سیاسیی ئێران. کاتێک پێنج لە کاریگەرترین حیزبەکانی کوردستان بڕیاریان دا بە فەرمی هاوپەیمانییەک ڕابگەیێنن، تەنیا هاوسەنگیی هێز لە کوردستاندا نەگۆڕا؛ بەڵکوو بۆ یەکەمجار بەدیلێکی (ئەڵتەرناتیڤێکی) یەکگرتوو، بونیادنراو و ستراتیژی لە بەرامبەر ئەو سیستەمە سەرهەڵدەدات کە لە ساڵی ١٩٧٩وە لە ئێران دامەزراوە.

بۆ ماوەی پتر لە چوار دەیە، تایبەتمەندیی سەرەکیی ئۆپۆزیسیۆنی ئێران بریتی بوو لە پەرتەوازەیی، ململانێی ئایدیۆلۆژی و نەبوونی هەماهەنگیی دامەزراوەیی. مانەوەی ڕێژیمیش تا ڕادەیەکی زۆر لەسەر ئەم پارچەپارچەبوونەی نەیارەکانی وەستابوو.

هاوپەیمانیی نوێی حیزبەکانی ڕۆژهەڵاتی کوردستان، ئەم هاوکێشەیە تێک دەشکێنێت. ئەمە گۆڕانە لە یەکێتییەکی سیمبوولییەوە بۆ پێکهاتەیەکی کۆنکرێتی؛ گۆڕانە لە ڕاگەیاندنی میدیاییەوە بۆ بونیادێکی سیاسی. ئەوەی کە کۆمەڵێک حیزب بە پاشخانێکی جیاوازی ئایدیۆلۆژی، نەریتی ڕێکخراوەیی و ئەزموونی مێژوویی جیاوازەوە، ئێستا لە دەوری بنەماگەلێکی هاوبەش کۆدەبنەوە، خۆی لە خۆیدا وەرچەرخانێکی ستراتیژییە. ئەم هەنگاوە تەنیا دژایەتیکردنی دەسەڵاتی ئێستا نییە، بەڵکوو دارشتنی بەدیلێکی نوێیە لەسەر بنەمای سێکولاریزم، مافی دیاریکردنی چارەنووس، فرەیی دیموکراسی و لێپرسینەوەی دامەزراوەیی. بەبوونی میکانیزمی هاوبەش بۆ بڕیاردان، دیاریکردنی ئامانجە ستراتیژییەکان و پابەندبوونی ڕوون بە فرەیی نێوخۆیی لەم هاوپەیمانییەدا، نیشانەی پێگەیشتوویی ڕێکخراوەییە. ئەگەر ئەم پێکهاتەیە قووڵتر بێتەوە و جێگیر بێت، هاوپەیمانیی کورد دەتوانێت لە ئەکتەرێکی ناوچەییەوە بگۆڕێت بۆ بزوێنەرێکی نیشتمانی و بەم شێوەیە هاوسەنگیی هێز لە تەواوی ئێراندا بە شێوەیەکی بنەڕەتی بگۆڕێت.

لە دروشمەوە بۆ بونیاد: میراتی "ژن، ژیان، ئازادی"

بەڕێکەوت نییە کە هاوپەیمانیی حیزبەکانی ڕۆژهەڵاتی کوردستان لەژێر سێبەری ئەو بزووتنەوەیەدا دێتە کایەوە کە ئێرانی هەژاند و بە دروشمی "ژن، ژیان، ئازادی" سەرنجی جیهانی بۆ لای خۆی ڕاکێشا. شەپۆلی ناڕەزایەتییەکانی ساڵی ٢٠٢٢ –کە بە بزووتنەوەی ژینا دەناسرێت– تەنیا ڕاپەڕینێکی کوتوپڕ نەبوو دژی سەرکوت، بەڵکوو قەیرانی شەرعییەتی ڕێژیمی ئاشکرا کرد و کوردستانی کردە چەق و ناوەندی هەڵوێستی نیشتمانی.

بۆ ماوەی چەندین مانگ، شەقامەکان پڕ بوون لە نەوەیەک کە چیتر ئامادە نەبوو ترس وەک مەرجێکی سیاسی قبوڵ بکات. لێرەدایە کە هاوپەیمانیی نوێی حیزبەکانی کوردستان وەرچەرخانێک لەگەڵ ڕابردوودا دروست دەکات؛ واتا گۆڕان لە دروشمەوە بۆ بونیاد و لە ناڕەزایەتیی خۆبەخۆوە بۆ پێکهێنانی بەرەیەکی ڕێکخراو. ئەگەر بزووتنەوەی ژینا ئیرادەی گۆڕانکاریی نیشان دابێت، ئەرکی ئەم هاوپەیمانییەیە کە فۆرم، ئاراستە و چوارچێوەیەکی بەردەوام بەو ئیرادەیە ببەخشێت. هەر لەم گواستنەوەیەدایە کە ئەگەرە سیاسییەکانی داهاتوو دیاری دەکرێن.

کاردانەوەکان و تاقیکردنەوەی ستراتیژی

جێگەی سەرسوڕمان نییە کە ئەم هاوپەیمانییە نوێیە هەر لە ئێستاوە کاردانەوەی زۆری لە دەرەوەی سنوورەکانی کوردستان لێکەوتووەتەوە. تاران بە وریایی و نیگەرانییەوە چاودێریی پێشهاتەکان دەکات. هەر هەوڵێکی جددی بۆ دامەزراندنی جەمسەرێکی بەدیلی کارا، بە واتای ئالنگاریی سیستەمی باڵادەست دێت، بۆیە پێشبینی دەکرێت ڕێژیم بە ڕێوشوێنی سەرکوتگەرانە و پروپاگەندەی سیاسیی چڕ ڕووبەڕووی ببێتەوە.

لە ڕووی مێژوویییەوە، کۆماری ئیسلامیی ئێران بە تێکەڵەیەک لە سێ ستراتیژی وەڵامی یەکگرتوویی کوردی داوەتەوە: گوشاری ئەمنی لە ڕێگەی دەستێوەردانی سەربازی و هەواڵگری، هەوڵی سیستماتیک بۆ دروستکردنی دووبەرەکی لە نێوان لایەنە سیاسییەکان، و تۆمەتی "جیاخوازی" بۆ لەکەدارکردنی بزووتنەوەکە لە ئاستی نیشتمانی و نێودەوڵەتیدا.

لەبەرامبەر ئەم ڕەوشەدا، تەنیا ڕاگەیاندنی هاوبەش بۆ هاوپەیمانیی حیزبەکانی ڕۆژهەڵات بەس نییە. ئەگەر هاوپەیمانییەکە بیەوێت لەم ئاستەنگانە ڕزگاری بێت، دەبێت بە دوو ئاراستەدا پەرە بستێنێت: ئاسۆییانە لە ڕێگەی بەشداریکردنی زیاتری ئەکتەرە کۆمەڵایەتییەکان، ڕێکخراوەکانی کۆمەڵگەی مەدەنی، تۆڕە پیشەییەکان و بزووتنەوەکانی گەنجان و ژنان؛ هەروەها ستوونییانە لە ڕێگەی قووڵکردنەوەی پێکهاتەی دامەزراوەیی و دیسیپلینی نێوخۆیی خۆی.

مۆدێلێک بۆ ئۆپۆزیسیۆنی ئێران؟

گرنگیی مێژوویی ئەم هاوپەیمانییە لێرەدا دەردەکەوێت؛ کاریگەرییەکەی تەنیا لە سنوورە جوگرافییەکانی کوردستاندا نامێنێتەوە، بەڵکوو پەیامێک بۆ تەواوی کایەی سیاسیی ئێران دەنێرێت.

دەیان ساڵە دەسەڵاتی کۆماری ئیسلامی بە "پەرتەوازە" و "نابەرپرسیار" پیشاندانی ئۆپۆزیسیۆن، هەوڵی شەرعییەتدان بە مانەوەی خۆی دەدات. بەڵام ئەوەی لە ڕووی ستراتیژییەوە لێرەدا گرنگە، تەنیا خودی یەکگرتووییەکە نییە، بەڵکوو نێوەڕۆکی دیدگا سیاسییەکەیە. هاوپەیمانییەکە توانیویەتی داواکاریی مافە نەتەوەییەکان لەگەڵ بنەما دیموکراسییە گشتگیرەکان وەک سێکۆلاریزم، یەکسانیی ڕەگەزی، سەروەریی یاسا و پاراستنی ژینگە یەک بخات. بەم کارە، پرسی کورد بە شێوازێکی هاوچەرخ پێناسە دەکرێتەوە.

تاقیگەیەکی دیموکراسی لە پرۆسەدا

ئەمرۆ ڕۆژهەڵاتی کوردستان لە پەراوێزێکی جوگرافییەوە گۆڕاوە بۆ تاقیگەیەکی سیاسی. لێرەدا مۆدێلێک تاقی دەکرێتەوە کە تێیدا جیاوازییە ئایدیۆلۆژییەکان وەلانانرێن، بەڵکوو ڕێک دەخرێن و لە چوارچێوەیەکی هاوبەشدا یەک دەخرێن. ئەمە ڕێبازێکە کە هەم لەگەڵ پەرتەوازەیی حیزبیی نەریتی و هەم لەگەڵ لۆژیکی ناوەندگەرایی دەسەڵاتدا جیاوازە. لەبری داواکردنی یەکڕیزییەکی ڕواڵەتی، لەسەر بنەمای هەماهەنگیی دامەزراوەیی بونیاد نراوە.

بەم پێیە، هاوپەیمانیی لایەنە ڕۆژهەڵاتییەکان وەڵامێکی گونجاوە بۆ گرینگترین پرسیاری ئۆپۆزیسیۆنی ئێران: چۆن دەکرێت فرەچەشنی لەگەڵ یەکگرتوویی و شوناس لەگەڵ ستراتیژیی هاوبەشدا کۆبکرێنەوە؟ وەڵامەکە لە کۆبوونەوەی سیمبوولیدا نییە، بەڵکوو لە بەردەوامی، بەدامەزراوەییکردن و فراوانکردنی ستراتیژیدایە.

ئەزموونی سیستەمە تاکڕەوەکانی تر پێمان دەڵێت کە دەسەڵات بە تەنیا بە فشاری ناڕەزایەتییەکان ناڕووخێت؛ ڕێژیمەکان ئەو کاتە کۆنترۆڵ لەدەست دەدەن کە بەدیلێکی باوەڕپێکراو، ڕێکخراو و کاریگەر بێتە گۆڕێ. ڕێک ئەمە ئەو ئاستەنگەیە کە هاوپەیمانیی نوێ هەوڵی تێپەڕاندنی دەدات.

ئەگەر یەکگرتوویی بپارێزرێت و پێکهاتەکان بەهێز بکرێن و پێگەی کۆمەڵایەتییان قووڵتر بێتەوە، ئەم دەستپێشخەرییە دەکرێت لە هاوکارییەکی ناوچەییەوە ببێتە داینەمۆی گۆڕانکارییەکی دیموکراسیی فراوانتر. هاوپەیمانی کۆتایی خەبات نییە، بەڵکوو دەکرێت سەرەتای بونیادنانی مێعمارییەکی سیاسیی نوێ بێت.

***

هێرشەکانی ڕێژیم هەنگاوی خەبات و بەردەوامیمان پێ شل ناکا

خەڵکی خەباتکار و تێکۆشەری کوردستان!

لە چەند ڕۆژی ڕابردوودا کۆماری ئیسلامیی ئێران بە بەردەوامی بە مووشەک و درۆن بنکەکانی هێزە سیاسییەکانی ڕۆژهەڵاتی کوردستان بە ئامانج گرتووە. ئەم هێرشانە شەهیدبوونی جەلال ڕەشیدی، پێشمەرگەی پارتی ئازادیی کوردستان و برینداربوونی چەند پێشمەرگەیەکی دیکەی ئەم حیزبە و هەروەها چەند پێشمەرگەیەکی حیزبی دێموکرات و کۆمەڵەی شۆڕشگێڕی زەحمەتکێشانی کوردستانی ئێرانی لێ کەوتۆتەوە. لە چەند ڕۆژی ڕابردوودا لە نێوخۆی کوردستانیش و لە چەند شارێک، بەهۆی بۆردومانەکانەوە کۆمەڵێک کەسی مەدەنی شەهید و بریندار بوون.

هاوپەیمانیی هێزە سیاسییەکانی کوردستانی ئێران وێڕای سەرەخۆشی لە بنەماڵەی شەهید جەلال ڕەشیدی و پارتی ئازادیی کوردستان، هەروەها سەرەخۆشی لە بنەماڵەی قوربانییانی ئەو شەڕەی کۆماری ئیسلامی لە ناوچەکەدا هەڵی‌گیرساندووە، ڕادەگەیەنێ:

هێرشەکانی ڕێژیم بۆ سەر بنکە و بارەگاکانی حیزبە سیاسییەکانی ڕۆژهەڵاتی کوردستان کە نیشانەی زەبوونی و ترسی گەورەی کاربەدەستانی ڕێژیم لە بزووتنەوەی مافخوازانەی کورد لە ئێرانە، نەک هەنگاوی خەبات و بەردەوامیمان پێ شل ناکا، بەڵکوو ئیرادەمان بۆ خەبات و لەپێناو ڕووخاندنی کۆماری ئیسلامی و ڕزگاریی کوردستان بەهێزتر دەکات.

هەروەها جارێکی دیکە داوا لە کۆمەڵانی خەڵکی کوردستان دەکەینەوە لە کاتێکدا ڕێژیم هێزەکانی خۆی لە مزگەوت و قوتابخانەکان مۆڵ داوە و کۆبوونەوە نیزامی و ئەمنیەتییەکانی لە ناوەندە ئیدارییەکاندا بەڕێوە دەبا، پێویستە بە زووترین کات لە بنکە سەربازی و ناوەندە ئەمنییەتی و ئیدارییەکانی ڕێژیم و هەروەها لە شوێنی کۆبوونەوەی هێزەکانیان دوور بکەونەوە.

هاوپەیمانیی هێزە سیاسییەکانی کوردستانی ئێران

١٣ی ڕەشەمەی ١٤٠٤

ڕەخنەی ئەدەبی شێعرێکی سالم

لەمەڕ شەڕی عەزیزبەگی بابان و سمایل پاشای عوسمانی

هێمن مەردانی

**ساعیقە و بەرقی نەدامەت زوڵمەتی دا شەرق و غەرب
بەردەبارانە بە مەخسووسی لەسەر موڵکی بەبان
لێم گەڕێن با گۆشەگیر بم دەستەوئەژنۆ کەفزەنان
گێژەڵووکەی بای نەدامەت تاری کرد سەفحەی جیهان**

ئاماژە: ئەم توێژینەوەیە تیشک دەخاتە سەر شیکاری و ڕاڤەی ئەدەبیی شێعری حەماسیی عەبدوڕەحمان بەگی ساحێبقران (سالم)ی شاعیر (١٨٠٠–١٨٦٦) لەمەڕ شەڕی عەزیزبەگی بابان و سمایل پاشای عوسمانی. گرانایی وتارەکە لەسەر ڕەهەندەکانی ئەدەبی بەرگریی کوردی، جوانیناسی، ڕەوانبێژی، خوازە و جۆرەکانی وێنە سازکردنی شاعیرانەیە. سالم بە بەکارهێنانی وێنەگەلی سروشتی، دژوازی نێوان تاریکایی و ڕووناکی، نواندنەوەی ڕووداوەکانی شەڕ و زوڵم و ستەم، ئەزموونی مێژوویی و هەست و سۆزی خەڵکی کورد بە شێوازێکی هونەری و چالاک وێنا دەکات. شێوازی شاعیرانەی سالم، جیا لەوەی کە دەنگدانەوەی بەرگریی سیاسی و فەرهەنگییە، لە لایەنی بینینی و هەستییەوەش، ئاراستەیەکی باشی لەتەک ڕەوتە ئەدەبییە مۆدێرنەکاندا هەیە. بەم شێوەیە، شێعری سالم وێڕای ئەوەی بایەخی مێژوویی هەیە، بەڵکوو نموونەیەکی بەرچاوە لە پێوەندیی نێوان ئەدەب، شوناسی فەرهەنگی و بەرگریی بەکۆمەڵ.

ئەو شێعرەی سالم لەمەڕ شەڕی عەزیزبەگی بابان و سمایل پاشای عوسمانی وەک مشتێ لە خەروارێک وایە لە ئەدەبی بەرگری و تۆمارکردنی مێژوویی بە شێوازی شاعیرانە. ئەم بەرهەمە بە تێهەڵکێشکردنی گێڕانەوەی مێژوویی و وێنەسازکردنی حەماسی، ئەزموونی نەتەوەی کورد لە زوڵم و ستەمی عوسمانی تۆمار کردوە و هاوکات هەڵگری هەندێ خەسڵەتی ڕەوانبێژی و خوازەیی ئاڵۆزکاوە. هەروەک چۆن بندیکت ئاندرسۆن (١٩٨٣، ١١٥) لای وایە ئەدەبی بەرگری هەموو کات هەوڵ دەدات تاکوو شوناسی فەرهەنگی و بیرەوەریی کۆمەڵگەیەک لە ڕێی چیرۆک گێڕانەوە و وێنەسازکردن بپارێزێت. سالم بە بەکارهێنانی زمانی خوازەیی و نواندنەوەی بینینی (بصری)، پەشۆکاوی و دڵەڕاوکەی شەڕ، بوێریی بەرگریکاران و نایەکسانیی هێز بەشێوەیەکی وێنەیی و هەستییانە دەگوازێتەوە.

لە شیکردنەوەی ئەم شێعرەدا، گرنگیدان بە توخم و ڕەگەزی بینینی (بصری) و ئیمپرسیۆنیستی پێویستییەکی حاشاهەڵنەگرە؛ هەروەک مارتین هەیدگەر ئاماژە دەکات، ئەدەبیات دەتوانێت ئەزموونی هەستی و ساتەوەختەکانیش وەها لێ بکات کە خوێنەر نەک ڕووداوەکە ببینێت، بەڵکوو هەست و ڕەنگەکانیش هاوکات هەست پێ بکات. سالم بە بەکارهێنانی وێنە سروشتییەکانی وەک گەردەلوول، مانگ، خۆر و ڕەشایی ئاسمان، ساتەوەختەکانی شەڕ بە وردەکاریی بینینی (بصری) و هەستی نیشان دەدات؛ ئەمەش لەگەڵ ئیمپرسیۆنیزمی ئەدەبی و هەروەها لەگەڵ ڕەوانبێژیی کلاسیکی هاوئاهەنگە و لە ڕاستەڕێیەکدان.

شێوازناسی

شێوازی شیکردنەوەی ئەم توێژینەوەیە تێکەڵەیەکە لە شیکردنەوەی ئەدەبی – دەقی و شیکردنەوەی مێژوویی – فەرهەنگی. شیکردنەوەکە ئەمانە دەگرێتەوە:

– شیکردنەوەی ڕەوانبێژی و شێوازی حەماسی: توێژینەوە لە خوازەکان، وێچوواندنەکان، دووپاتەکان و وێنەگەلە بینینی (بصری) و هەستییەکان.

– شیکردنەوەی ئیمپرسیۆنیستی: جۆری شێوازی وێنەسازکردنی ڕووناکی، ڕەنگ، جووڵە و حاڵەتە دەروونییەکانی کەسایەتییەکان و کۆمەڵ.

– شیکردنەوەی بەرگری و سیاسەتی مێژوویی: دەرهێنانی هێماکانی هێز، ستەم و بەرگری لە ناو دەقدا و پشکنینی جۆری نیشاندانی مێژوویی شەڕی بابانەکان لەگەڵ عوسمانییەکان.

– شیکردنەوەی ڕۆمانتیزمی سیاسی، سەرچەشنەکان و تیۆرییەکانی دژە-ئیستعمار: بەکارهێنانی ڕوانگەگەلی ئیزایا بەرلین، کارل گوستاو یوونگ و فرانتس فانون بۆ شیکردنەوەی توخمە سیاسی، دەروونناسی و هێماییەکانی شێعرەکە.

ئەم ڕێبازە ئەو بوارە دەڕەخسێنێت شێعرەکە نەک تەنیا وەک دەقێکی مێژوویی، بەڵکوو وەک کارێکی هونەری، جوانیناسی، دەروونناسی و سیاسی شی بکرێتەوە.

١. زمان و ڕەوانبێژی

شێعری سالم سوود لە زمانێکی ڕەوانبێژییانە و حەماسی وەردەگرێت کە لەودا دووپاتەکاری، وێچوواندن و خوازە ئامرازی سەرەکیین. بۆ نموونە، ئەو دۆخی شار و خەڵک بە وێنە سروشتییەکانی وەک «تەندوورە زەنەی پەشیمانی» و «گەواڵە هەوری بدبەختی و نەهامەتی» دەچوێنێت؛ کە هەردوو ئەو بارە هەستییە و هەروەها پەیامی سیاسی دەگوازێتەوە. ڕیچارد پرایس ئاماژە دەکات کە لە ئەدەبیاتی حەماسیدا، خوازە و وێنەسازکردن تەنیا جوانی دروست ناکەن، بەڵکوو هێزی گێڕانەوەی مێژووییش بەهێزتر دەکەن.

دووپاتبوونەوەی ئەو سەربەندە وەک «لێم گەڕێن با گۆشەگیر بم دەستەوئەژنۆ کەفزەنان» دەور و نەخشی ئاواز/ئاهەنگی نێوخۆیی شێعرەکە پتر دەکات و هەستی خەم و نائومێدیی کۆمەڵانی خەڵک دەردەخات. ئەم سەربەندە لە هەمان کاتدا هەستێکی بەردەوامی بەرگریخوازانەش دەگوازێتەوە بۆ بەردەنگەکان؛ خوێنەر لەگەڵ هەست پێ کردن بە ئازاردا، خۆڕاگری و بوێریی گەلی کورد هاوکات ئەزموون دەکات.

٢. وێنەسازیی ئیمپرسیۆنیستی

سالم بە سوودوەرگرتن لە وێنە سروشتی و هەستییەکان، ساتەوەختەکانی شەڕ بەشێوەیەکی زیندوو هەمیسان وێنا دەکاتەوە. بڕواننە ئەم بەیتانە:

"لێم گەڕێن با گۆشەگیر بم، دەستەوئەژنۆ، کەفزەنان
گێژەڵووکەی بای نەدامەت تاری کرد سەفحەی جیهان"

"ساعیقە و بەرقی نەدامەت زوڵمەتی دا شەرق و غەرب
بەردەبارانە بە مەخسووسی لەسەر موڵکی بەبان"

"شارەزوور بەحر و سولەیمانی لەسەر ئاو، گەمیەڕەنگ
بۆ شکستی وەک نەهەنگ بوو فیتنەیی ئاخرزەمان"

فیلیپ هاوارد ئاماژە بەمە دەکات کە ئیمپرسیۆنیزم لە ئەدەبیاتدا لەبری وەسفکردنی ئاسایی، ئەزموونی هەستی و بینینیی ساتەوەختەکان دەگوازێتەوە، بە جۆرێک کە خوێنەر هەمان چرکەسات هەست پێ دەکات. سالم بە بەکارهێنانی ڕووناکی، ڕەنگ و جووڵە، ئەزموونێکی هاوهەستبوون لەتەک قارەمانەکانی بەرەی شەڕ چێ دەکات و هەستی پەشۆکاوی و پەرتەوازەبوونی شەڕ بە وردەکاریی بینینی (بصری) دەنەخشێنێتەوە و دیسان نیشان دەداتەوە.

٣. هێما و بەرگریی کولتووری

شاعیر بە خوازە مێژوویی و فەرهەنگییەکان، بەرگریی گەلی کورد بەشێوەیەکی بەرچاو نیشان دەدات و دەردەخات. ئاماژەکردن بەوەی کە «گوللە تۆپی تورکەکان لە بەرانبەر مێردایەتیی بابانەکان هیچ کاریگەرییەکی نەبوو»، نیشانەی سەرکەوتنی ورە و بوێرییە لە دژی هێزی ستەمکار. مایکل ئاندرسۆن پێی وایە کە ئەدەبی بەرگری بە دووبارە نیشاندانەوەی دژوازیی دەستەڵات و پێداگری لەسەر بوێریی بەکۆمەڵ، لە لایەک پارێزەری مێژووە و لەولاشەوە شوناسی فەرهەنگی بەهێزتر و چەسپاوتر دەکات. سالم بە وێناکردنی عوسمانیی دوژمنی قین لە دڵ، لە دیمای "چەقەڵان و بەکرێگیراوانی سپڵە" و گەلی دۆستان و یاران وەکوو "شێر و باز و هەڵۆ"، ئەم دژوازییەی قووڵتر کردوە و شوناسی نەتەوەیی و بەکۆمەڵی کوردان باشتر دەردەخات و پێشان دەدات.

٤. تەوس و پلار و بەراوەژوو نیشاندان

سالمی شاعیر بە کایە و یاریکردن بە ڕۆڵ و پیشە و شوغڵەکان، وەکوو ئەوەی کە دەڵێ: "ئاڵووگۆڕی مەنسەبی دوو شەخسی عالیجاه کرا:
مەحموودئاغای زل حەکیم باشی، حەمامچی بابەجان"

تەنز و هەجوێکی ڕەخنەگرانە دێنێتە کایەوە و پەنجە لەسەر شێواوی و نایەکسانیی سیاسی دادەنێت و ئەمانە دەردەخات. هارۆڵد بلۆم لای وایە تەنز و هەجو دەکرێ ئامرازێک بێت بۆ ڕەخنەگرتن لە دەستەڵات و پیشاندانی زوڵم و زۆری و مەینەت، بێ ئەوەی بەردەنگەکان و خوێنەران تەنیا نوقمی خەم و پەژارە بن.

٥. ڕۆمانتیزمی سیاسی

شێعری سالم بە وێناکردنی عەزیزبەگ و هێزەکانی بابان وەکوو شەهێن و شمقاڕ و شێر، هەست و سۆز و گەرای ئازادیخوازانە و شوناسی نەتەوەیی بەرچاوتر دەکاتەوە. ئیزایا بەرلین (١٩٥٣، ١١٥) دەریدەخات کە چەمکی ڕۆمانتیسم دەتوانێ وەک هەوێنی بزووتنەوە ڕزگاریدەرانە و خۆڕاگری و بەرگریی دژ بە دیکتاتۆری و سەرەڕۆیی بێت. سالمی شاعیریش لێرەدا ڕێک ئەو کارکرد و هەڵوێستەی هەیە لە هەمبەر ڕووداوە سیاسییەکانی سەردەمی خۆی.

٦. سەرچەشنەکانی یوونگ

وێنەگەلی ڕووناکایی و تاریکایی، مانگ و خۆر، و نیشاندانی قارەمانەکان لە شێعری سالمدا، هاوتەبا و ڕێکن لەتەک سەرچەشنەکانی یوونگ وەک "سێبەر" و "قارەمان". ئەو ساتەوەختانەی کە شار و خەڵکەکەی لەژێر پەستانی دوژمنان دان، دەنگدانەوە و ڕەنگدانەوەی هێزە تێک دەرەکان و هاوکات پێشاندانی قارەمانە لە سازدانەوەی ڕێکخستن و نەزمی کۆمەڵایەتیدا.

٧. تیۆرییەکانی فانون

شێعری سالم دەکرێ لە ڕوانگەی فانونیشەوە خوێندنەوەی بۆ بکرێت؛ چونکە ئەزموونی خۆڕاگریی گەلی کورد دژ بە عوسمانییەکان، دەنگدانەوەی "دەنگی چەوساوەکان" و ڕەخنەگرتن لە دەستەڵاتە. خوازەکان و وێنەسازکردنەکان تەنیا خاوەنی جوانیناسی نین، بگرە هاوکات وشیاریی سیاسی و بەکۆمەڵیش بەهێزتر دەکەنەوە.

٨. داڕشتی حەماسی و گێڕانەوەی مێژوویی

شاعیر لە داڕشتی حەماسیی کلاسیکیش کەڵکی وەرگرتووە: باسکردنی شەڕ و قارەمانەکان، وێنەی دوژمنەکان و بەکرێگیراوەکان، ساتەوەختەکانی بەرزبوونەوە و کەوتنی کەسایەتییەکان و دەرەنجامەکانی شەڕ و ماڵوێرانی. ئەم داڕشتەیە لە وێنەی ئەدەبیی حەماسیی ڕۆژئاواییانەی وەک هۆمێر دەچێ .

٩. بەکارهێنانی هاوکاتی فرەشێوازی و فرەتیۆری

لە شێعری سالمدا دەتوانرێت لە یەک کاتدا چەندین مەکتەب ببینرێن:

– ڕیالیسمی مێژوویی: نیشاندانی وردی زوڵم و زۆری و دەرئەنجامەکانی شەڕ.

– ئیمپرسیۆنیزم: وێنەی چرکەساتی، ڕووناکایی و ڕەنگ، حاڵەتە دەروونییەکان.

– ڕەوانبێژی و حەماسەتی کلاسیکی: وێچوواندن، خوازە، ڕیتم و مێلۆدیی حەماسی.

– گاڵتە و تەنزی ڕەخنەئامێزانە: ڕەخنەگرتن لە نایەکسانیی سیاسی.

– ڕۆمانتیسمی سیاسی: پێداگری لەسەر شوناسی نەتەوەیی و ئازادی.

– سەرچەشنەکانی یوونگ: هێما دەروونییە کۆمەڵایەتییەکان.

– تیۆرییەکانی فانون: بەرگریی دژەئیستعماری.

پاشبار:

شێعری سالم تەنیا دەقێکی مێژوویی و حەماسی لەمەڕ شەڕی عەزیزبەگی بابان و سمایل پاشای عوسمانی نییە، بگرە نموونەیەکی هەڵکەوتە و مەزن و گێڕانەوەیەکە بە بایەخگەلی جوانیناسی، ڕەوانبێژی و سیاسی. شاعیر بە سازکردنی وێنەگەلی ئیمپرسیۆنیستی، خوازە و وێچوواندنی حەماسی، تەنز و هەجوی ڕەخنەگرانە، ڕۆمانتیسمی سیاسی، سەرچەشنەکانی یوونگ، تیۆرییەکانی فانون و داڕشتی حەماسی، توانیویەتی ئەزموونی بەکۆمەڵی خەڵکی کورد لە شەڕ و زوڵم و زۆریی عوسمانییەکان بگوازێتەوە بۆ بەرەکانی داهاتوو و شوناسی نەتەوەیی و فەرهەنگی و خۆڕاگریی سیاسیی ئەم نەتەوەیە زۆر بە جوانی بنەخشێنێتەوە و پێشانیان بدات.

دارسمە
دەنووکی لە سمین ناپارێزێ

شۆڕبوونەوە بە قاناواندا بۆ پاراستنی ئێکۆسیستەم بژاردەیەکی باشە

ئێمەی کورد میللەتێکی سەیرین؛ لە کاتێکدا جیهان خەریکی لێکۆڵینەوەیە لە کوون و کەلەبەرەکانی گەردوون، ئێمە لێرە خەریکی شەڕەدەنووکین لەسەر وشە و مشە و زاراوە و ماراوە. هێندەی وزەمان بۆ "ئیتیۆمۆلۆژی" و بنەچەی وشەکان تەرخان کردووە، هێندە بیرمان لە چارەسەری کێشەکانمان نەکردووەتەوە. زۆرجار کۆمەڵێک ڕووناکبیر و "مووناکبیر" و زمانزان و "ممانزان"، لەسەر مانا یان بنەمای چێبوونی دەستەواژەیەک، ئەوەندە لووت لە یەکتر هەڵدەقوڕچێنن و بۆ مەودای کورت و درێژ لە یەک دەتۆرێن، کە دەڵێی خەریکی دۆزینەوەی چارەسەری نەخۆشیی شێرپەنجەن. هەر بۆیە، بۆ ئەوەی ئەم نووسینە نەبێتە هۆی "مشتومڕ و مێشومڕ"، با ڕاستەوخۆ بچینە سەر باسی وشە هەستیارەکەی ئەمڕۆمان: "قاناو".

لە ڕووی زاراوەناسییەوە، دوو بۆچوونی سەرەکی هەن. تاقمێکیان بە گەشبینییەوە دەڵێن "قاناو" لە "قان" (واتە قەنات و کارێز) و "ئاو" پێکهاتووە؛ واتە شوێنێکی پاک و خاوێن و ئەندازیارییە. بەڵام بۆچوونی دووەم، کە زۆر لە واقیعەوە نزیکترە، پێی وایە ئەم وشەیە کورتکراوەی "قووناو"ە. قووناویش دوو جۆری هەیە: یەکێکیان ئەو ئاوە زیادەیەیە زەوی نایخواتەوە و لە کۆتایی زەویدا دەبێتە زۆنگاو، جۆرەکەی دیکەشیان کە لە شارەکاندا باوە، ئەو ئاوە پیس و پاشەڕۆ و چڵکاوەیە کە لە حەمام و ئاودەست و چێشتخانەکانەوە بەرەو زێرابەکان ڕادەکات. ئێستا کە بارانی ڕەحمەت دەبارێت و جووتیار پێویستی بە ئاودان نەماوە، کەواتە جۆری یەکەم هەر نەبێت بۆ ئەم ساڵە پڕبەرکەتە ماوەی بەسەرچووە و ئەوەی دەمێنێتەوە هەر ئەو "قاناوە" پیسەیە لە بن زەوی یان بە لای شەقامەکاندا دەڕوات و بۆنەکەی مێشکی مرۆڤ دەتەقێنێت.

ئەم پێشەکییە بۆ ئەوە بوو بگەینە ئەسڵی باسەکە. قاناو کە تا دوێنێ شوێنی تف و هەڵمە و قێزەونی بوو، ئێستا لە گۆڕەپانی سیاسیی وڵاتێکی پانوبەرینی وەک ئێراندا، خەریکە دەبێتە "ستراتیژترین پەناگە". لەم ئانوساتە مێژووییەدا کە دەستەڵاتداران و هێزە سەرکوتکەرەکان (لە پۆلیس و بەسیج و چەکدارانی تر) گەیشتوونەتە بنبەست، قاناو بووەتە فریادڕەسێکی بێدەنگ.

کاتێک دوژمنانی نێوخۆیی و دەرەکی بە مووشەک و ساچمە و ناڕەزایەتی، باڵەخانە شووشەبەندەکانی بەرپرسان و بنکەکانی سەرکوت و مەرکوت دەخەنە لەرزە، ئیدی ئەو بەرپرسە باڵایانەی تا دوێنێ لە پەنجەرەی قاتی چەندەمەوە بە سووکایەتییەوە سەیری خەڵکیان دەکرد، ئێستا ناچارن بە وردبینییەوە سەیری کونە قاناوەکان بکەن. قاناو بۆ ئەمان تەنیا جۆگەیەک نییە، بەڵکوو "دەروازەی مانەوەیە". کاتێک هەست بە مەترسی دەکەن، چ بژاردەیەک لەوە باشترە خۆیان بخەنە نێو قوڕ و لیتەی قاناوێک؟ لەوێدا نە ساچمە دەیانپێکێت و نە دەنگی ناڕەزایەتی دەگاتە گوێیان.

تایبەتمەندییە ناوازەکەی قاناو ئەوەیە داهاتووشت بۆ مسۆگەر دەکات. ئەگەر بەرپرسێکی پلە باڵا یان هێزێکی سەرکوتکەر خۆی بداتە دەست شەپۆلی پاشەڕۆی نێو قاناو و بەرەو زێرابە گشتییەکان بڕوات، لەوێ ژیانێکی نوێ دەست پێدەکاتەوە. لە نێو زێرابەکاندا، دوور لە چاوی کامێرا و خەڵکی تووڕە، دەتوانن وەک بوونەوەرێکی نوێ بۆ نموونە وەک مشک و سیسرکە خۆیان لەگەڵ ژینگە نوێیەکە ڕێک بخەن. لەو جیهانە تاریک و شێدارەدا، چیتر پێویست ناکات فەرمانی تەقە بدەن یان درۆی شاخدار بۆ مێدیاکان بکەن؛ لەوێ تەنیا پاشەڕۆ هەیە و ئەوانیش بەشێکن لەو پاشەڕۆیە.

ئەمە جۆرێکە لە "پاڵاوتنی سروشتی". ئەو دەستەڵاتدارانەی تەمەنی بەسەرچوونیان هاتووە، بۆ ئەوەی لەو هەموو کێشە و تووڕەییە ڕزگاریان بێت، باشترین و گونجاوترین ڕێگا ئەوەیە ڕێڕەوی قاناوان بگرنە بەر. قاناو نەک هەر پەناگەیە، بەڵکوو شوێنێکی وایە مرۆڤ تێیدا تێکەڵی ڕاستی و بنەچەی خۆی دەبێتەوە. بۆیە، ئەگەر دیتتان بەرپرسێک یان هێزێکی سەرکوتکەر کتوپڕ ون بوو، مەیەنە سەر شەقام و مەپرسن "بۆ کوێ چوو؟"؛ تەنیا سەیری نێو نزیکترین قاناو یان کونی زێراب بکەن، چونکە لەم سەردەمەدا بۆ ئەوان، "قاناو" تەنیا بژاردە نییە، بەڵکوو چارەنووسە.

بە کورتی و کوردی، بۆ تاقمێک ژیانی خەڵکیان کردبێتە دۆزەخ، قوڕ و لیتەی قاناو دەبێتە بەهەشتی ڕزگاری. بڕۆن یا خوا ئاوی قاناو بتانبات و لە زێرابەکاندا بتانپاڵێوێت، بەڵکوو جارێکی دیکە وەک بوونەوەرێکی بێزیان بگەڕێنەوە سەر زەوی. زانایانی ژینگەش دەڵێن مشک و قالۆنچە و سیسرکە و هەموو ئەو بوونەوەرانەی ئێمە پێمان پیس و خراپن بۆ ژینگە پێویستن و بەشێکن لە "ئێکۆسیستەم".

KURDISTAN
Publishing by Democratic Party of Iranian Kurdistan
NO: 914 6 March 2026

ناونیشانی ڕۆژنامەی «کوردستان» و ماڵپەڕی ناوەندیی حیزبی دێموکراتی کوردستانی ئێران لە تۆڕی جیهانیی ئینتێرنێتدا:

ئیمەیلی ڕۆژنامەی کوردستان:
info@kurdistanmedia.com
ئیمەیلی تەشکیلاتی نهێنی:
Tashkilat.kdp92@gmail.com

www.kurdistanmedia.com
info@kurdistanmedia.com www.kurdch.tv
Yahsat 1A @ 52.5° East Frequency: 12149
polarization: Vertical -27500 FEc : 3/4

هاوپەیمانیی پێنج حیزبی کوردستانی و گۆڕانی هاوکێشەکانی دەسەڵات لە ئێران

ڕەحیم نزهەتزادە

پێشهاتەکانی ئەم دواییە لە کایەی سیاسیی ئێراندا، بەتایبەتی پێکهێنانی هاوپەیمانی لە پێنج حیزبی کوردستانی، واوەتر لە هاوپەیمانییەکی کاتیی حیزبی، کاریگەریی ستراتیژیکی هەیە. ئەم هاوپەیمانییە نەک تەنیا لە هەرێمی دەسەڵاتی کۆماری ئیسلامیدا لەرزی دروست کردووە، بەڵکوو کاردانەوەی ئاشکرا و هەندێک جار توندیشی لەنێو بەناو بزووتنەوە ئۆپۆزسیۆنە ناوەندگەراکان، هێز و کەسایەتیی لایەنگر و هاوپەیمانییەکانیان لەگەڵدا بووە. کاردانەوەگەلێک کە ناوەڕۆکیان، وەک داتای سیاسی، دەربڕی گرنگی و توانای کاریگەریی ئەم هاوپەیمانییە داهێنەرانەیەن.

سەرەتا پێویستە جەخت لەوە بکرێتەوە کە هاوپەیمانیی نێوان لایەنە کوردییەکان لە ڕۆژهەڵاتی کوردستان، لە چوارچێوەیەکی مێژوویی، بە دەیان ساڵ ململانێ، سەرکوت، پارچەپارچەبوون و کێبڕکێی نێوان لایەنەکاندا شێوەی گرتووە و پێک هاتووە. لەم ڕوانگەیەوە، خودی وەدیهاتنی ئەو شێوازە لە یەکگرتن، بە هەنگاوێکی چۆنایەتی لە پێناسەکردنەوەی پەیوەندییە نێوخۆییە نەتەوەییەکانی کورد دادەنرێت. ئەم گۆڕانکارییە، ئەگەر بە ئاراستەی قووڵبوونەوە و فراوانکردن هەنگاو بنێت، دەتوانێت ببێتە هۆی زەمینێکی یەکگرتوویی سیاسی، کە لە دانوستانە نێوخۆییەکان یان نێودەوڵەتییەکانی داهاتوودا، پێگەی نوێنەرایەتیی نەتەوەیی کورد جێگیر و قایم بکات.

پرسیاری سەرەکی ئەوەیە لە ئەگەری لەباربوونی هەلومەرج و پەرەپێدانی چوارچێوەی ئەم هاوپەیمانییە، نەیارانی مافە نەتەوەییەکانی کورد، ڕووبەڕووی چ ئاستێک لە ئاڵەنگاری و گرژیی دەروونی دەبنەوە؟ ئەزموونی مێژوویی ئەوەمان بۆ دەردەخات، کە هەر کاتێک هێزێکی سیاسیی پێشتر پەرشوبڵاو، بە یەکگرتوویی بەرهەم بهێنرێتەوە، هاوسەنگیی هێز گۆڕاوە. لە وەها دۆخێکدا، دژبەران نەک تەنیا ڕووبەڕووی بزووتنەوەیەک، بەڵکوو لەگەڵ ئیرادەیەکی بەکۆمەڵ و هاوئاهەنگ ڕووبەڕوو دەبنەوە؛ ئیرادەیەک کە توانای دانوستاندن و هاندانی ڕێکخراوەیی کۆمەڵایەتی و ڕەوایی سیاسیی زیاتری هەیە.

لە ڕوانگەی گوتاری و ئەمنییەوە، کاردانەوەکانی کۆماری ئیسلامی بەرامبەر بەم هاوپەیمانییە، پێشبینیکراو بوون. پێکهاتەی دەسەڵات لە ئێران بەردەوام ترسی لە هەر لێکتێگەیشتنێکی سەربەخۆی نێوان هێزە نیشتمانییەکان هەبووە، چونکە لێکنزیکبوونەوەیەکی لەم چەشنە، دەتوانێت توانایەکی بەهێز و پێشبینیکراو بۆ بەرزکردنەوەی داواکارییە یاسایی، کولتووری و سیاسییەکان لە ئاستێکی یەکگرتوودا دابین بکات. بەڵام ئەوەی جێگەی سەرنجە، کۆدەنگیی هەندێک لە بزووتنەوەی ئۆپۆزسیۆنی ناوەندگەرایە، لە پێوەندی لەگەڵ ئەم نزیکبوونەوەیەدا ڕەخنەگرانە؛ بزووتنەوەگەلێک کە لە گوتاری خۆیاندا بانگەشەی دێموکراسی دەکەن، بەڵام لە کردەدا، بەرامبەر بە ڕێکخراوبوونی نەتەوەی کورد، هەڵوێستی بەرگریکارانە یان تەنانەت شەڕخوازانە دەگرنە بەر.

لەم چوارچێوەیەشدا، لێدوان و هەڵوێستەکانی ئەم دواییەی ڕەزا پەهلەوی هەڵگری شیکردنەوەن. هەرچەندە ئەو خۆی وەک داکۆکیکاری یەکگرتوویی ئێران بناسێنێت، بەڵام شێواز و چوارچێوەی دەربڕینی ئەو سەبارەت بە هەر پێکهاتەیەکی نەتەوەییی کوردی، ئاماژەی نیگەرانیی ئەون لە پێکهێنانی دەسەڵاتێکی ڕێکخراو لە دەوروبەردا. ئەم نیگەرانییەی، لەبری ئەوەی تەنیا لە خەمی «یەکپارچەیی خاک»دا بێت، کاردانەوەی ترسە لە دووبارە دابەشکردنەوەی دەسەڵات لە پێکهاتەی سیاسیی داهاتووی ئێراندایە. چونکە هەر ئاستێک لە یەکگرتوویی نەتەوەیی لە کوردستان، بە هەمان پێوانە، توانای کاریگەری دانانی لەسەر پرۆسەکانی گواستنەوەی دەسەڵات جا چ لە سیناریۆی دارمانی کۆماری ئیسلامیدا بێت، یان لە سیناریۆی ڕێککەوتنە کاتییە نێودەوڵەتییەکان لەگەڵ حکوومەتی ئێستادا بەرز دەکاتەوە.

لە ڕوانگەی تیۆرییەوە، یەکڕیزیی نەتەوەیی و یەکگرتوویی، پێشمەرجی گەیشتن بە مافە جێگیرکراوەکانە لە پێکهاتەی فرەنەتەوەییدا. لە غیابی وەها یەکگرتووییەک، داواکارییەکان بە پارچەپارچەکراوی دەمێننەوە و تەنانەت لە گفتوگۆ و دانوستاندنە سیاسییەکانیشدا، گرنگییان پێ نادرێت و پشتگوێ دەخرێن. بەڵام کاتێک نەتەوەیەک بتوانێت بە دەنگێکی تا ڕادەیەک یەکگرتوو داوای مافەکانی بکات، ئەگەری جێگیرکرانی مافە مێژوویی و هاوچەرخەکانی بەرز دەبێتەوە. لێرەدا چەمکی «فرەبوون لە یەکڕیزیدا» گرنگییەکی دووهێندە لەخۆ دەگرێت؛ هیچ حیزب و بزووتنەوەیەک بە تەنیا نوێنەری تەواو و کامڵی نەتەوەیەک نییە، هەروەها هیچ کامێکیان لە لایەنی دیکە بە «نەتەوەیی»تر نایەتە هەژمار. مەرجێک بۆ سەرکەوتن لە هاوکێشە ئاڵۆزەکانی هێزدا، قبووڵکردنی تەواوکەری یەکتر بوونە لە چوارچێوەیەکی هاوبەشدا.

بەم پێیە، کاردانەوە ڕەخنەئامێزەکانی چەند ڕۆژی ڕابردوو –چ لە لایەن پێکهاتەی دەسەڵاتی فەرمیی ئێران، یان چ لە لایەن هەندێک گرووپی ئۆپۆزسیۆنی ناوەندگەرای دەرەوەی وڵاتەوە– لە حەقیقەتدا تیشک و بەرچاوڕوونی دەخاتە سەر پێویستیی فراوانکردنی ئەو هاوپەیمانییە. ئەگەر ئەم هاوپەیمانییە بتوانێت حیزب و ڕێکخراوە کوردستانییەکانی ڕۆژهەڵاتی کوردستانیش، کە بە هۆکاری جیاجیا تا ئێستا بەشداری ئەو هاوپەیمانییەتییە نەبوون، لە دەوری خۆی کۆ بکاتەوە، ئەوا ئاستی نوێنەرایەتیی نەتەوەیی ئەو هاوپەیمانییەتییە بە شێوەیەکی بەرچاو بەرزتر دەبێتەوە. وەها گشتگیرییەک، نەک هەر دەسەڵاتی چانیلێدان و دانوستاندن زیاد دەکات، بەڵکوو هاوکات، پەیامێکی ڕوون بۆ ئەکتەرە نێوخۆیی و نێودەوڵەتییەکان دەنێرێت: نەتەوەی کورد لە ڕۆژهەڵاتی کوردستان لەبری پارچەپارچەبوون، بەدوای گواستنەوە بە ئاراستەی بە ڕێکخراوبوونی جێگیر و بەردەوامدایە.

بێگومان شێوەگرتن و بەرجەستەبوونی ئەم ئامانجە، پێویستی بە تێپەڕین لە هەندێک ڕکابەریی مێژوویی و ئەولەوییەتدانە بە بەرژەوەندیی بەکۆمەڵ بەسەر ڕەچاوکردنە حیزبییەکاندا. ئەزموونە جیهانییەکان دەریانخستووە کە یەکیەتییەکی بەردەوام نەک بە سڕینەوەی جیاوازییەکان، بەڵکوو لە بەڕێوەبردنی داهێنەرانەوە شێوە دەگرێت. لەم ڕووەوە کولتووری لێبوردەیی، گفتوگۆی نێوخۆییی نەتەوەیی و قبووڵکردنی فرەچەشنیی فیکری، ڕۆڵێکی یەکلاکەرەوەیان هەیە. گەیاندنی نەتەوەی کورد لە ڕۆژهەڵاتی کوردستان بۆ «کەنارێکی ئارام» –تەعبیرێکی میتافۆریک بۆ سەقامگیری و ئاسایشی نێوخۆیی– لە گرەوی فراوانکردنی هاوسۆزی، هاوئاهەنگی و هاوپەیمانیدایە.

لە کۆتاییدا، هاوپەیمانیی پێنج حیزبی کوردستانی، نەک تەنیا وەک ڕووداوێکی ڕێکخراوەیی، بەڵکوو دەبێت وەک نیشانەی هێدی هێدی ڕێکخستنەوەی پەیوەندییەکانی دەسەڵات لە ئێراندا سەیر بکرێت. ئەگەر ئەم پرۆسەیە لەگەڵ عەقڵانییەتی سیاسی، شەفافییەتی گوتاری و بەشداری ڕێک بخرێت، لە هەر سیناریۆیەکی سیاسیی داهاتووی ئێراندا دەتوانێت چەسپاندنی مافە نەتەوەییەکانی کوردی لەگەڵدا بێت. یەکگرتوویی نەتەوەیی، لە وەها ڕوانگەیەکدا، نەک نابێتە هەڕەشەیەک بۆ سەر سەقامگیری، بەڵکوو دەبێتە مەرجێک بۆ ئاشتیی بەردەوام و بەشداریی یەکسان لە پێکهاتەی سیاسیی داهاتوودا.

بەر لە ماڵاوایی

پێویستیی هاوپێوەندیی کوردستان و ئازەربایجان لەم قۆناغە هەستیارەی مێژوودا

د. قادر وریا

لەگەڵ دەستپێکردنی شەڕی ئەمریکا و ئیسرائیل لەگەڵ ڕێژیمی تیرۆریست و سەرکوتکەری ئێران، بە تایبەتی دوای کوژرانی خامنەیی، ڕێبەری کۆماری ئیسلامی، قەیرانێکی گەورە نەک تەنها ئێران بەڵکوو تەواوی ڕۆژهەڵاتی نێوەڕاستی داگرتووە. لەم دۆخەدا، حیزبە سەرانسەرییەکان، هەروەها حیزبەکانی سەر بە نەتەوەکانی ئێران دەبێت خۆیان بۆ هەموو گۆڕان و سناریۆییەکی بەردەمیان ئامادە بکەن. لەم نێوەدا، یەکگرتن و هاوکاریی نێوان حیزبە پێشکەوتوو و ئازادیخوازەکان یەکێک لە کۆڵەکە سەرەکییەکان بۆ گەیشتن بە ئامانجە شۆڕشگێڕانەکانیانە.

حیزبەکانی کوردستان لە سەرەتای هاتنە سەرکاری ڕێژیمی ئیسلامیی ئێرانەوە، بەرانبەر ئەم دەسەڵاتە کۆنەپەرستە و یاسا بنەڕەتییەکەی وەستاونەتەوە و «نا»یەکی گەورەیان پێ گوتووە. لە ماوەی نزیکەی پێنج دەیە دوای شۆڕشی ڕەشەمەی ١٣٥٧، بۆ بەدەستهێنانی ئازادی، دیموکراسی و سیستەمێکی ناناوەندی (غیر متمرکز) کە نەک تەنها وەڵامدەرەوەی مافەکانی هاونیشتمانان بێت، بەڵکو دابینکەری مافە نەتەوەییەکانی نەتەوە ژێردەستەکانی ئێرانیش بێت، خەباتیان کردووە و قوربانیی زۆریان داوە.

حیزبەکانی کوردستان، بە تایبەتی حیزبی دێموکراتی کوردستانی ئێران، لە خەباتیان دژی کۆماری ئیسلامیدا هەردوو شێوازی ئاشتییانە و بەرگریی چەکدارانەیان بەکار هێناوە، بەڵام هەمیشە گرنگیی سەرەکییان بە خەباتی مەدەنی و سیاسی داوە. لە بەرانبەردا حکومەتی ئیسلامی و دامەزراوە سەرکوتکەرەکانی، هەر لە سەرەتاوە تا ئێستا دەستیان لە هیچ شێوازێکی نامرۆڤانە بۆ دژایەتی لەگەڵ خەبات و تێکۆشانی ئەوان نەپاراستووە، لە بە کۆمەڵکوشتنی خەڵکەوە بگرە تا دەستگیرکردن و لەسێدارەدانیان، لە تیرۆری ڕێبەران، کادرەکان و ئەندامەکانی ئەو حیزبانە هەتا دەگاتە شێواندن و چەواشەکردنی ڕاستییەکانی پێوەندیدار بە بزووتنەوەی نەتەوەیی کورد. بە تایبەتی هەوڵیان داوە لە نێوان دوو نەتەوەی کورد و ئازەربایجانی دووبەرەکی دروست بکەن.

کۆماری ئیسلامی هەمیشە هەوڵی داوە خەباتی حیزبەکانی کوردستان بە «تیرۆریستی» پیشان بدات و بە چاندنی ترس و دڵەڕاوکێ لە نێو تورکەکانی ئازەربایجان ـ کە هەر لە کۆنەوە هاوسێ و هاوخەباتی کورد و نەتەوەکانی دیکەی ئێران بوون ـ تۆوی بێمتمانەیی بچێنێت. هەوڵیان داوە خەباتی نەتەوەی کورد بۆ مافی دیاریکردنی چارەنووس و ئامادەبوونی پێشمەرگەی کورد لە سەر خاکی باب وباپیران و لە نێو خەڵکی خۆیاندا، وەک مەترسییەک بۆ ئاسایشی تورکەکانی ئازەربایجان نیشان بدەن. ئەمە لە کاتێکدایە کە نەتەوەی کورد و ئازەربایجانی لە درێژایی مێژوودا هەمیشە هاوسێ و هاوخەباتی یەکتر بوون و کارنامەیەکی هاوبەش ولە هێندێک قۆناغدا گەشیان، بە تایبەتی لە سەردەمی دامەزراندنی حکومەتی نەتەوەیی ئازەربایجان و کۆماری کوردستان لە ساڵانی ١٣٢٤–١٣٢٥ و دوای ئەویشدا هەیە.

لەم قۆناغە هەستیارەدا کە ئێران، بە تایبەتی لە ناوچە گرنگەکانی وەک ئازەربایجان و کوردستان، زیاتر لە هەر کاتێک پێویستی بە یەکگرتن و خەباتی هاوبەشی کورد و ئازەربایجانی هەیە، بە داخەوە هێندێک کەس بەئەنقەست یان لە ڕووی نەزانی، هەوڵی دروستکردنی بەدگومانی و دووبەرەکی دەدەن و بوونی حیزبەکانی کوردستان وەک مەترسییەک بۆ سەر ئاسایشی ئازەرییەکان نیشان دەدەن. ئەم جۆرە هەڵسوکەوتە نە تەنیا سوودی هیچ یەک لەم دوو نەتەوەیەی تێدا نییە، بەڵکو لە کۆتاییدا زیانی هەردووکیانی لێدەکەوێتەوە و مەیدان بۆ سوودوەرگرتنی دوژمنانی هاوبەش دەڕەخسێنێت.

بەداخەوە هێندێک ماڵپەڕ و میدیای ئازەربایجانییش بە شێوەی جیاواز هەوڵی پەرەپێدانی ئەم جۆرە بەدگومانی و دووبەرەکیانە دەدەن. پێویستە چالاکوانانی ئازەربایجانی و حیزبە نەتەوەییەکانیان ـ کە زۆربەیان دۆست و هاوپەیمانی حیزبەکانی کوردستان بوون ـ بۆ وەستانەوە هەمبەر ئەم جۆرە هەڵسوکەوتانە دەستپێشخەر بن و بۆ پاراستنی هاوپێوەندیی مێژوویی و بەرژەوەندە هاوبەشەکانی ئەم دوو نەتەوەیە هەنگاو بنێن.

لە وەڵامی ئەو ژمارەیە لە چالاکانی تورک کە بە ڕواڵەت لە ڕووی نیگەرانی و دڵسۆزی بۆ پاراستنی برایەتیی کورد و تورک، وریایی و ئامۆژگاری بە حیزبە سیاسییەکانی کوردستان دەدەن، بەبیرهێنانەوەی ئەم خاڵانە پێویست و لەجێی خۆیاندان:

١– نەتەوەی کورد لە ئێران زیاتر لە چوار دەیەیە لە پێناو پاراستنی مافە نەتەوەییە ڕەواکانی خۆی و نەتەوە ژێردەستەکانی دیکەی ئێران، بووە بە پێشەنگی بەرگری و خەبات دژی ڕێژیمی تیرۆریست و دژەمرۆیی کۆماری ئیسلامی و بزووتنەوەیەکی نەتەوەیی و ئازادیخوازی بەهێزی بەڕێ خستووە. ئەوە کە وڵاتان و هێزە ناوچەیی و جیهانییەکان لە بەرنامە و سیناریۆکانی ئێستای خۆیاندا ناتوانن نکۆڵی لەم ڕاستییە بکەن، بەڵگەی ڕەسەنایەتیی حیزب و ڕێکخراوەکانی نێو ئەم بزووتنەوەیەیە، نەک نیشانەی بەستراوەییان بە هێزی دەرەکی.

٢– بزووتنەوەی نەتەوەیی کورد لە ئێران، هەرگیز لەگەڵ هیچ دەوڵەتێکی ناوخۆیی یان دەرەکی، دژی تورک و گەلانی دیکەی ئێران هاوپەیمانی نەکردووە و نایکات. بۆیە ئامادەبوونی تێکۆشەری کورد و هێزی پێشمەرگەی کوردستان لە شار و ناوچەکانی خۆیان و لەسەر نیشتمانی مێژوویی و باوباپیرانیان، نەک بۆ دراوسێ تورکەکانیان و هیچ یەک لە پێکهاتەکانی سەر ئەو خاکە مەترسیی نییە، بەڵکو مافێکی سروشتی و حاشالێنەکراوی ئەوانە و هاوکات هەنگاوێکیشە بۆ پاراستنی ئاسایشی خەڵک و ڕێگریکردن لە ئاژاوە و ئاڵۆزی و ڕووداوە ناخۆشەکان.

٣– ئەو خاکەی لە دابەشکردنی ئیداریی کارگێڕی ئێراندا ناوی «ئازەربایجانی ڕۆژاوا»ی لێ نراوە، خاکی هاوبەشی هەموو ئەو گرووپە نەتەوەیی، زمانی، ئایینی و مەزهەبیانەیە کە لە کۆنەوە لەسەری دەژین. هیچ کام لەوان میوان یان بێگانە نین. هەر بیرکردنەوە و ڕوانگەیەک کە لە کورد، تورک، یان دانیشتووانی دیکەی سەر ئەم خاکە وەک میوانی نەخوازراو بڕوانێت، دەبێتە هۆکار و ماکەی ئاڵۆزی و قەیرانی زیانبار.

٤– وەک چالاکوانێکی کورد، بە لەبەرچاوگرتنی ئەزموونە تاڵەکانی ڕابردوو و بەسەرنجدان بە هەبوونی هێندێک دەمارگیری، بێمتمانەیی و تێگەیشتنی چەوت ، داوا لە هەموو چالاکوانانی تورک و کورد دەکەم لە دروستکردنی هەستیاریی بێجێ و ناپێویست، لە ورووژاندنی بەدگومانیی نەژادی و ئەتنیکی خۆ بپارێزن. هیوادارم بە هەوڵی بەرپرسانە و هاوبەش، لە ئێستاوە داهاتوویەکی پڕ لە لێکتێگەیشتن، ڕێزگرتنی دوولایەنە و پێکەوەژیانی ئاشتیخوازانە بنیات بنێین.